

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਵੈਰੁ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥
Ik oānkār sat nām kartā purakh nirbhao nirvair akāl mūrat ajūnī saibhān gur parsād.

THE SIKH BULLETIN

www.sikhbulletin.com

editor@sikhbulletin.com

Volume 25 Number 5

Published by: Hardev Singh Shergill
5135 Wisteria Drive, Oceanside, CA 92056 USA Tel: (760) 295-0073

In This Issue / ਤਤਕਾਰਾ

Editorial.....	1
Shabd Vichar. ਮੇਡੀ ਤ ਮੰਦਰ ਉਸਰਹਿ Moti Ta Mandr Usreh. <i>Karminder Singh Dhillon, PhD</i>	5
Knowing Guru Nanak Sahib Ji <i>Karminder Singh Dhillon, PhD</i>	8
Making Meaningful and Purposeful Decisions Based On the Lessons of Gurbani <i>Harmanpreet Singh Minhas</i>	11
Same-sex marriages Amongst Sikhs: Quo Vadis? <i>Rishpal Singh Sidhu</i>	14
Sakhi Analysis. Rai Bular's Discourse with Guru Nanak. <i>Karminder Singh Dhillon, PhD</i>	19
Gurbani Verse Analysis. ਸਵਾਧੇ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਬਾਕ ਮਹਲਾ ੫ Swayeay Sri Mukhbak Mehla 5. <i>Karminder Singh Dhillon, PhD</i>	21
Rajinder Singh: Teacher, Researcher and Historian of Science. <i>Hardev Singh Virk</i>	25
ਕੀ ਹੈ ਕਰਣ? ਕੀ ਹੈ ਕਾਰਣ? ਕਿਥੇ ਨੇ ਸਿੱਖ? ਮਾਨਦਰ ਸਿੰਘ ਕਨੌਡਾ	30
ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੋਂ ਆਤਮਵਿਸ਼ਵਾਸ। ਐਡਵੋਕੇਟ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੰਵਰ	35
ਸਿਰੀ ਗੁਰ ਸੇਭਾ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਰੋਤਾ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਕੌਣ ਸਨ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸਿੱਉਣਵਾਲਾ	42
ਭਾਰਤੀ ਲੋਕ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਿੱਖੀਕਰਨ! ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਹਾਰ	46
ਕਾਲੇ ਪਰਦੇ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦੇ ਕੁਝ ਪਹਿਲੂ। ਜਗਸਾਰ ਸਿੰਘ	47
Book Review Essay. <i>Prof Hardev Singh Virk</i>	48
Note to Contributors	54

www.sikhbulletin.com
www.sikhivicharforum.org

Editor in Chief: Karminder Singh Dhillon, PhD (Boston), Malaysia
Punjabi Editor: Gyani Jarnail Singh Arshi (Malaysia)
Editors: Moninder Singh (Canada), Harpreet Kaur (New Zealand)
Technical Lead: Amrinder Singh Sandhu (USA)

Editorial

Changing Tunes at The Face of Accountability.

When on one night in December 2020, a gang of religious hooligans carried out a murderous attack on Radio Virsa host Harnek Singh; planned to burn down his house on the day of his expected funeral and eliminate his family; their sympathisers sang and danced to the tune of “protecting the dignity of our Gurus and our religion” though the process of *Sodha Launna* – physically eliminating those labelled as “*Guru Nindaks*” through the use of violence.

The sponsors of the gang of hooligans claimed the gang had the *courage, valour* and *mettle* to stand up for the Gurus and religion. And that they are brave, valiant, and heroic enough to sacrifice their personal self to apply corrective violence – *Sodha Launna* – on others. The patrons and apologists of the hooligans expressed satisfaction on their social media accounts that an “enemy of the Gurus and Sikhi” in the form of a radio host had been eliminated.

Yet when the religious hooligans were arrested – largely based on weapons they dropped and blood they left behind at the scene of the crime; and dragged to court on charges that carried long prison terms – their tune changed dramatically. The jingle of “*courage, valour* and *mettle* to stand up for the Gurus and religion” fell silent. All defendants now danced to a shameless display of limitless cowardice whereby each went on a full-blown rampage to blame the other for “instigating and gas lighting” the other,” as if they were zombies with no minds of their own at all. The ultimate prize for cowardice must go to the alleged mastermind *derawadi* baba who has asked for the court to not release his name and photo. Pointing fingers at the other co-defendants was the new dance beat.

The tune changed drastically again when the jury returned guilty verdicts against those that had not already pleaded guilty; and again, when it came time to face the sentence. It was now time to cry and plead, to “remind” the sentencing judge that they had “wives and children to take care of.” The hypocrisy of wanting to eliminate the “wife and child” of their *Sodha Launna* victim aside,

one wonders if these hooligans understood the irony of their fast-changing tunes.

The defendants were not the only ones dancing to new beats and chanting new tunes. Their comrades who posted posters of “antim ardas” of Harnek Singh, organized a fund drive for their thugs-in-arms; and their apologists who conducted radio and video shows to justify the attack were equally quick in changing their tunes too. Their new tune – composed as soon as the arrests, charges and trial of the defendants became a reality – was one of silence. Accountability has a way of changing the tunes that religious hooligans and their chums sing.

Getting Deserving Sentences. Writing for the New Zealand Harald, Craig Kapitan reported that “The mastermind, 48, who orchestrated the nearly successful attempt to murder was given one of the longest possible prison sentences for the crime allowed by law - 13-and-a-half years. The maximum sentence for attempted murder is 14 years. The only reason the defendant didn’t receive the full maximum sentence was because he deserved a six-month credit for the time he spent on electronically monitored bail while awaiting his lengthy trial in September and October, the judge said.”

Craig also reported that defence lawyer Dale Dufty had sought discounts for his client’s previous good character and his traumatic upbringing in India. Crown prosecutor Luke Radich argued, however, that the nature of the case and the defendant’s role required the maximum possible starting point of 14 years. “If this is not amongst the most serious cases of its type, then what is?” he asked. “It could not have been more pre-meditated ... and [the defendant] was the architect of it.” The judge ultimately agreed.

Craig further reported that Justice Mark Woolford, noting the motivation for the attack and providing a reasoning for his long sentence said “It bears all the hallmarks of religious fanaticism. Violence of this kind is committed in what is perceived as the furtherance of the greater good... Sentencing in this context requires a different approach. The emphasis must be placed on protecting the community from further violence and it is essential to send a strong message of deterrence to others.”¹

Another defendant Saryjeet Singh Sidhu, 27, who was alleged to have been one of the knife attackers in the driveway, was sentenced to nine-and-a-half years’ imprisonment, taking into account his guilty plea.

The one unchanged tune. The one tune that has not changed is that of the victim. Forty stab wounds, 350 stitches and numerous surgeries did not change the mindset, outlook, and beliefs of Harnek Singh as seen from his victim impact statement (VIS) that was read in open court on the day of the sentencing. The substance of his VIS is a reminder as to how a Sikh thinks and acts under the direst of circumstances – in gratitude, non-resort to revenge, and in full stride.

Craig Kapitan reports of Harnek’s VIS as follows: “Addressing the defendants directly, he added: ‘You came to kill me. ...You tried to silence me. You wanted to send a chilling message to all those who express their disagreement with your unorthodox religious views. But you failed. ...I will continue to express my opinions and beliefs as I always have. The only chilling message you have managed to send is to people with the same views and opinion as yours that actions have consequences and that in a country like New Zealand, the law does not

Photo courtesy of stuff.co.nz

¹ <https://www.nzherald.co.nz/nz/crime/radio-host-attempted-murder-trio-sentenced-for-plot-to-kill-auckland-based-international-celebrity-harnek-singh/NNNYR5IMPGB5O7W2KTN6K7MY4/>

bend for you if your wrongful acts are in the name of God.' Those words resonated enough with the judge that he repeated them as he sentenced the defendant."

The Sikh Bulletin reproduces Harnek Singh's VIS in full below.

"Thank you Judge, for the opportunity to address the court. I want to begin by thanking everyone who helped bring the most traumatic episode of my life to a conclusion – my wife and my child; every officer in this court, the investigators, journalists, friends and well-wishers. I would not be standing here before you without the love, support, and professionalism of all of you.

Three years ago, on the night of December 23rd, 2020, at the driveway of my own home in Wattle Downs, I came face to face with a viciousness, brutality and savagery of a gang of people who had come to kill me – for no reason other than my beliefs. In the horror of the uncountable stab wounds that were being delivered into my body that was held down in my own car with my safety belt, I believed I would not make it out alive. I made peace with my death. I said goodbye forever to my wife and my son. I felt my mind going into a complete shutdown awaiting death that was inevitable.

Next, I remember my colleague coming to me as I laid in a pool of my own blood. I remember my wife calling my name. And then waking up on the 25th of December in Middlemore Hospital.

As I regained consciousness over the next few days, I felt excruciating pain and agonizing discomfort. The mental disorientation that accompanied the pain is un-describable. I went through multiple surgical procedures to rectify the injuries sustained from the attack.

The physical injuries that I suffered are far too many to list. The multiple skull fractures required more than 150 stitches in my head alone. The multiple lacerations on my chest, neck, and right shoulder required another 200 stitches on my upper body. Both of my arms were severely cut. I will forever be grateful to the surgeons who worked to put my arms back together.

Both my arms remained in a cast that ran from my fingertips to my elbows. I could not feed myself, or even stand up without assistance. I was in continuous distress and falling asleep remained a challenge. I had gone from being a most independent person to requiring assistance from my wife and family all the time.

Worst of all is the uncertainty that I have to deal with regarding my future. Will life return to normal ever for me? Will I ever be able to use my arms and hands as I could before? Will I even have a job to come to after I recovered?

My financial future remains a concern for me as I am the only breadwinner in my home. How will I be able to provide for my family if my injuries are permanent and long term.

I worry how this attack on me will impact upon my teenage son's outlook and wellbeing. I worry how it impacts my wife's state of mind.

My safety has become of utmost concern for my family. It is something my family continuously worries about. They fear that I will be targeted again for the beliefs I hold. They fear that they may be targeted too. After all, the persons who tried to kill me had plans to burn down my house. My family enters into a state of fear each day when the sun goes down. My wife and child wonder if someone is lurking in the shadows, looking into our home, waiting to attack us again. My family does not want me to leave my house except when absolutely necessary. From a carefree, spontaneous, and fun-loving family, ours has been turned into one that is constantly in fear of my safety and of them becoming victims of a next possible attack.

Your honor, New Zealand, its people, its culture and its laws have no place for religious hooliganism and violence aimed at people with differing views. What we have is freedom of thought and speech, and a rule of law. This rule of law has allowed my attackers a fair trial, even allowing the mastermind the right to conceal his identity. It's time for them to be held accountable through the process of sentencing. I urge your honor to hand down the most appropriate sentence to my attempted murderers.

I want to say something directly to those who came to kill me. You claimed that what drove you to want to kill me was your religious convictions. That your religion inspired you to want to kill me for holding views that are different than yours. What you have, for your cowardly pretext of your dastardly actions is a perverted view of your religion. Nothing in the Sikh religion, or any other religion for that matter condones what you did.

You came to kill me. You wanted to take me away from my family. You wanted to silence me. You wanted to send a chilling message to all those who express their disagreement with your unorthodox religious views. But you failed. I am standing alive in front of you. I will continue to express my views and beliefs as I always have.

The only chilling message you have managed to send is to people with the same views and opinion as yours that actions have consequences and that in a country like New Zealand, the law does not bend for you if your wrongful acts are in the name of God.

And while I continue living my life with my family, you will sit in jail for a long time – away from your own families. I hope you will think of all the pain and destruction you have brought on everyone while serving your rightful sentence. Thank you Judge."

Two others still await sentencing early next year for attempted murder: Jobanpreet Singh, who was found guilty by the same jury of wielding a knife in the attack, and Hardeep Singh Sandhu, who pleaded guilty to aiding and assisting the attackers by following the radio host home.

Karminder Singh Dhillon, PhD

Editor in Chief.

"The victim is known throughout New Zealand and internationally for his commentary on Sikh issues and politics in India. The defendant attended a different temple. The impetus for the attack appeared to be religious extremism or political disagreement. There is no place for such attacks in our society."

High Court of Auckland Justice Geoffrey Venning at the sentencing of Jaspal Singh, one of the defendants.

"It (the crime) bears all the hallmarks of religious fanaticism... Violence of this kind is committed in what is perceived as the furtherance of the greater good... Sentencing in this context requires a different approach. The emphasis must be placed on protecting the community from further violence and it is essential to send a strong message of deterrence to others."

High Court of Auckland Justice Mark Woolford at the sentencing of the those found guilty of the crime of attempted murder.

"(H)e (the mastermind) harboured a years-long resentment against the radio host for the victim's political views and more liberal interpretation of their mutual Sikh faith... He planned the 'hit' and used his charismatic influence over others to recruit henchmen to do his bidding..."

High Court of Auckland Justice Mark Woolford at the sentencing of the 48-year-old alleged architect of the attempted murder.

Shabd Vichar
ਮੇਤੀ ਤ ਮੰਦਰ ਉਸਰਹਿ
Moti Ta Mandr Usreh
Karminder Singh Dhillon, PhD (Boston).
dhillon99@gmail.com

This *Shabd* is composed by Guru Nanak and recorded on page 14 of the Sri Guru Granth Sahib ji (SGGS). It is the first shabd of Sri Rag – the first rag of the SGGS.

੧ੴ ਸਤਿ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ੧ੴ Sat Gurparsad.

Ek – One. **੧ੴ** – Omnipresent. **Sat** - (with *sihari*) from Sanskrit *Sayta*, in Existance. **Gurparsaad** - The Blessings of the *shabd* Guru, Enlightenment of the *shabd*.

The One Omnipresent Creator Being Who Is in Existence and Who Is Realized Through the Enlightenment of the *Shabd*.

ਰਾਗੁ ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ਪਹਿਲਾ ੧ ਘਰੁ ੧ ॥ *Rag Sri Rag Mehla 1. Ghar 1.*

Sri Rag – Name of Rag, Musical Measure. **Mehla 1** – Composition of Guru Nanak. **Ghar 1** - Musical measure.

Composition of First Mehl in Rag Sri Rag, and First Musical Measure.

ਮੇਤੀ ਤ ਮੰਦਰ ਉਸਰਹਿ ਰਤਨੀ ਤ ਹੋਹਿ ਜੜਾਉ ॥ Moti Ta Mandr Usreh Ratni Ta Hohe Jrrao.

Moti - Lit. Pearls. **Ta** - If, should. **Mandr** – Lit. Abode. **Usreh** - Lit. Construct, build. **Ratni** - Lit. Jewels. **Hohe Jrrao** – Lit. Fixed with. Metap. Embedded.

Should You Construct an Abode of Pearls Embedded with Jewels, O Mind;

ਕਸਤੂਰਿ ਕੁੰਗੁ ਅਗਾਰਿ ਚੰਦਨਿ ਲੀਪਿ ਆਵੈ ਚਾਉ ॥ Kastur Kungu Agar Chandan Leep Aveiy Chao.

Kastur -Lit. Saffron. **Kungu** – Lit. Musk. **Agar** - Lit. Scented. **Chandan** – Lit. Sandalwood. **Leep** – Lit. Layered, coated, plastered. **Aveiy** – Lit. Brings, creates. **Chao** – Delight.

Should You Create Delight by Scenting It in Saffron and Musk and Plastering It in Sandalwood, O Mind;

ਮਤੁ ਦੇਖਿ ਭੁਲਾ ਵੀਸਰੈ ਤੇਰਾ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵੈ ਨਾਉ ॥ ੧ ॥ *Mut Deykh Bhula Visreiy Teyra Chit Na Aveiy Nao.*

Mut – Lest, even so. **Deykh** – Lit. Look, see. **Bhula** - Lit. Forget, lost. **Deykh Bhula** – Idio. Lose sight of. **Visreiy** – Disremember. **Teyra** – Your. **Chit** - Mind. **Na** – Negative. **Aveiy** – Lit. Brings, creates. **Nao** - Lit. Name. Sp. from the word *ਨਾਮਣਾ* *Namnna* meaning credentials, standing, reputation, position. Meaning derived from *ਆਪੀਨੈ* *ਆਪੁ* ਸਾਜਿਓ *ਆਪੀਨੈ* ਰਚਿਓ *ਨਾਉ* ॥ ਦੁਖੀ ਕੁਦਰਤਿ ਸਾਜੀਐ ਕਰਿ ਆਸਣੁ ਛਿਠੇ ਚਾਉ ॥ *Apeeney Aap Sajeyo Apeeney Racheyo Nao.* SGGS Page 466. Sp. Divinity as the Creator's primary standing. Note: The literal meaning of *Nao* as name cannot

be used. If the verse above (SGGS page 466) was translated as “He created his own Name, it would be preposterous.

Even in Such Wealth and Splendor, May You Never Lose Sight of and Disremember the Divinity of the Creator Within You, O Mind.

ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਜੀਉ ਜਲਿ ਬਲਿ ਜਾਉ ॥ Har Ben Jeeo Jal Bal Jao(n).

Har - Omnipresent Creator. **Ben** - Sans, without. **Jeeo** - Lit. Life. **Jal Bal** – Lit. Burnt. **Jao(n)** – Will become. **Jal Bal** **Jao** – Idio. Destructed, wasted, squandered.

Life Gets Squandered Sans the Divinity of the Omnipresent Creator Within, O Mind.

ਮੈਅਪਣਾ ਗੁਰੁ ਪੂਛਿ ਦੇਖਿਆ ਅਵਰੁ ਨਾਹੀ ਥਾਉ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ Mei(n) Apnna Gur Puch Deykhia Avar Nahi(n) Thao(n). Rahao.

Mei(n) - Self, I. **Apnna** - My own, mine. **Gur** – Messages or counsel of the Guru *shabd*. **Puch** – Lit. Asked, questioned. **Deykhia** - Lit. Look, see. **Puch Deykhia** – Idio. Consulted, advised. **Avar** – Other than. **Nahi(n)** – Negative. **Thao(n)** – Lit. Place. Sp. Solace.

I Am Advised by the Messages of My Guru Shabd; There is No Solace Other Than the Divinity of the Omnipresent Creator Within, O Mind.

ਧਰਤੀ ਤ ਹੀਰੇ ਲਾਲ ਜੜਤੀ ਪਲਘਿ ਲਾਲ ਜੜਾਉ ॥ Dharti Ta Hiray Lal Jarri Pala(n)gh Lal Jrrao.

Dharti - Lit. Earth, ground. **Ta** - If, should. **Hiray** – Diamonds. **Lal** – Rubies. **Jarri** - Lit. Fixed with. Metap. Embedded. **Pala(n)gh** – Lit. Bed, seat. **Jrrao** - Lit. Have fixed with. Metap. Cause to be embedded.

Should Your Ground Be Embedded in Diamonds, and Your Seat Embedded in Rubies, O Mind;

ਮੇਹਣੀ ਮੁਖਿ ਮਣੀ ਸੋਹੈ ਕਰੇ ਰੰਗਿ ਪਸਾਉ ॥ Mohnni Mukh Mnni Sohaiy Krey Rang Pso.

Mohnni – Attractive, enticing. **Mukh** – From ਮੁਖੀ Mukhi. Lit. Leading, foremost, paramount, above all. **Mnni** – Gems, precious stones. **Sohaiy** – Beautified. **Rang** – Lit. Color, glitter. **Krey Pso** – Lit. Be spread all around, radiate.

Should Their Enticement Be Above All and Their Beauty Radiant in Glitter;

ਮਤੁ ਦੇਖਿ ਭੂਲਾ ਵੀਸਰੈ ਤੇਰਾ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵੈ ਨਾਉ ॥ ੨ ॥ Mut Deykh Bhula Visreiy Teyra Chit Na Aveiy Nao.

Even in Such Prosperity and Affluence, May You Never Lose Sight of and Disremember the Divinity of the Creator Within You, O Mind.

ਸਿਧੁ ਹੋਵਾ ਸਿਧਿ ਲਾਈ ਰਿਧਿ ਆਖਾ ਆਉ ॥ Sidh Hova(n) Sidh Layi Ridh Aakha(n) Aao.

Sidh - With *aungkar*, noun. 1. A Jogi who has attained an “exalted level” through specified *Sadhna* practice. ਸਾਧਨਾ ਰਾਂਹੀ ਪੁਜਿਆ ਹੋਇਆ ਜੋਹੀ *Sadhna rahin pujiya hoy aogi*. 2. ਪਰਮਾਤਮਾ. *Parmatma*, the Creator. ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ

੧॥ ਸਿਧ ਸਾਧਿਕ ਜੋਰੀ ਅਤੁ ਜੰਗਮ ਏਕ ਸਿਧ ਜਿਨੀ ਧਿਆਇਆ ॥ Ramkli Mehla 1: *Sidh Sadhak Jogee Ar Jangum Ek Sidh Jinee Dhiyea.* 878. Meaning: The Ultimate Sidh or Seeker Yogi, And Other Such Sect Follower Is One Who Realizes the One Divine Creator Within. **Hova(n)** – Become. **Sidh** – With *sihari*, verb. Engage in Sidh acts. **Layi** – From ਲਾਯੇ Laye. Meditative, focus. **Ridh** – Extraordinary feats, uncommon powers. **Aakha(n)** - Lit. Say. Claim. **Aao** – Lit. Come, summon, possess.

Should I Become a Sidh and Engage in Sidh Meditative Acts, And Claim to Possess Extraordinary Powers;

ਗੁਪਤੁ ਪਰਗਟੁ ਹੋਇ ਬੈਸਾ ਲੇਕੁ ਰਾਖੈ ਭਾਉ ॥ Gupt Pargat Hoey Baiysa Lok Rakhaiy Bhaو.

Gupt - Lit. Concealed, invisible, hidden, covert. **Pargat** – Manifest, evident, revealed, open, clear, overt. **Hoey** – Become. **Baiysa** – Live, in life. **Lok** – Lit. People, world. **Rakhaiy** – Lit. Keep, remain. **Bhaو** – Lit. Love. **Lok** – **Rakhaiy** Bhaو – Idio. Keep the world mesmerized, in awe.

Of Being Able to Become Invisible from Manifest in Life; And Keep the World in Awe of Me in Such a Claim.

ਮਤੁ ਦੇਖਿ ਭੂਲਾ ਵੀਸਰੈ ਤੇਰਾ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵੈ ਨਾਉ ॥ ੩ ॥ Mut Deykh Bhula Visreiy Teyra Chit Na Aveiy Nao.

Even in Such Acts and Claims, May You Never Lose Sight of and Disremember the Divinity of the Creator Within You, O Mind.

ਸੁਲਤਾਨੁ ਹੋਵਾ ਮੇਲਿ ਲਸਕਰ ਤਖਤਿ ਰਾਖਾ ਪਾਉ ॥ Sultan Hova(n) Meyl Laskr Takhat Raka(n) Pao.

Sultan - Lit. King, ruler. Metap. Powerful. **Hova(n)** – Become, am. **Meyl** - Lit. Gather, collect, put together. Idio. Possessing. **Laskr** - Lit. Soldiers, army. **Takhat** – Lit. Throne. **Raka(n)** – Lit. Keep. **Pao** – Lit. Feet. **Raka(n) Pao** – Idio. Step foot on, step on, sit on.

Should I Become Powerful by Possessing an Army and Sitting On a Throne;

ਹੁਕਮੁ ਹਾਸਲੁ ਕਰੀ ਬੈਠਾ ਨਾਨਕਾ ਸਭ ਵਾਉ ॥ Hukm Hasel Kree(n) Baitha(n) Nanaka Sabh Vao.

Hukm - Command. **Hasel** – Lit. Taxes. **Kree(n)** – Lit. Collect. **Baitha(n)** – Sit on. **Nanaka** – O Nanak. **Sabh** - All of these. **Vao** – Lit. Air, wind. **Sabh Vao** – Idio. Hot air. Empty, worthless.

Issuing Commands and Collecting Taxes While Seated On That Throne; All of These Are Worthless O Nanak.

ਮਤੁ ਦੇਖਿ ਭੂਲਾ ਵੀਸਰੈ ਤੇਰਾ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵੈ ਨਾਉ ॥ ੪ ॥ ੧ ॥ Mut Deykh Bhula Visreiy Teyra Chit Na Aveiy Nao.

They Are All Worthless Lest You Lose Sight of and Disremember the Divinity of the Creator Within You, O Mind.

The problem with the world is that the intelligent people are full of doubts, while the stupid ones are full of confidence.

Charles Bukowski American poet, novelist, and short story writer. 1920 - 1994

KNOWING GURU NANAK SAHIB JI

Karminder Singh Dhillon, PhD (Boston).
dhillon99@gmail.com.

Eminent Sikh scholar Bhai Gurdas Ji - a contemporary of Guru Arjun Dev ji, and in whose hand the first copy of Granth Sahib as narrated by the fifth Guru was written - describes the coming of Guru Nanak Paatshah in the following verses:

ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਗਟਿਆ ਮਿਟੀ ਧੁੰਪ ਜਗ ਚਾਨਣ ਹੋਆ॥

Satgur Nanak Pargetiya Mitee Dhund Jug Chanan Hoo

ਜਿਉਂ ਕਰ ਸੁਰਜ ਨਿਕਲਿਆ ਤਾਰੇ ਛਪੇ ਅੰਧੇਰ ਪਲੋਆ॥

Jio Kar Suraj Nikelya, Tarey Chupey Andher Paloa.

Bhai ji says the advent of Guru Nanak's spirituality was like the rising of the morning sun whose rays cut through the mist of dawn and lighted the skies, within which brightness, the mighty stars disappeared together with the darkness within which these stars reigned.

In spiritual terms Bhai ji is saying that Guru Nanak's spirituality is one of enlightenment. It is an enlightenment that is as bright as the rising sun. It is an enlightenment that cuts through the mist of the existing (even if much bigger and older) spiritualties of ritual and superstition. It is a spirituality that is meant for the entirety of mankind.

Some 400 years later, one of India's most illuminated minds – Sir Ullama Mohamad Iqbal, PhD (Ludwig, Germany) – the son of a Kashmiri Brahmin who converted to Islam and the author of India's national song Tarana-e-Hind – writes in his Urdu language book *Bang-e-dra* regarding the coming of the spirituality of enlightenment as follows:

Butkdaa Fir Baad Mudat Sey Roshan Hua

Nuur-e Ibrahim Se Aazar Kaa Ghar Roshan Hua

Once again, after an age, the Temple became radiant.

Once again, the house of God shone with the glory of God.

Shama-e Huq Se Jo Munavar Hai Ye Voh Mehfil Na Thee

Barshey Rehmat Hue Lekin Zamee Kabil Na Thee.

The enlightenment manifested itself

but the audience was not one which prized illumination – it was blind.

The rain of mercy poured from the heavens,

but the land was not one which cherished rains – it was utterly barren.

Aaah Budkismat Rahey Awaaze Huq Se Bekhabar

Ghafil Aapney Ful Kee Sheereene Sey Hota Hai Sazar.

Poor wretched people – they never did awaken to the call of Truth.

Just like a mighty tree that is dead to the awareness of the sweetness of its own fruit.

Ullama Dr Iqbal's lament is a painful, but accurate depiction of the Sikh psyche in relation to knowing and understanding Guru Nanak. Put plainly: The Sikh psyche is blind to the enlightenment of Guru Nanak and the Sikh heart is barren to the blessings of Guru Nanak.

Put even more plainly, the Sikh heart and mind is incapable of appreciating Guru Nanak. Put even more plainly - the coming of Guru Nanak is a waste to the people of India. Dr Iqbal captures this waste in the following verse:

Hind Ko Lekin Khyalee Falsafey Pur Naaz Thaa.

***But the people of India were content to hold on,
with (false) pride to their empty and imaginary spiritualties.***

Powerful words. Equally powerful a slap to the spiritual face of Sikhs of Guru Nanak. Powerful but true. Necessary even.

For how much does the average Sikh know about Guru Nanak? Much of what we know is narrated through some 2,000 odd largely concocted stories that we euphemistically call *Sakhis*, and are repeated by our clergy - parcharaks, preachers, *kirtanias*, *dhadees* as well as our writers and historians. The source of these so called *sakhis* is NOT the writings of Guru Nanak.

The origin of these *sakhis* are a variety of books called *Janam Sakhis* – the oldest being composed in 1733 by Dya Raam (writer) and illustrated with pictures by Alam Chand Raj (painter / artist). This *Janam Sakhi* – also called the B40 *Janam Sakhi*, (after its Accession Number assigned by the India Office Library in London) is thus written 264 years AFTER Guru Nanak's advent.

The most popular *Janam Sakhi* amongst Sikhs is Bhai Bala's *Janam Sakhi* – purportedly narrated by Guru Nanak's Hindu companion Bala. Bhai Bala is a fictitious character. He did not exist. Guru Nanak's companion was Mardana. How many Sikhs know of this basic untruth – that their entire story of Guru Nanak is narrated by a non-existent character, and written by an anti-Sikh individual?

Viewed collectively, these *Janam Sakhis* paint Guru Nanak as: a mystic, a miracle performer, a faith healer, a magician, a purveyor of superstitious beliefs, a practitioner of super-natural powers, a recluse, an ascetic, an unproductive child, a neglecting father, demanding blind faith and so much more.

Snakes come over to shade him as he slept while his cows ate the fields of others. His father slaps him for wasting his hard-earned money. In the wink of an eye he brings back to life fields eaten by his cows. Elsewhere he drowns in a river and comes back to life three days later. He brings dead people back to life, and stops a mountain of a stone hurled at him with his palm, depression engraved in stone. He flies over the mountains to meet Yogis and Sidhs residing there. He orders his son to hang out clothes to dry in the middle of the night and tells his disciple Bhai Lehna to eat a corpse.

This is the Guru Nanak that Sikhs seem to know. The non-existent one, of course.

This is perhaps what Dr Iqbal meant when he said "*Hind Ke Lekin Khyalee Falsafeey Pur Naaz Thaa*". We wanted to stick to our "*khyalee*" beliefs and reject Guru Nanak's real, practical and absolute enlightenment. To make our *khyalee* beliefs acceptable, we wanted to paint and portray Guru Nanak himself to be a practitioner and purveyor of our wrong beliefs.

So instead of wanting to stand in the divine enlightenment that was Guru Nanak, we pulled the Guru into the shadows of our own "*khyalee*" darkness. For this is exactly what the authors of much of 2,000 *sakhis* have succeeded in doing.

At its most basic level, the *Janam Sakhis* changed Guru Nanak's birth date from Vesakh 1469 to Kathik 1469. In accordance with the Vedic believers who were complicit in changing the date, Vesakh is the month of celebration fit for events belonging to the upper Brahmin classes, while Kathik is the month fit for the celebration of the lesser castes. In the minds of the *Janam Sakhi* writers, Guru Nanak's *parkash* could not be allowed to sit in Vesakh because he was not a Brahmin. They falsely determined Kathik Dee Puranmashi as the specific day for Guru Nanak's birthday. In accordance to Vedic beliefs of auspiciousness – this day is the MOST inauspicious.

Sikhs have no such beliefs about auspiciousness or otherwise of man-made constructs, but Sikhs ought to object to the distortion, and REVERT to the reality.

Guru Gobind Singh, the tenth Guru knew of Guru Nanak's birth in Vesakh, which is why he too chose Vesakh 1699 to create the Khalsa. It was supposed to be one complete circle. It was supposed to stamp the completion of Guru Nanak's Sikhi. When Sikhs celebrate Vesakhi – they would celebrate BOTH – the birth of their FOUNDER Guru Nanak and their OWN birth as Khalsas. Sikhs obviously did so, until the *Sakhi* writers infiltrated into the Sikh psyche almost in total and changed Guru Nanak's birth date to Kathik.

Guru Nanak wrote a great deal of banee – all of which is contained within the Guru Granth Sahib Ji. Nine hundred and forty-seven *shabds* and *saloks* of his are contained in the Guru Granth Sahib. How many of these shabds have Sikhs read? How many have we understood? How many have we shared with the rest of humanity – for whom Guru Nanak's spirituality was intended. How many do our *ragis*, *-parcharaks*, *dadhees* and *kirtanias* preach – without resorting to some half-cooked *sakhi* to distort its meaning? How many have we attempted to apply his *banee* in our lives? These 947 shaads are the real Guru Nanak. These 947 shabds are the divine enlightenment of Guru Nanak and the Godly rain of blessings that he brought.

Will we continue to be blind and barren so as to ignore these 947 shabds that tell us of the real Guru Nanak and instead link with what are mostly half baked, half cooked, patently false, semi-false stories called *sakhis* that are plagiarized/stolen from others – especially from the bigger stars (*Tarey Chupey*) that Bhai Gurdas ji is talking about? Let us just take one verse of Guru Nanak:

ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ ॥ ੧ ॥ *Hukum Rajayee Chalna, Nanak Likhiya Naal.*

It is on page 1 of the Guru Granth Sahib. It captures the essence of Guru Nanak's enlightenment for all of humanity – *Hukam*. Guru Nanak's Sikhi is about *Hukam* – about attempting to know and understand the Will of the Creator; about wanting to abide by (*chalna*) and live one's life within the confines of this will; about wanting to be part and parcel of this will (*likhiya naal*), and about making the will of the Creator as the object of our spiritual life (*rajayee*).

Should one apply the message of just this one SINGLE verse of Guru Nanak, 90 percent of the *sakhis* of the *Janam Sakhis* would crumble because they show Guru Nanak going against the Will of the Creator. How can a Guru tell us Sikhs to know, understand, and abide by the *Hukam* of the Creator, while he himself destructed the *Hukam* at every step of the way, in every *sakhi*?

If we had read the Banee of Guru Nanak, we would know that his companion is Mardana who is placed in the SGGS by Guru Nanak at three places. We would know that Bala did not exist because in the 947 shabds (and 40 *Vaars* of Bhai Gurdas ji), Bala is not mentioned even once.

We Sikhs need to cure the blindness that Islamic luminary Dr Iqbal is pointing out for us. The cure is within the enlightenment of Guru Nanak's 947 shabds and the rest of Gurbani. We also need to transform our barren hearts and souls so that we can contain the blessing that Guru Nanak brought for us. The way to irrigate these barren hearts and souls is again to connect with the messages of *Gurbanee*.

Is there hope for us Sikhs? What hope can there be when Sikhs cannot even get the birth date of their founder right. What hope can there be when Sikhs have more faith in the non-existent Bhai Bala who falsified Guru Nanak's birth date to Kathik, than they have in Bhai Gurdas who tells us it was in Vaisakh? What hope can there be when educated but foolish Sikhs tell us that the birthdate does not matter, what matters is that we follow his messages. What hope can there be when it is clear as daylight that his messages are not being followed.

The year 2024 will celebrate the 555th birth anniversary of Guru Nanak our Guru. One can almost hear the soul of the Guru cry out from the pages of the GGS: Enough of darkness and barren-ness; come to the enlightenment that Guru Nanak is:

ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਸੁ ਜਗ ਮਹਿ ਚਾਨਣੁ ਕਰਮਿ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਏ ॥ ੧ ॥ SGGS 67.

Gurbanee Es Jug Mein Chanan, Karam Vasei Mun Aiye.

Gurbani is the enlightenment (*Chanan*) within which the divine blessings (*Karam*) will fill the heart of the enlightened.

It is up to us Sikhs if we will celebrate the 555th birthday as enlightened persons. It is up to us if we will continue with our blindness and resort to barren and meaningless ways of lighting 555 lamps, presenting 555 roses to the SGGS, doing 555 *Akhand Paths*, affixing 555 diamonds to the *palkee*, or having 555 helicopters fly over the Darbar Sahib or Nankana Sahib to rain flowers from 555 different varieties. The list for barren ways is long, varied, wasteful, meaningless and endless. Most of all, it is not what Guru Nanak would want. *This essay is a revised version of the version that first appeared in The Sikh Bulletin, USA Vol 1 2019.*

**Making Meaningful and Purposeful Decisions
Based On the Lessons of Gurbani**

Harmanpreet Singh Minhas

hpsminhas@outlook.com

This shabd of Guru Teg Bahadur ji, on page 726 of the Sri Guru Granth Sahib contains lessons that can be applied towards making meaningful and purposeful lessons in life.

ਤਿੱਲੰਗ ਮਹਲਾ ੯ ਕਾਢੀ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

**ਚੇਤਨਾ ਹੈ ਤਉ ਚੇਤ ਲੈ ਨਿਸਿ ਦਿਨਿ ਮੈ ਪ੍ਰਾਨੀ ॥ ਛਿਨੁ ਛਿਨੁ ਅਉਧ ਬਿਹਾਤੁ ਹੈ ਛੁਟੈ ਘਟ ਜਿਉ ਪਾਨੀ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥ ਹਰਿ ਗੁਨ
ਕਾਹਿ ਨ ਗਾਵਹੀ ਮੂਰਖ ਅਗਿਆਨਾ ॥ ਝੂਠੈ ਲਾਲਚਿ ਲਾਗਿ ਕੈ ਨਹਿ ਮਰਨੁ ਪਛਾਨਾ ॥੧॥ ਅਜਹੂ ਕਛੁ ਬਿਗਰਿਓ ਨਹੀ ਜੋ ਪ੍ਰਭ
ਗੁਨ ਗਾਵੈ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਤਿਹ ਭਜਨ ਤੇ ਨਿਰਭੈ ਪਦੁ ਪਾਵੈ ॥੨॥੧॥ {ਪੰਨਾ 726}**

Chetnā hai tao chet lai nis din mai parānī. Chhin chhin a▫odh bihāt hai fūtai ghat ji▫o pānī. ||1|| rahā▫o. Har gun
kāhi na gāvhi mūrakh agi▫ānā. Jhūthai lālach lāg kai nēh maran pachhānā. ||1|| Ajhū kachh bigri▫o nahī jo
parabh gun gāvai. Kaho Nānak tih bhajan te nirbhai pad pāvai. ||2||1||

Going about daily chores the mind often wonders, is there more to look forward to in life? Many people are not so sure about what they are doing, or where their life is heading. At one moment, they think that they are doing well and soon after, they might not be too sure. They often think, is their life a waste? Waste not in the dramatic sense like committing a crime and spending the rest of life in prison. Instead, it is about the wasting of a life that takes place over years with many seemingly small, harmless habits and decisions.

Small choices make a big difference. If you want a healthy and fulfilling relationship, choosing the right partner is important. But to make it work, you must improve your communication, be honest with yourself, look for solutions instead of problems. You must choose to love, every single day. If you want to excel in your career, choosing the right job is important. But to excel, you must be on time, be present in meetings, work on your communication and presentation skills, meet people and build your network, take training, and over deliver. Big outcomes are the outcomes of many small choices.

Only some people come to the realization that the process of wasting their life is a slow process that doesn't happen overnight. Regardless, the overall results are devastating. Day in and day out doing the same things (routines/choices) repeatedly. Most people don't recognize these so-called harmless routines/choices they may have fallen into, so they go about their lives as if nothing is wrong. But these routines/choices contribute significantly towards wasted lives if left unchecked. People often don't realize the impacts of such routines/choices until it's too late. Therefore, until they learn to recognize such harmful routines/choices and put measures in place to reverse them, they could very well look back on their life with regret.

In the end you must decide for yourself how to live your life. The choice to mold your life into something positive is yours. No one knows what tomorrow will bring, but you have a choice of what you do today. This choice will be something you either look back on fondly or do so with deep regret instead. Start something new, start something positive, start something that makes a difference today.

Guru Ji is trying to send us a similar message, in this shabd. In this shabd Guru Ji in his unique way tries to tell us not to waste our lives. He instructs us to make the best use of our lifetime by adopting Godly virtues in our daily life. Guru Ji tells us that regardless of what we did in our past (where we might have wasted our lifetime doing wrong or meaningless things) we can start over. We can start over and make our present and future life more meaningful and purposeful.

ਚੇਤਨਾ ਹੈ ਤਉ ਚੇਤ ਲੈ ਨਿਸਿ ਦਿਨਿ ਮੈ ਪ੍ਰਾਨੀ ॥ ਛਿਨੁ ਛਿਨੁ ਅਉਧ ਬਿਹਾਤੁ ਹੈ ਛੁਟੈ ਘਟ ਜਿਉ ਪਾਨੀ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥

Chetnā hai ṭa▫o chet lai nis din mai parānī. Chhīn chhīn a▫odh bihāt hai fūtai ghat ji▫o pānī. ||1|| rahā▫o.

Since these are the Rahao lines the central message of the shabd is contained within these lines. When reading and understanding the remaining lines, we need to relate them back to these.

Guru Ji says that imagine a clay pot (ghat) that is filled with water (pānī). There is also a small crack within this clay pot, where the water is leaking (fūtai ghat ji▫o ī). Depending on the size of the crack, eventually, drop by drop (Chhīn chhīn a▫odh bihāt hai) all the water is going to leak away. The clay pot is synonymous with our life. The quantity of the water in the pot refers to the lifetime that we have left. The leaking of water is synonymous with days and nights passing away (i.e. reduction in the amount of time we have left to live). Thus, every day that goes by we get closer to the end of our life. Guru Ji says that we have a choice (hai ṭa▫o) to make. We can utilize what is left from now to the end of our life to understand Godly virtues and adopt them in our lives (Chetnā hai ṭa▫o chet lai) or waste this time doing ungodly things. We need to work on Godly virtues continuously as adopting them takes practice and time (nis din mai parānī).

The summary of the Rahao lines is that we must make the best use of the time we have left to live. Each passing day brings us close to our demise. The only way we can make the best use of our time is by understanding and adopting Godly virtues in our lives. Such virtues give our life a meaning and a purpose. They take stress, anxiety, stress, trauma, worries and tension away from our life.

Godly virtues include key character traits such as: truthful and simplistic living, selflessness, fearlessness, high moral character, humility, love for all, hate for none, compassion, contentment, tolerance, forgiveness, virtuous conduct, detachment from worldly possessions, etc. These virtues keep the desires of worldly things (money, possessions, lustfulness, possessiveness etc.) under check and bring balance to our lives. While our life is in balance, we live a happy, fulfilling, and satisfied life. We feel connected to the one God. We can realize God within his creation around us. We enjoy everything and we remain grounded in both successes and in failures.

ਹਰਿ ਗੁਨ ਕਾਹਿ ਨ ਗਾਵਹੀ ਮੂਰਖ ਅਗਿਆਨਾ ॥ ਝੂਠੈ ਲਾਲਚਿ ਲਾਗਿ ਕੈ ਨਹਿ ਮਰਨੁ ਪਛਾਨਾ ॥੧॥
Har gun kāhi na gāvhī mūrakh agi▫ānā. Jhūthai lālach lāg kai nēh maran pachhānā. ||1||

In the Rahao lines Guru Ji tells us to make the best use of our lifetime. Each passing day brings us close to our demise. The only way we can make the best use of our lifetime is by understanding and adopting Godly virtues in our lives. Such virtues give our life a meaning and a purpose. They take stress, anxiety, stress, trauma, worries and tension away from our life. Yet, we ignorant/not to smart people (gāvhī mūrakh agi▫ānā) do not understand the simple message from Guru Ji. For some reason (kāhi na) most of us don't try to understand (gāvhī) and adopt Godly virtues (Har gun) in our life. Merely singing (gāvhī) Godly virtues without understanding and adopting them is an utterly useless act.

What is the purpose of praying or *kirtan* if we don't lose the attribute of greediness from within us (Jhūthai lālach lāg kai)? We stay free and happy when we are not greedy and when we don't strive for more than what we need. The behavior of greedy people can be compared to that of substance abusers. But just like drugs, material possessions can never provide the comfort and reassurance we all crave. On the contrary, the greedier we become, the more we advance on the path of self-destruction. Far too often, greed comes with stress, exhaustion, anxiety, depression, and despair. In addition, it can lead to destructive behavior patterns such as gambling, hoarding, trickery and even theft. According to one definition of death in Gurbani, every time we perform ungodly acts we die (not physically). We are reincarnated once we recognize such destructive attributes within us (maran pachhānā) and lose them for good (ex: We no longer are Greedy). Even though Guru Ji puts forward his message in such a simple and straight forward way, we never (nēh maran pachhānā) seem to get less greedy.

ਸਬਦਿ ਮਰਹੁ ਫਿਰਿ ਜੀਵਹੁ ਸਦ ਹੀ ਤਾ ਫਿਰਿ ਮਰਣੁ ਨ ਹੋਈ ॥ ਪੰਨਾ 604} Shabd Marho Fer Jivho Sad Hi Ta Fer Marann Na Hoyi. When someone does some hideous, unthinkable, or inhumane act, it is normally said that his

conscious must be dead. In the line above Guru Ji says that a person who immerses himself in the message of the Guru (ਸਬਦਿ ਮਰਹੁ *Shabd Marho*) makes his thought process/mind so impenetrable that his conscious never dies (ਫਿਰ ਜੀਵਹੁ ਸਦ ਹੀ ਤਾ ਫਿਰ ਮਰਣ ਨ ਹੋਈ *Fer Jivho Sad Hi Ta Fer Marann Na Hoyi*). Conversion of a mind from where the conscious was dead to where the conscience will never die due to the influence of the Guru is the death described here. Death of bad and adoption of good.

ਅਜਹੁ ਕਛੁ ਬਿਗਰਿਓ ਨਹੀ ਜੇ ਪ੍ਰਭੁ ਗੁਨ ਗਾਵੈ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਤਿਹ ਭਜਨ ਤੇ ਨਿਰਭੈ ਪਦੁ ਪਾਵੈ ॥੨॥੧॥
Ajhū kachh bigri▫o nahī jo parabh gun gāvai. Kaho Nānak tih bhajan te nirbhai pad pāvai. ||2||1||

For the individuals who might think that merely singing and reading Gurbani is enough, the word Godly attributes (Har gun, parabh gun) is used twice in this three-line shabd and probably hundreds of instances throughout SGGS. Many religions believe that your past actions dictate your future luck, not only in the present life but in the future (reincarnated) lives too. First of all, Gurbani does not endorse reincarnation, secondly as evident here it is in our own hands to make our future (in the present life) better.

ਆਪਣ ਹਥੀ ਆਪਣਾ ਆਪੇ ਹੀ ਕਾਜੁ ਸਵਾਰੀਐ ॥੨੦॥: ਪੰਨਾ 474} Aapann Hathee Aapnna Apay Hi Kaaj Swariaiy.

The accomplishment of the task of self-improvement and realization of God can be done by yourself only through your own efforts and hard work.

Guru Ji says that water has not gone under the bridge yet (Ajhū kachh bigri▫o nahī). This means that you have a chance to improve yourself and your life. Guru Ji gives us a simple method to improve ourselves and our future. His method is for us to learn about and adopt Godly virtues in our lives (jo parabh gun gāvai). By doing so our life will become more meaningful and purposeful.

We will lose all the fears that hold us back in life. We constantly worry/fear about what will go wrong. Some of these fears include fear of failure, rejection, fear of change, imperfection (or not being good enough), death, loneliness etc. Such fears are the major cause of depression in many human beings. It's normal to feel sad about or grieve over difficult life situations, such as losing your job or a divorce. But depression is different as its negative impact persists for days and weeks. Sometimes they are permanent. Gurbani teaches us to be mentally tough. Ups and downs are part of the fabric of life and cannot be changed. We need to teach ourselves not to overreact to them. Guru Ji says (Kaho Nānak) to reach such an evaluated and tough state of mind (nirbhai pad pāvai) we must contemplate/mediate/deliberate/ponder upon virtues of God (tih bhajan te). By doing so, the sense/the feeling that we are wasting our life will go away and our life will become more meaningful and purposeful.

Living life with Godly virtues is about making the right choices. It is about inner transformation. It's about constantly choosing right over wrong. It is about thinking about global good. Speaking about choices, we humans have an average life expectancy of 72 years. This translates to 25,000 days. During an average day, a person can easily make up to 100 decisions — when to get up, if to snooze the alarm clock, what to wear, go to the gym or not, what food to eat, to drink or not to drink coffee, and so on. That's a total of 2.5 million decisions we will make during our lifetime. Based on the lessons of Gurbani let's make each of these decisions count to make our life more meaningful and purposeful.

One of the most tragic things I know about human nature is that all of us tend to put off living. We are all dreaming of some magical rose garden over the horizon instead of enjoying the roses that are blooming outside our windows today.

Dale Carnegie, American Writer (1811 – 1955)

Same-sex marriages Amongst Sikhs: Quo Vadis?

Rishpal Singh Sidhu

Library and information services professional (semi-retired)

rishpal.sidhu@gmail.com

Recent years have witnessed sporadic reports in the news media of same-sex marriages amongst Sikhs taking place in the United States, Canada, Britain, and more recently, in India as well. This article is neither an apologia nor a condemnation of this practice. Rather, it seeks to understand this trend from a socio-religious and other perspectives. There appears to be a disconnect between Sikh philosophy and religion which emphasizes oneness, equality, and respect for both men and women on the one hand, and the underlying prevailing conservatism of Sikh culture and community in accepting same sex relationships.

As of this year, same-sex marriage is legally performed and accepted in 34 countries in the world, with Estonia joining the ranks on 1 January 2024. Concerns have however been expressed in some of these and other countries that legislation of same-sex marriage would promote the adoption of children by same-sex couples, and that children raised by same-sex couples would experience emotional and behavioural problems. The countries that criminalize homosexuality are mostly located in the Middle East, Africa, and Asia, with 11 among these imposing a death penalty for same-sex consensual activities. Malaysia criminalizes same-sex sexual activity between men and between women. The rights of LGBT (lesbian, gay, bisexual and transgender) people in Singapore have slowly evolved and, for men, it was officially legalised in 2022 after being de facto decriminalised since 2007. It has however stopped short of legalising full marriage equality.

In 2018, the Indian Supreme Court scrapped a colonial era law banning homosexuality in India. Indian society (including the Sikh community) is still largely conservative and resistant to opening up marriage between same-sex couples. This resistance was reinforced by a five-member bench of the Indian Supreme Court in its ruling announced on 17 October 2023 wherein it clearly stated that amending the 1954 Special Marriage Act went beyond the scope of the Court, amounting to "judicial lawmaking" and that this was instead the job of the legislature.¹ In his ruling, Chief Justice D.Y.Chandrachud however emphasised that LGBTQ+ people (lesbian, gay, bisexual, transgender, queer or questioning, intersex, asexual, and more) should have the right to choose their partners and cohabit and should not face discrimination under the law. Interestingly, the Chief Justice observed that "queerness is not an urban concept or restricted to the upper classes of society." He was however overruled by the majority of the Bench in allowing LGBTQ+ couples to adopt children.

The Sikh community is not alone in struggling with acceptance of same-sex marriages. Leaders of the Christian church have also long been facing a dilemma in supporting and blessing same-sex marriages and same-sex unions. Such disagreements as they exist among the different denominations of the Christian religion mainly relate to varying interpretations of their various scriptural passages pertaining to same-sex marriage, implied or otherwise. In biblical times the Church itself and the government of the times did not regulate marriage. Most Christian churches today are still in the throes of blessing same-sex unions, but disagreement continues to exist on whether such marriages can or should be allowed to take place in the church itself and prayers offered in support of same-sex couples.

The Shiromani Gurdwara Parbandhak Committee (SGPC) was established in 1920 and is the single largest representative body of Sikhs. Besides managing the affairs of gurdwaras in the Punjab region, it takes up and safeguards Sikh religious issues and rights of Sikhs around the world. Recent years have however seen a waning of its worldwide jurisdiction and influence.² The Sikh Rehat Maryada (Code of Sikh Conduct & Conventions) was approved by the SGPC in Amritsar in 1945 almost 75 years ago. Section Four, Chapter XI, Article XVIII (k) of the

Rehat Maryada states that “Persons professing faiths other than the Sikh faith cannot be joined in wedlock by the Anand Karaj ceremony.” The SGPC considers the Anand Karaj ceremony as a religious ceremony purely between a man and woman and only performed in a gurdwara. In 1998, the Akal Takht issued a mandate to the worldwide Sikh community asking them to refrain from taking the Guru Granth Sahib’s saroops to hotels and palaces, which at that time had become a common practice. The SGPC has been unequivocal in its stand on same-sex marriages in Sikhism. Kathleen Wynne, who was Canada’s first openly gay politician and Premier of Ontario province from 2013-2018, was not honored with a *siropa* by the SGPC when she visited the Golden Temple in Amritsar on January 31, 2016.

Source: FREEDOMandLEELA.com

News reports appeared in February 2017 of a Canadian ‘Sikh Priest’ based out of Vancouver by the name of Sarbjit Singh Neel and his wife Barbara Fraser (also known as Leela Singh), expressing their willingness to perform interfaith weddings in the UK as most of the gurdwaras had refused to do so. He is reported as having quoted US\$2,000 as “professional fees for the wedding service including the *milni* ceremony (from the Sanskrit word “*milan*” signifying a merger or coming together or amalgamation of the two families) if required, and for bringing the Adi Granth (Sikh scripture) and their respective materials. We do not bring the *palki* (Punjabi word for palanquin).”³ The *palki* sahib is the main structure that houses the Sri Guru Granth Sahib. Over it there is a canopy made out of cloth called a *chanani*). “For an additional fee of US\$1000 we can also provide Live Music for the Ladies Sangeet Party, Mehndi or Reception Event.” One such ceremony was

conducted recently in Sacramento in the United States and came to the attention of the Akal Takht whose Jathedar clearly stated that there was no room for same-sex marriage in Sikhism and directed that the saroop (saroop is a physical copy of the Sri Guru Granth Sahib, also called Bir in Punjabi) be immediately taken from the couple’s possession and placed in a gurdwara. The personal assistant of Giani Harpreet Singh said a strongly worded letter had been posted to the ‘erring’ US couple as the Sikh code of conduct did not allow such marriages. “It was a blasphemous act of accomplished marriage of two males performed in the presence of the ‘saroop’. It was also a violation of the Akal Takht’s directions,” he said.

Manisha and Dimple's wedding ceremony was attended by around 70 relatives
Source: BBC Punjabi

More recently, it was reported that an LGBTQ marriage was solemnized at the Gurdwara Kalgidhar Sahib in Multania Road, Bathinda on 18 September 2023. Dimple, an upper caste Jatt Sikh married Manisha, a Dalit Hindu with the blessings of their families and 70 relatives in attendance. SGPC Jathedar Giani Raghbir Singh took a firm stand and declared that same-sex marriage was unnatural and contrary to Sikh ethics and a severe moral and religious violation.⁴ The head granthi Hardev Singh, granthi Ajaib Singh, ragi Sikandar Singh, and the tabla player were blacklisted for a period of five years for violating the Rehat Maryada and banned from performing religious duties in any gurdwara. The management of the gurdwara was disqualified for

Dimple dressed as the groom for the wedding ceremony.

conducting a same-sex marriage in the presence of the Guru Granth Sahib and the sangat was directed to elect an *amritdhari* management committee for the gurdwara.

SGGS and the Sikh marriage ceremony

The Sikh marriage ceremony (Anand Karaj) owes its origins to the third Guru, Guru Amardas. The fourth Guru, Guru Ramdas added the *lavaan* (four stanza wedding hymns), which are recited during circumambulation of the SGGS by the couple getting married. However, it was the Anand Marriage Act of 1909 that gave legal status to the exclusive Sikh marriage ceremony.⁵ Prior to 1909, although the Sikh marriage hymns formed part of the SGGS, marriages of Sikh couples usually followed the Hindu model of marriage, namely the circumambulation of fire as that was the only legal recognized form of marriage for Sikhism in India at that time.⁶

Proponents of same-sex marriages in Sikhism have contended that the *lavaan* are non-gender specific, and that “the only references made to gender are those of God as the bridegroom and the human souls of those who are entering into the marriage as the bride. Marriage is deemed to be the blending of the human soul with God, and not specifically between a man and a woman. In this respect, they maintain there is nothing that would prevent a same-sex marriage taking place in a gurdwara within the context of Sikhism.”⁷

ਧਨ ਪਿਰੁ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਨਿ ਬਹਨਿ ਦਿਕਠੇ ਹੋਇ ॥ ਏਕ ਜੋਤਿ ਦੁਇ ਮੂਰਤੀ ਧਨ ਪਿਰੁ ਕਰੀਐ ਸੋਇ ॥੩॥

Dhan Per Eh Na Akhiyan Behen Ekhaththay Hoya. Eyk Jyot Doye Moorti Dhan Per Khyeaiy Soye.

They are not said to be husband and wife, who merely sit together. They alone are called husband and wife, who have one light in two bodies. ||3|| (SGGS, p.788)

Sikh scholar Gurmukh Singh takes a different view when he points out that “according to Sikh *rahit* (conduct), except for the sacred relationship between husband and wife, none other involves sexual relationship. No amount of interpretations of Gurbani idiom, for example, regarding human soul-bride relationship with the Lord (Husband) of all souls-brides proffered by the gay lobby in the context of the *lavan* shabds and Anand Karaj (Sikh marriage) ceremony, can change that truth about Sikhi teaching. It is possible that urges, inclinations and desires may be natural to some, but in Gurmat a Sikh is not supposed to act upon all urges and physical desires, including those of a sexual nature”.⁸

Eminent Sikh writer I J. Singh avers that in the Gurbani based view, “... much of Sikh teaching is couched in metaphors from family life. Even the adoration of God is explored in terms of the closest relationship that humans can comprehend - that between a man and a woman. The heterosexual relationship is defined as sacred in Sikhism; an honest family life is described as the first duty - the primary religion of humans.”⁹ He further notes that there is no specific mention that the *lavaan* are directed to a heterosexual couple and that “in fact, these hymns are metaphors for the development of the relationship between the human and the divine. The next question is whether Sikhism would allow same sex marriages to be solemnized within a gurdwara by the same rites (Anand Kaaraj) as heterosexual marriages. And here we are in absolutely uncharted territory”.¹⁰ While noting that the Rehat Maryada “speaks volumes on marriage, but only that of heterosexual couples; same sex unions remain unmentioned, and that this could be viewed as a tacit rejection of such conduct, he admits that his interpretation of same sex unions is “deliberately narrow.”¹¹

Genetics and sexual orientation

A 2019 research study by the Broad Institute and Massachusetts General Hospital showed that there is no single gene responsible for a person being gay or a lesbian.¹² This study of the genomes of more than 470,000 people in the United States and the United Kingdom evidenced that sexuality is polygenic and that there “though genes seem to play a role in determining sexual orientation and same-sex behaviour, it is small, complex, and anything

but deterministic.”¹³ The Broad Institute study concluded that “sexuality cannot be pinned down by biology, psychology, or life experiences, because human attraction is decided by all these factors.”¹⁴

Two personal perspectives

EX FLEMING PHOTO
Jasvir and Nick on their wedding day

Jasvir Singh is a family law barrister in Britain, a self-proclaimed ‘devout Sikh and married to a man’ and was recently awarded a CBE (Commander of the British Empire) for his work bringing faith communities together and advocating for vulnerable groups. By his own admission, he has received death threats for being gay and been accused by some sections of the British (Sikh) community of being an infidel. Coming out and declaring his sexuality was both controversial and not easy for him. “But I’ve nothing to hide, and I know that I have Waheguru with me, as I have had Waheguru with me all the way. Just as my Sikhism is part of me, so is my sexuality. So is my turban. So is

my identity. I can’t divorce any one thing from the rest of me. That is who I am.”¹⁵

The second perspective is an interesting (poignant and brutally honest, my words) video recording of a very brave Birmingham-based gay Sikh’s conversation between himself and his mother in Punjabi about homosexuality. In this video she talks about unconditional love for her son, how God designed him in this way and how forced marriages are doomed to fail.¹⁶

Denouement

While civil laws now permit same-sex marriages to take place in some countries, it has been left to the Christian community if they are willing or prepared to solemnize such marriages in their churches. The SGPC has clearly indicated that it will not permit the solemnization of same-sex marriages in our gurdwaras and is unlikely to change its stance on this matter. However, this not to say that same-sex couples are unwelcome to visit our gurdwaras as members of the sangat (congregation) in their personal capacities.

There is no specific reference to homosexuality or bisexuality in our SGGS although it was prevalent in ancient India long before the lifetimes of our Sikh Gurus. The concept of oneness is at the core of Sikh tradition and this manifests itself in seeing and treating everyone equally and without discrimination regardless of their race, religion, or gender. Guru Nanak’s advocacy of the equal status, treatment, and empowerment of women was revolutionary for his time and well ahead of the Women’s Liberation Movement of the late 1960s.

We now live in changing times and despite their increased visibility, the LGBTQ+ community continue to face some degree of social exclusion and various forms of discrimination as “being against the order of nature.” When it comes to sexual preferences, we have been less accepting of same-sex couples and behaviour and prone to drawing lines in the sand in terms of what is acceptable and correct or incorrect. Social media is all-pervading and powerful and has made the world more interconnected. Pandora’s box or not, it is now time for us as a community to discuss this subject more openly, and to educate and inform both our present and succeeding generations on this important issue.

Notes

1. India’s supreme court declines to legally recognize same-sex marriage. The Guardian, 17 October 2023 <https://www.theguardian.com/world/2023/oct/17/india-same-sex-gay-marriage-supreme-court-verdict>
2. Times of India. 22 November 2020
3. Sikh24 Editors. 3 February 2017. Canadian ‘Sikh Priest’ Offers To Perform Interfaith Weddings in UK. 3 February 2017. https://www.sikh24.com/2017/02/03/canadian-sikh-priest-offers-to-perform-interfaith-weddings-in-uk/2017-02-01_freedom-leela/
4. Gagandeep Singh Jassowal. BBC Punjabi. Punjab: India row after LGBTQ couple marry in Sikh temple. 26 September 2023. <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-66877902>
5. Singh, H. Ed. (1998) The encyclopedia of Sikh religion. Patiala, Punjabi University. vol 4, p.210

6. <https://web.archive.org/web/20100914021542/http://www.sarbat.net/2007/10/sikhism-and-same-sex-marriages/>
7. Ibid
8. Singh, G. (2005). Same-sex and other relationships: A Sikh view. <https://www.sikhmissionarysociety.org/sms/smsarticles/advisorypanel/gurmukhsinghsewauk/samesexandotherrelationships/>
9. Singh, I.J., n.d., as cited in Singh, G. (2005). Same-sex and other relationships: A Sikh view. <https://www.sikhmissionarysociety.org/sms/smsarticles/advisorypanel/gurmukhsinghsewauk/samesexandotherrelationships/>
10. Singh, I.J. Same sex unions. <https://sikhchic.com/article-detail.php?id=2219&cat=12>
11. Ibid
12. Science, August 29, 2019
13. Harvard Magazine, 29 August 2019
14. Science, August 29, 2019
15. Maqbool, A. Religion Editor, BBC News, 5 February 2023. Jasvir Singh: 'I'm a devout Sikh – and married to a man.' <https://www.bbc.com/news/uk-6449645616>
16. "Gay Sikh", June 11, 2015. <https://www.gaysikh.com/gay-sikh/sikh-mother-speaks-to-other-parents-about-homosexuality-in-punjabi/>

ਪਉਣ ਗੁਰੂ

ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਤੱਤ ਵਚਿ ਵਾਅ ਵੀ ਹੈ। ਵਾਅ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਅਜਹਿ ਸਰੂਪ ਹੈ ਜੋ ਅਣ ਦਸਿਣਾ ਹੈ ਪਰ ਹਰ ਥਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਏਸ ਦੀ ਹਿੱਕ ਪਲ ਖਲੋਤ ਵੀ ਮੌਤ ਹੈ ਕੁੱਲ ਜਾਉਂਦੀ ਹੋਂਦ ਦੀ। ਵਾਅ ਚੁੱਪ ਚੁਪੀਤੀ ਆਪਣੇ ਆਹਰੇ ਲੱਗੀ ਹੈ। ਵਾਅ ਹੌਲੀ ਫੁੱਲ ਹੈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਘੇਰਦੀ। ਵਾਅ ਦਾ ਸੰਗ ਹੈ ਮਿਟੀ, ਪਾਣੀ ਤੇ ਅੱਗ ਨਾਲ। ਵਾਅ ਸੰਗ ਬਣਾਉਣ ਸਖਿਅਉਂਦੀ ਹੈ। ਵਾਅ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵਾਜ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪਰ ਹਰ ਹੋਂਦ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਬੋਲਦੀ ਹੈ ਓਹ ਬੋਲੀ ਜੋ ਉਹ ਬੁਲਾਵੇ। ਪੱਤਰਾਂ ਵਚਿ ਲੰਘਦੀ ਨਿੰਮਾ ਨਿੰਮਾ ਹੱਸਦੀ ਹੈ। ਧਰਤ ਦਾ ਪਾਣੀ ਸੁਨੇਹਾ ਲੈ ਕੇ ਅੰਬਰਾਂ ਵੱਲ ਪੈਂਡਾ ਕਰੋਂਦੀ ਹੈ। ਬੁੱਝਦੀ ਅੱਗ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਮਾੜਾ ਹਲੂਣ ਜਗਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਰੁੱਖਾਂ ਵਚਿੰਦੀ ਨਕਿਲੀ ਵਾਅ ਜੀਅ ਦਾ ਸਾਹ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਬੰਦੇ ਦਾ ਵਰਤਿਆ ਸਾਹ ਮੁੜ ਰੁੱਖਾਂ ਕੋਲ ਖੜਦੀ ਹੈ, ਸੱਜਾ ਕਰਨ ਕੀਤੇ। ਵਾਅ ਦਾ ਅਣ ਦਸਿਣਾ ਕੁਦਰਤ ਸਰੂਪ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਇਨਸਾਨ ਹੋਵਣ ਦਾ ਚੱਜ ਸਥਿਅਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਅ ਸਹਜੇ ਝੁੱਲਦੀ ਤਾਂ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨੱਸ ਭੱਜ ਵਚਿ ਫਾਤਿਆਂ ਨੂੰ। ਈਹਾ ਕੱਖੋਂ ਹੌਲੀ ਵਾਅ ਜਦੋਂ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਸ਼ੇਰ ਨਾਲ ਝੁੱਲ ਪਵੇ ਤਾਂ ਹਨੇਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਏਸ ਹਨੇਰੀ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਠੱਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਕੋਈ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਰੁੱਖ ਪੱਲ ਅੰਦਰ ਮੁੱਧੇ ਪਏ ਹੁੰਦੇ ਨੇਂ ਜੱਜੋਂ ਉੱਖੜ ਕੇ। ਵਾਅ ਜਦੋਂ ਵਰੋਲਾ ਬਣ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੰਡੀਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਵੀ ਵੱਡੇ ਪਾਂਚ ਕੇ ਨਾਲ ਲੈ ਵਗਦੀ ਏ। ਚਾਲੂ ਵਹਿਾਰ ਦੀ ਮੱਲ ਹਨੇਰੀ ਵਚਿ ਇਨਸਾਨ ਵੀ ਇੰਦ ਈ ਚੱਕਰ ਖਾਂਦਾ ਮੁੱਕ ਵੇਂਹਦਾ ਏ। ਵਾਅ ਦੀ ਝੁੱਲਣ ਸੱਤਿਆ ਆਪਣੇ ਹੌਲੇ ਪਨ ਪਾਰੋਂ ਏ। ਮੱਲ ਵਹਿਾਰ ਤਾਂ ਭਾਰ ਬਣਾਉਣ ਸਖਿਅਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਜਮ੍ਹਾਂ ਜੋੜ ਨਾਲ, ਨਾਂ ਨਾਵਾਂ ਬਣਾਉਣ ਨਾਲ, ਅਪਣਾ ਵਖਿਾਲਾ ਕਰਨ ਨਾਲ। ਮੱਲਵਾਨ ਮੱਲ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਪਹਾਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਮੁੱਕ ਵੇਂਹਦਾ ਹੈ। ਹਿੱਕ ਸਾਹ ਦੀ ਪਛਾਣ ਥੀਵੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੱਲ ਤੋਂ ਆਜਾਦ ਕਰਵੇ ਤੇ ਵਾਅ ਦਾ ਸੰਗ ਕਰੋ। ਵਾਅ ਦਾ ਅਪਣਾ ਰੰਗ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਵਾਅ ਦੀ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਵਾਅ ਦੀ ਕਰਨੀ ਕੁੱਲ ਜੀਵਨ ਵਚਿ ਰੰਗ ਭਰੋਂਦੀ ਏ ਤੇ ਸੁਰੰਧ ਹੋ ਕੇ ਹਰ ਹੋਂਦ ਅੰਦਰ ਲਹਿੰਦੀ ਏ।

ਕੁੱਲ ਨਮਿਣੀ ਖਲਕਤ ਵਾਅ ਵਾਂਗ ਈ ਹੈ ਅਣ ਦਿਸਣੀ, ਬੇਰੰਗ, ਬੇ-ਮੱਲ। ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਹਰ ਥਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਆਪਣੀ ਕਰਨੀ ਪਾਰੋ। ਈਹਾ ਹੀਣ ਮੇਲ ਹੈ ਕੁੱਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋਂਦਾ, ਅੰਨ ਉਗਾਉਂਦਾ ਤੇ ਰਿੰਨ੍ਹ ਖਵਾਉਂਦਾ। ਤੰਦ ਤੰਦ ਜੋੜ ਕੇ ਵੰਨੋ-ਵੰਨ ਪਹਿਾਵਿਆਂ ਨਾਲ ਮੱਲਵਾਨਾਂ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਤਨ ਸਜਾਉਂਦਾ ਏ। ਏਸ ਅਣ ਦਸਿਣੇ ਕਾਮੇ ਮੇਲ ਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਈ ਮੱਲ ਵਹਿਾਰ ਆਪਣੀਆਂ ਰੰਗਰਲੀਆਂ ਪਿਆ ਮਨਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੱਤਿਆ ਏਸ ਹੀਣ ਮੇਲ ਦੀ ਵਾਅ ਵਾਂਗ ਈ ਹੈ ਜੁੜ ਟੁਰੇ ਤਾਂ ਕਲਿ ਬੁਰਜ ਸਭ ਢਾਹ ਢੇਰੀ ਕਰੋ। ਆਦਿ ਸੱਚ ਹੈ ਵਾਅ ਜੀਵਨ ਤੱਤ ਜੋ ਹੋਈ, ਮੁੱਢ ਜੀਵਨ ਦਾ। ਵਾਅ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਧਰਤੀ, ਕਈ ਹੋਰ ਧਰਤੀਆਂ ਯਾ ਕੋਈ ਪਲੈਨਟ ਅਤੇ ਕਸਿ ਵੀ ਕਸਿਮ ਦਾ ਜੀਵਨ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਪਉਣੁ ਉਪਾਇ ਧਰੀ ਸਭ ਧਰਤੀ ਜਲ ਅਗਨੀ ਕਾ ਬੰਧੁ ਕੀਆ ॥ ਮ:੧, ਪੰਨਾ ੩੫੦ ॥

ਆਦਿ ਸੱਚ ਵੀ ਹੈ ਵਾਅ ਰਜ਼ਿਕ ਉਪਜਾਉਂਦੀ। ਵਾਅ ਈ ਤਾਂ ਬੋਲਦੀ ਹੋਈ ਹਰ ਸਾਹ ਅੰਦਰ, ਹਰ ਕਰਨੀ ਅੰਦਰ। ਹਵਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬੋਲ ਕਥਿੰ ਸਰਨ। ਆਦਿ ਦੀ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ਬਰ ਵਾਅ ਵਚਿ ਕਵਿੰਦਿ ਦਸਿ ਉਹ ਤਾਂ ਆਪ ਅਣ ਦਿੱਸਣੀ ਹੋਈ। ਵਾਅ ਤਾਂ ਅੰਦਰ ਹੈ ਹਰ ਜੀ ਦੇ, ਹਰ ਘੜੀ ਟੁਰਦੀ ਫਰਿਦੀ। ਮੱਲ ਵਹਿਾਰ ਦਾ ਇਲਮ ਵੀ ਮੱਲਵਾਨਾਂ ਵਾਂਗ ਬੱਜਾ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਇਲਮ ਜੋ ਜ਼ੋਰ ਕਰਨਾ ਤੇ ਜ਼ਬਰ ਹੋਵਣਾ ਸਖਿਅਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਇਲਮ ਦੀ ਪਕੜ ਵਚਿ ਵਾਅ ਦਾ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਵਾਅ ਤਾਂ ਸਾਂਝ ਵਰਤਾਗ ਸਖਿਅਉਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਬਾਂਝ ਵਹਿਾਰ ਦੇ ਵਾਰੇ ਨਹੀਂ। ਹਵਾ ਦਾ ਤਾਂ ਸਾਵਾਂ ਵਗਣ ਹੈ ਹਰ ਇੱਕ ਨੂੰ ਸਾਹ ਦੇਣਾ। ਜ਼ੋਰ ਜ਼ਬਰ ਵਹਿਾਰ ਸਾਵਾਂ ਹੋ ਟੁਰੇ ਤਾਂ ਇਹ ਪਲੇ ਪਲੀ ਮਰਦਾ ਹੈ। ਵਾਅ ਦੀ ਹਸਤੀ ਆਪਣੇ ਵਰਤਨ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਵਾਅ ਦਾ ਕੁੱਲ ਜੀਅ ਜੁਨ ਲਈ ਤਾਹੀਓ ਸੱਚ ਹੈ। ਵਾਅ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ਬਰ ਦੀ ਕੈਦੀ ਨਹੀਂ ਤਾਹੀਓ ਬੋਲਦੀ ਹੈ। ਵਾਅ ਮੱਲ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦੀ ਤਾਹੀਓ ਹੌਲੀ ਫੁੱਲ ਹੈ ਤੇ ਉਚਾਣ ਨੀਵਾਣ ਦੀ ਜ਼ਬਰ ਜ਼ੋਰ ਤੋਂ ਆਜਾਦ ਵੀ ਹੈ।

ਡਾ. ਆਸਮਾ ਕਾਦਰੀ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਹੌਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ।

Sakhi Analysis

Rai Bular's Discourse with Guru Nanak

Karminder Singh Dhillon, PhD (Boston)
dhillon99@gmail.com

The author of *Puratan Janam Sakhi*, written under the name of Bhai Mani Singh, writes on page 84 that when Guru Nanak turned nine, people approached “Baba Kalu to arrange for his son Nanak to adorn the sacred thread *janeyu*,” suggesting surreptitiously that the father had either no time, no interest or no knowledge of the necessity for the ceremony. Given the father’s neglect or dereliction of his religious duty, it fell upon the local administrator, Rai Bular, son of Rai Bhoye owner of the birth place of Guru Nanak, to do the duty of ensuring child Nanak wore the *janeyu* in a timely fashion.

On page 89, the author of *Puratan Janam Sakhi* writes the following narrative:

“One-day Rai Bular summoned Baba Nanak ji and told him, Nanak you are a messenger of God. Rai Bular requested his servants to bring Kalu before him who returned to say that Kalu had gone to Brejnath Brahmin’s house, and that they had brought him from there. Rai Bular then asked Kalu as to why he had gone to Brejnath’s house to which Kalu responded that he had gone to consult the Brahmin on a suitable time for the *janeyu* wearing ceremony of Nanak, and that Brejnath told him to prepare 100 *manns* of kheer and cook 10 goats for the Brahmins who will attend the ceremony; prepare 500 *manns* of food for the Khatris who will attend and there should be one deer that had been killed by hunting. I have made arrangements for all the items but am unable to lay my hands on a deer, to which Rai Bular said I will go hunting tomorrow and kill a deer for you. And Kalu said, tomorrow is Sunday and the 15th of the month, I will hence arrange for the *janeyu* wearing ceremony tomorrow, please ensure that you bring the hunted deer. And Baba then said to Kalu to prepare and additional 500 *manns* of *Luchee Kachaori Krrah* for the *sadhs* and *sants* who have gathered at Talwandi for the ceremony.”

This tale – euphemistically called a “*sakhi*” and presented by our *ragis*, *granthis*, *kathakars*, speakers and writers as a “historical account” is fake and concocted based on the following five counts.

One, the author is unable to get his story straight. On page 84 he writes that the people approached Rai Bular to intervene in the *janeyu* ceremony because Guru Nanak’s father was not performing his duty. But just 5 pages later writes that the father had actually already made all arrangements with Brahmin Brejnath for the ceremony.

Two, why is Rai Bular – a Muslim – this interested in making sure Guru Nanak wore the *janeyu*? Why is a political administrator getting involved in the religious matters of a family?

Three, why is Rai Bular saying Guru Nanak is a “messenger of God” and then finding it necessary that the Guru wear the *janeyu*? Which other messengers of God would Rai Bular have known to have worn *janeyus*?

Four, according to the tale, the discourse happens in the presence of Guru Nanak who not only appears to be in agreement with adorning the *janeyu*, but is giving instructions for 500 *manns* of *Luchee Kachaori Krrah* to be prepared for the *sadhs* and *sants*. What then would one make of that fact that in his writings within the SGGS, Guru Nanak is providing a damning critique against the *janeyu* –and telling the Brahmin clearly that he will not adorn it.

Five, one *mann* in weight consists of 40 *seyrs*. Since 4 *seyrs* make up one pound, 500 *manns* would make up 5,000 pounds. Kheer weighing this much can feed 10,000 Brahmins and Krah weighing as much can be served to 5,000 *sadhs* and *sants*. Were there 10,000 Brahmins in the village? Why had 5,000 *sadhs* and *sants* descended

on the village? How were they able to gather at the village when the announcement of the *janeyu* ceremony had not even been made on the day that Rai Bular is holding this discourse – just one day before the so called ceremony.

It is clear this tall tale is full of outlandish claims that border on the ridiculous and ludicrous. The author of the tale (and virtually every tale in this Puratan Janam Sakhi) is clearly concocting the tale within the parameters of an agenda. The agenda is three fold. First, it is to glorify the *janeyu* adorning practice to the extent that the local Muslim administrator Rai Bular considers it his duty to insert himself into it. Second, the ceremony relating to the practice is so important that Guru Nanak's father is shown sitting down with Pandit Brejnath to accede to all his ridiculous feast and feed demands. Third, Guru is shown to not just agreeing to wear the *janeyu*, but actively contributing to the feast and feed aspects of it.

Three Points worth noting.

One, Guru Nanak's father was Mehta Kalyan Das. The word *Mehta* is used for persons engaged in ministerial advisory roles – one that Kalyan Das occupied. The writers of the *Janam Sakhis* have presented Guru Nanak's father as a "Patwari" – a low level clerk who maintains ownership records for a given area. To call him "Kalu" is an insult to the man who is the father of our Guru. It is disparaging to the Guru as well. Sikhs who continue to use this derogatory name for the Guru's father are guilty of such disparagement and fall into the trap of the Benares based *Nirmlas* who wrote the *Janam Sakhis* (and practically the entire gamut of our so called "classical Sikh literature" whose nefarious purpose was to paint our Gurus, their families, and their spiritual principles in poor light).

Two, when the *Nirmlas* starting writing these so called "classical texts" they wrote them anonymously, under factious names (the non-existance Kavi Sohan for instance as the author of the blasphemous *Gurbilas Patshahi 6*) or as ghost writers who used the names of prominent Sikhs. The *Nirmlas* were educated. They could have written under their own names. This act of hiding behind respected Sikhs or anonymity itself exposes their agenda which was that they wanted to be the hidden hand behind the corruption of Sikhi.

Three, Nirmla Soorat Singh wrote the Puratan Janam Sakhi – a highly distorted text of the entire life story of Guru Nanak - and labelled it as Bhai Mani Singh Walee – meaning authored upon direct consultation with Bhai ji, and as narrated by Bhai ji. The use of Bhai Mani Singh's name is both a lie and purposive. It's a lie because Bhai Mani Singh's *shaheedee* took place on 24 June 1734; while Soorat Singh entered Punjab after the Sarbat Khalsa of 1763. The lie is purposive because the *Nirmlas* understood the fact that Sikhs would accept literature under the name of Bhai Mani Singh ji, but may have apprehensions about Nirmla writers who were in the early stages of their infiltration into Sikhi. (See *The Hijacking of Sikhi*, Revised Edition 2022, page 54-55, 100, and 179)

Conclusion: This ridiculous "sakhi" serves the aim of presenting a distorted position of Guru Nanak on adorning the *janeyu*, disparaging the Guru's father by presenting him as "Kalu the Patwari" and as someone failing in his duties to the extent that a Muslim leader had to step in so that his child (Nanak) would not be deprived of his "religious identity." That the *Janam Sakhis* (and much of the other so called "classical sikh literature" is full of such stuff is an understatement.

Karam Singh Historians take on one of the *Janam Sakhis* – the Bhai Bala Janam Sakhi - is illustrative of the above points. He wrote: "The *Bhai Bala Janam Sakhi* is a totally false, fraudulent book from start to finish. It's full of vilification of the Sikh Gurus through the creation of fake stories, concocted narratives, and totally unbelievable tales. This book should be buried miles deep, so deep that it is never found again."

Belief Has No Place Where Truth Is Concerned.

Jiddu Krishnamoorthy, philosopher and thinker. 1895 - 1986

Gurbani Verse Analysis

ਸਵਾਯੇ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਬਾਕ ਮਹਲਾ ੫ ॥
Swayeay Sri Mukhbak Mehla 5.

Karminder Singh Dhillon, PhD (Boston)
dhillon99@gmail.com

The verse under analysis in this column recorded on page 1385 of the Sri Guru Granth Sahib, and is sent in by reader and Gurbani enthusiast Gurmukh Singh from the UK with the following commentary and questions.

1. Who would have recorded this verse in the SGGS because it says: ਸਵਾਈਏ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਬਾਕ ਮਹਲਾ ੫ *Swayeay Sri Mukhbak Mehla 5*? Meaning: *Swaiyas* from the mouth of the great fifth *mehl*.
2. ਸਵਾਯੇ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਬਾਕ ਮਹਲਾ ੫ *Swayeay Sri Mukhbak Mehla 5* reminds me of the expression ਮੂਹ ਜਬਾਨੀ *Mooh-Jabaani*. So why add the words "ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਬਾਕ" *Sri Mukhbak* and not just write "ਸਵਾਯੇ ਮਹਲਾ ੫" *Swayeay Mehla 5*? That is the style of Guru-Bani in the SGGS.
3. "Mooh-Jabaani" i.e. from the mouth of - as opposed to a message passed on directly in writing by the author himself is the reference we make to the oral tradition. In the case of writing down, there can be no doubt about the authenticity of the word-for-word record because the author personally wrote it down.
4. On the other hand, an author personally recording his or her own message would not say that this message is from the mouth of X where X is one's own name.
5. Why has this "ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਬਾਕ" *Sri Mukhbak* style been introduced towards the conclusion of SGGS?

Response to question 1.

The word ਮੁਖਬਾਕ does not mean ਮੂਹ ਵਿਚੋਂ *Moo(n)h Vicho(n)*. As such ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਬਾਕ ਮਹਲਾ ੫ *Sri Mukhbak Mehla 5* does not mean "from the mouth of the great fifth mehl." This (mis) understanding amongst a large portion of Sikhs probably comes from the usage of the phrase ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦ *Sri Mukhvak Patshahi 10* that is stamped over compositions found in the Dasam Granth (DG) or Bachitar Natak (BNG) that are taken from elsewhere but intended to be (falsely) projected as compositions "that were uttered by Guru Gobind Singh" or compositions that "emanated from the holy mouth of the tenth Guru" ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ *Sri Mukhvak*. If indeed the meaning of the word ਮੁਖਵਾਕ *Mukhvak* was "from within the mouth of" then the word ਮੁਖ *Mukh* would have a *sihari* to the letter ਖ *khakha*.

For instance, we find the word ਗੁਰਮੁਖੀ *Gurmukh* within the SGGS. Since the word ਮੁਖੀ *Mukh* has a *sihari* to the letter ਖ *khakha* the literal meaning of the word ਗੁਰਮੁਖੀ *Gurmukh* is ਗੁਰੂ ਦੇ ਮੁਖ ਵਿਚੋਂ *Guru day mukh vicho(n)* - from within the Guru's command; in reference to messages that emanated from the Guru. (The Guru being the *shabd*; the translation of the word would be "messages from within the *shabd*.) There is no *sihari* in the writing of Guru Arjun in ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਬਾਕ ਮਹਲਾ ੫ *Sri Mukhbak Mehla 5*. In the absence of the *sihari* the word ਮੁਖ *Mukh* cannot thus mean "from within the mouth of" Guru Arjun ji.

Incidentally, there is no *sihari* to the word ਮੁਖਵਾਕ *Mukhvak* in the phrase ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦ *Sri Mukhvak Patshahi 10* that is found stamped all over compositions in the DG or BNG. But this is an error arising out of the absence of understanding in Gurbani grammar amongst the people (members of the Sodhak Committee 1885 AD) who did the stamping. Their intent was to suggest that the compositions (taken from the Bhagvat Puran,

Shiv Puran, Markanday Puran etc) "came out of the holy mouth of the tenth Guru" but they left out the *sihari* – which changed the meaning of the word to something else all-together.

All *bani* within the Pothi Sahib was recorded by Guru Arjun himself. So the phrase ਸਵਈਏ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਬਾਕ ਮਹਲਾ ੫ *Swayeay Sri Mukhbak Mehla 5* is recorded by none other than Guru Arjun too. There is no historical evidence (or even suggestion of any serious nature) of this being not the case. The additional *bani* that is found within the SGGS was recorded by the tenth Guru. Again, there is no historical evidence (or even suggestion of any serious nature) of this being not the case.

Response to question 2.

The phrase ਮੁੰਹ ਜ਼ਬਾਨੀ *Mooh-Jabani* means "to narrate from memory". We ask ਤੂੰ ਪਾਠ ਗੁਟਕੇ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਮੁੰਹ ਜ਼ਬਾਨੀ? *Tu paatth gutkay to(n) keeta ja(n) mooh-jabani*. Did you recite the paatth from the gutka or from memory? There is hence no linguistic or semantic relationship between ਮੁਖਬਾਕ *Mukhbak* and ਮੁੰਹ ਜ਼ਬਾਨੀ *Mooh-Jabani*.

Response to question 3.

The word ਮੁਖਬਾਕ does not mean "oral tradition", nor is it used to imply this tradition. There is no place for oral tradition within the structure, composition and discourse of Gurbani. The fact that all the 35 composers of bani who are included in the SGGS wrote their own compositions; that Guru Arjun compiled all these writings into the Pothi Sahib, and that the tenth Guru re-edited it into the SGGS are all repudiations of the oral tradition that was the standard fare in the propagation of messages in the older religious systems.

Response to question 4.

An author personally recording his or her own message would not say that "this message is from the mouth of X where X is one's own name." This assertion is correct because the phrase ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਬਾਕ ਮਹਲਾ ੫ *Sri Mukhbak Mehla 5* does not mean "from the mouth of the great fifth mehl."

Response to question 5.

ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਬਾਕ *Sri Mukhbak* is not a style of writing – as we shall see in the subsequent section. The phrase is being used where it was necessary – which happens to be page 1385 – which is close towards the conclusion of the SGGS (page 1429).

Explaining the use of ਮਹਲਾ ੫ Mehla 5 in the title ਸਵਈਏ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਬਾਕ ਮਹਲਾ ੫ Swayeay Sri Mukhbak Mehla 5.

So why did Guru Arjun ji use the phrase ਸਵਈਏ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਬਾਕ ਮਹਲਾ ੫ *Swayeay Sri Mukhbak Mehla 5*, and what is the meaning and implication of its usage.

Gurbani readers will note that the poetic structure of bani from page 1385 to 1409 is ਸਵੱਜੀਏ *Swayeay*. These 24 pages are the only ones in the SGGS that are composed in this poetic format. At the most basic level - these ਸਵੱਜੀਏ *Swayeay* are composed by two distinct groups (i) by Guru Arjun himself and (ii) by 10 Bhatts. The order of their recording in the SGGS is as follows:

- 1) ਸਵੱਯੇ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਬਾਕ ਮਹਲਾ ੫ || *Swayeay Sri Mukhbak Mehla 5*. Composed by Guru Arjun (Page 1385 till 1389).
- 2) ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕੇ ੧. *Swayeay Mehlay Pehlay Kay 1*. ਸਵੱਯੀਏ *Swayeay* pertaining to first mehl (Guru Nanak) composed by the Bhatts. (Page 1389 till 1390).
- 3) ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਦੂਜੇ ਕੇ ੨. *Swayeay Mehlay Dujay Kay 2*. ਸਵੱਯੀਏ *Swayeay* pertaining to second mehl (Guru Angad) composed by the Bhatts. (Page 1391 till 1392).
- 4) ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਤੀਜੇ ਕੇ ੩ *Swayeay Mehlay Teejay Kay 3*. ਸਵੱਯੀਏ *Swayeay* pertaining to third mehl (Guru Amardas) composed by the Bhatts. (Page 1392 till 1396).

5) ਸਵੰਥੀਏ ਮਹਲੇ ਚਉਥੇ ਕੇ 8 *Swayeay Mehlay Chauthay Kay 4*. ਸਵੰਥੀਏ *Swayeay* pertaining to fourth mehl (Guru Ramdas) composed by the Bhatts. (Page 1396 till 1406).

6) ਸਵੰਥੀਏ ਮਹਲੇ ਪੰਜਵੇਂ ਕੇ ੫ *Swayeay Mehlay Panjvay Kay 5*. ਸਵੰਥੀਏ pertaining to fifth mehl (Guru Arjun) composed by the Bhatts. (Page 1406 till 1409).

The issue at hand for the editor of Pothi Sahib (and the SGGS later) was the need to make clear the distinction between item 1) and 6 above. Item 6 is "pertaining to Guru Arjun" while item 1) is NOT pertaining to Guru Arjun but to the Creator, as the opening verse makes clear.

ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਕਰਤਾਰ ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਸਭ ਆਪੇ ॥ ਸਰਬ ਰਹਿਓ ਭਰਪੂਰਿ ਸਗਲ ਘਟ ਰਹਿਓ ਬਿਆਪੇ ॥

Aaad Purakh Kartar Karann Kaarann Sabh Apay. Sarab Raheyo Bharpur Sagal Ghat Rheyo Byapay.

In simpler terms item 6) is a composition in spiritual praise of Guru Arjun, while item 1) is in praise of the Creator. Item 6 is composed by the Bhatts and item 1 by Guru Arjun. The editor (Guru Arjun) thus made the distinction between item 1) and 6) above by providing a clear indicator in the heading in the form of ਮਹਲਾ ੫ meaning composed by the fifth mehl. As is the protocol of the SGGS, the word "Nanak" is used in the final para or verse

ਪ੍ਰਗਟ ਸਗਲ ਹਰਿ ਭਵਨ ਮਹਿ ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਗੁਰੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ॥

Pargatt Sagal Har Bhavan Meh Jan Nanak Gur Parbhram.

Only the Gurus use the word "Nanak" in the compositions - not Bhatts (or Bhagats even).

Explaining the use of ਮੁਖਬਾਕ Mukhbak in the title ਸਵੰਥੀਏ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਬਾਕ ਮਹਲਾ ੫ Swayeay Sri Mukhbak Mehla 5. From the editor's point of view, there was a need to remind the reader that even if items 2 till 6 are in praise of the 5 individual Gurus, the praise is actually to the Creator who is realized within the 5 individual Gurus. This is the subject of item 1.

The editor achieved this objective by using the word ਮੁਖਬਾਕ *Mukhbak* in the title of his own composition. The modern day term for ਮੁਖਬਾਕ *Mukhbak* is ਮੁਖਬੰਦ *Mukhband* (Preface, foreword, prologue etc) or ਮੁਖ ਬਚਨ *Mukh Bachan* or ਮੁਖ ਭਾਸਣ *Mukh Bhashann* when the medium of expression is oral (opening comments / lead lecture / key note address). The word ਮੁਖ *Mukh* from within ਮੁਖਬਾਕ *Mukhbak* without a *sihari* to the letter ਖ *khakha* means "lead ਮੁਖੀ *Mukhi*." So what the editor is doing is providing a commentary that leads into the compositions of the 10 Bhatts (items 2 – 6 above).

The in question 4 above, that "an author personally recording own message would not say that this message is from the mouth of X where X is own name," therefore is the result of all the confusions that arise from (mis)translating the word ਮੁਖਬਾਕ *Mukhbak* to (wrongly) mean "from the mouth of".

Every author writes his own ਮੁਖਬਾਕ *Mukhbak* or ਮੁਖਬੰਦ *Mukhband* - Preface, foreword, prologue etc. Every editor who is putting together a book that is composed by the editor as well as other contributors will always write a ਮੁਖਬਾਕ *Mukhbak* or ਮੁਖਬੰਦ *Mukhband* - preface, foreword, prologue because this is the basic function of an editor. This is what Guru Arjun is doing here.

Note: Since there is no *sihari* to the word ਮੁਖਵਾਕ *Mukhvak* in the phrase ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦ *Sri Mukhvak Patshahi 10* that is found stamped all over compositions in the DG or BNG, the meaning of the word ਮੁਖਵਾਕ *Mukhvak* would mean preface, foreword, prologue etc. And the phrase ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦ *Sri Mukhvak Patshahi 10* would mean "Primary preface by the tenth Pathshahi" – not the intended meaning of those who added the phrase – but this is what it means when interpreted in the context of Gurbani grammar.

Explaining the use of ਸ੍ਰੀ Sri in the title ਸਵੰਥੀਏ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਬਾਕ ਮਹਲਾ ੫ Swayeay Sri Mukhbak Mehla 5.

A keen reader of Gurbani would have observed that Guru Arjun wrote two prefaces, forewords, prologues to the compositions of the 10 Bhatts. The first is on page 1385 to 1387 and the second from 1387 till 1389 where the compositions of the 10 Bhatts begin. Given that the function of both the prefaces are to act as primary or lead

messages to the compositions that follow (that of the 10 Bhatts), the word ਸ੍ਰੀ *Sri* acts as a qualifier for the word ਮੁਖਬਾਕ *Mukhbak*. Read together as ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਬਾਕ *Sri Mukhbak* – meaning a preface that is the primary or lead message to the compositions that follow. The word ਸ੍ਰੀ *Sri* does not apply to the author, editor or Guru Arjun himself. So it is not ਸ੍ਰੀ ਮਹਲਾ ੫ *Sri Mehla 5*. To take the word ਸ੍ਰੀ *Sri* to apply to the Guru composer would go against the tenets, conduct, and principles of our Gurus and the remaining composers of Gurbani – all of whom took great pains to compose from a position of inordinate humility, profound modesty, and prodigious humbleness.

In conclusion then, the 10 Bhatts wrote five compositions. Guru Arjun ji, as the editor, wrote two prefaces. Both are denoted with the phrase ਸ੍ਰੀਮੁਖਬਾਕ *Sri Mukhbak*. And both have the words ਮਹਲਾ ੫ *Mehla 5*. The prefaces are to remind the reader that even if the compositions of the 10 Bhatts that follow are composed in poetic praise of the 5 individual Gurus, the praise is actually to the Creator who is realized within the 5 individual Gurus. This is the subject matter of the prefaces.

Letter to the Editor. ਸੰਪਦਕੀ ਪੱਤਰ

ਪਿਆਰੇ ਐਡੀਟਰ ਸਿਖ ਬੁਲੋਟਨ,

ਸਿੱਖ ਬੇਲੇਟੀਨ ਅੰਕ 8/2023 ਪੰਨਾ 46 ਤੋਂ 49 ਤੋਂ ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਲੇਖ, "ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ, ਪਰਮਾਨੰਦ ਜੀ ਅਤੇ ਭਗਤ ਸੂਰਦਾਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਪਾਏ ਭੁਲੇਖੇ" ਪੜਿਆ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਚਤਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਟੀਕ ਅਤੇ ਡਾ. ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਟੀਕੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦੇਖ ਕੇ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦੇ ਤਤਕਰੇ ਹਨ: ੧. ਤਤਕਰਾ ਰਾਗਾਂ ਕਾ ਅਤੇ ੨. ਤਤਕਰਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਕਾ (ਇਹ ਸਿਰਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਪਰ ਹਰੇਕ ਰਾਗੁ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਦੇ ੨ ਤੋਂ ੪ ਲਫਜ਼ ਲਿਖ ਦਿੱਤੇ ਹਨ; ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਭੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ।)

ਕਿਸੇ ਕਿਤਾਬ ਅਤੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਤਤਕਰੇ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਾਰੇ ਦਿੱਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਨਾ ਕਿ ਵਿਸਥਾਰ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸ. ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ "ਮਹਲਾ" ਲਫਜ਼ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਤੁੱਲ ਗਿਆ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖੀਏ ਕਿ "ਮਹਲਾ" ਲਫਜ਼ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਪੰਨਾ 487 ਤੇ ਸ਼ਬਦ, "ਕੁਮਤ ਫਿਰਤ ਬਹੁ" ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ, "੧ੴ ਸਤਿਕਾਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਆਸਾ ਬਾਣੀ ਭਗਤ ਧੰਨੇ ਜੀ ਕੀ" ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਹੀ ਪੰਨਾ ਤੇ ਸ਼ਬਦ, "ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ" ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ, "ਮਹਲਾ ੫" ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। "ਮਹਲਾ ੫" ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਤਤਕਰੇ ਵਿੱਚ, ਪੰਨਾ 1253 ਤੇ ਭਗਤ ਪਰਮਾਨੰਦ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਿੱਚ, "ਤੈ ਨਰ ਕਿਆ ਪੁਰਾਨ ...", ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਵਿੱਚ, ਪੰਨਾ 1253 ਤੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ, "੧ੴ ਸਤਿਕਾਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਸਾਰੰਗ ॥" ਭਗਤ ਪਰਮਾਨੰਦ ਜੀ ਨਾਮ ਸਿਰਲੇਖ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ, ਹਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਆਖਰੀ ਤੁਕ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, " ਪਰਮਾਨੰਦ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਕਥਾ ਪੁਨੀਤ ਨ ਚਾਲੀ ॥" ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਭਗਤ ਪਰਮਾਨੰਦ ਜੀ ਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਤਤਕਰੇ ਵਿੱਚ, ਪੰਨਾ 1253 ਤੇ ਭਗਤ ਸੂਰਦਾਸ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਿੱਚ ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ, "ਛਾਡਿ ਮਨ ਹਰਿ ..." ਅਤੇ "ਹਰਿ ਕੇ ਸੰਗ ..."। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਵਿੱਚ, ਪੰਨਾ 1253 ਤੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਤੁਕ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ, "ਛਾਡਿ ਮਨ ਹਰਿ ਬਿਮੁਖਨ ਕੇ ਸੰਗੁ ॥" ਭਗਤ ਸੂਰਦਾਸ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਭਗਤ ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਹੀ ਪੰਨਾ ਤੇ ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਵਿੱਚ, ਪੰਨਾ 1253 ਦੇ ਅਗਲੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ, "੧ੴ ਸਤਿਕਾਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਸਾਰੰਗ ਮਹਲਾ ੫ ਸੂਰਦਾਸ ॥" ਅਤੇ ਇਸ ਸਿਰਲੇਖ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, "ਹਰਿ ਕੇ ਸੰਗ ਬਸੇ ਹਰਿ ਲੋਕ ॥" ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਆਖਰੀ ਤੁਕ ਹੈ, "ਸੂਰਦਾਸ ਮਨ ਪ੍ਰਭਿ ਹਥਿ ਲੀਨੇ ਦੀਨੇ ਇਹੁ ਪਰਲੋਕ ॥" ਮਹਲਾ ੫ ਸਿਰਲੇਖ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦਾ ਹੈ।

ਸਤਿਕਾਰ ਸਾਹਿਤ, ਬਲਬਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਸਿਫ਼ਨੀ, ਅਸਟ੍ਰੋਲਿਆ

Rajinder Singh:
Physics Teacher, Researcher and Historian of Science

Hardev Singh Virk

Professor of Eminence, SGGS World University, Fatehgarh Sahib, India

E-mail: hardevsingh.virk@gmail.com

Introduction

I was introduced to Rajinder Singh through his first paper "*Sir C.V. Raman and the story of the Nobel Prize*" which appeared in Current Science during 1998 [1]. CV Raman was my role model but the story of his winning the Nobel Prize as narrated by Rajinder brought some new insights to my memory. I had the privilege of reading his books and writing Reviews of nearly a dozen books, with my first review "*Inside Story of Nobel Peace Prize Award - Indian Contestants*" published in Current Science in 2016 [2]. His score of publications, including his 44 books and research papers, has crossed two centuries [3].

Early Life and Education in India

Rajinder was born on 5 October 1957 in village Lidhtran in district Jalandhar of Indian Punjab. His maternal grandfather was a pious man with spiritual leanings who made a prediction, prior to Rajinder's birth, that this child would carry on the legacy of Matharu family and bring recognition to it on a global scale. His mother believed in this prophecy and brought him up as a prodigious child. His family had no means to educate him in a convent school. So, he got his primary education in his village school at Lidhtran. He consistently ranked among the top three students in his class. However, the school was not well-equipped; there were only three rooms for the five classes. Rajinder enrolled in the United Christian Boy's Higher Secondary School in Suranussi, near Jalandhar, as his parents wanted to educate him in an urban school for better higher education.

While studying in this Christian School, he was selected for a German scholarship program known as 'Kinder Not Hilfe' (Help for Children in Emergency). This support covered his hostel accommodation, tuition fees, stationery, and provided even a small amount of pocket money. In practical terms, his parents did not need to bear the expenses for his school education. Despite not being a Christian, he was fortunate to receive this scholarship. This was due to the school's obligation to admit some non-Christian students in accordance with Indian Government policies.

When Rajinder was in the 8th grade, the Punjab Government conducted an examination to identify talented students from Punjab. The goal was to provide special training and scholarships to promising young Punjabis. This examination took place at the district level, and he was one of the fortunate individuals selected after the assessment. However, his Headmaster was reluctant to let him go. Rajinder topped in 10th grade and his name was displayed on the school Honors Board for the year 1974.

After completing his Matriculation, he joined 'Pre-University' class at D.A.V. College, Jalandhar. His means were limited to financing his college education; hence he started giving tuition to students who could afford to pay him for coaching them Physics, Chemistry, and Mathematics. It was a taxing job to coach for four hours after finishing college around 5 pm. His routine was to return home usually by around 9.30 pm and continue with his own homework assigned by the professors. He passed his B.Sc. from DAV College but could not afford to join M.Sc. in some university due to financial constraints. Interestingly, his initial intention was never to become a teacher. However, fate had other plans for Rajinder. His former school Director advised him to join B.Ed. and assured him

to cover his expenses, and provide him accommodation, in addition. He served in four High Schools around Jallandhar as a Science teacher before going to Germany for higher education and research.

Rajinder Singh: A Student and Researcher in Germany

Rajinder reached Germany in July 1985, after he was invited by a former German lady acquaintance who met him in India. She knew about his keen interest to study physics and motivated Rajinder to apply for permission to stay in Germany for the purpose of higher education. She was prepared to provide a guarantee to support him financially for five years. But the foreign office in Germany refused to grant him permission for a longer stay beyond what was stipulated by a simple tourist visa. With the help of his friend, Rajinder sought legal remedy and the matter went to court. While the legal process was going on, he enrolled in German language classes and applied for admission in both Physics and Computer Science programs. Surprisingly, he was accepted into both programs, even without a student visa. He joined 'Diplom Physik' at the University of Oldenburg, a five-year degree program in the German education system, following an Indian B.Sc. degree.

He continued as a Diploma student while his case was pending in the court. He embarked on his journey of learning the German language and Physics, and eventually enrolled at Oldenburg university. He had no Scholarship and no regular job to pay his tuition fees. At the time, he resided 30 kilometers away from the city of Oldenburg, and due to financial constraints, he had to make the daily commute riding by bicycle. This proved to be a testing time for Rajinder, particularly during the winter months, when the snow made it difficult and risky, and during the rainy season, to cycle down the road. It was a rare feat to accomplish this daily routine. He survived by undertaking cleaning jobs in private homes or restaurants.

After securing his student visa of stay in Germany, he began applying for various scholarships, though success didn't come easily. Finally, his perseverance bore fruit and he won a scholarship from the "Bunt-Stift" Foundation, initially awarded for a six-month period but later extended for three years, which provided the necessary support to complete his Diplom-Physik. His Diploma Thesis centered on solar energy and meteorology. After completing this phase of his studies, he took parental leave to allow his wife to work as a school teacher. For four years, he did baby-sitting to raise his two kids until they were old enough to attend Kindergarten school.

During his time as a stay-at-home parent, he kept his passion for physics alive. In the Department of Physics at Oldenburg University, there was a professor who had numerous projects related to the history of science. His specialization involved replicating historical experiments under authentic conditions, such as recreating CTR Wilson's experiments with a cloud chamber. Most of the group's work focused on European and American scientists. Rajinder approached the Professor with the idea of working on the Indian physicist, C.V. Raman, the pioneer of Raman spectroscopy. He agreed to supervise his thesis but explained that there was no available funding to offer him financial support. However, he was willing to provide recommendation letters if Rajinder applied for scholarships or grants.

After a four-year break in studies, Rajinder applied for a Ph.D. grant scholarship, but was not successful on the first attempt. After a year, he made a second attempt, and this time he was successful. Thanks to the Heinrich-Böll Foundation scholarship, he was able to pursue his Doctor of Science degree from the University of Hamburg, after registering as a candidate in the Department of Mathematics, with a special cell working on history of Mathematics and Science. He was initially discouraged from working on the beaten track of working on CV Raman and his research on scattering of light, but Rajinder was determined to carry on his proposed topic. Ultimately, he won laurels by presenting his thesis on Nobel Laureate C.V. Raman's work on Light Scattering. It is a unique contribution to the history of science.

Rajinder Singh: A Successful Science Teacher in Germany

Rajinder undertook more than a dozen years of rigorous training to start his teaching career as a Science teacher in a High School. He is most likely the only Indian-born science teacher in Lower Saxony, if not in all of Germany. At his school, he introduced science competitions such as '*Jugend forscht – Schüler experimentieren*' (Young Researchers – Student Experiments). This science competition spans from the district level to the national level, and Rajinder has supervised over 50 projects. His students have achieved frequent success in these competitions, often receiving recognition in local newspapers for their achievements.

Several years ago, the European Union launched the 'Erasmus Project' to encourage schools to collaborate with neighboring countries. Teachers from various schools and countries come together to develop projects, such as those focused on 'Renewable Energy.' Each school commits to working on such a project for two years, with students and teachers visiting other countries every three months to present their findings. Rajinder guided two such projects, one involving seven countries (Setting a Seed for Change - Comenius, European Union Project, with schools from Germany, France, Italy, England, Spain, Lithuania, and Romania) and another involving eleven countries (Mission into the Future: A Quest for Sustainability - Comenius, European Union Project, with schools from Germany, France, Italy, England, Spain, Lithuania, Romania, Turkey, Portugal, and Holland) [4].

In 2005, he was selected by the Goethe Institute in Munich to represent Germany and deliver a lecture in Dhaka, Bangladesh. The program was organized in collaboration with the German and Swiss embassies and the Ministry of Science and Technology of Bangladesh. He is playing active role in environmental and social issues as a schoolteacher. Last year, he was part of a delegation from the city of Syke, where he works. Members of the Syke delegation and their partners from Bresien, Poland, visited their sister city, Al Hochima, Morocco. The primary aim of this initiative is to bring together young generations to facilitate the exchange of ideas on environmental and other political and social issues.

Rajinder Singh: A Successful Historian of Science

The success story of Rajinder Singh is attributed to his contributions in the area of History of Science. He has devoted his life in writing Biographies and set a new tradition by writing on lesser-known scientists from India. His choice of studies has been scientists of Calcutta School, pioneered by CV Raman, the Indian Nobel Laureate. His journey starts from the University of Oldenburg, where he started research on the history of science in 1995. However, he registered himself as a Doctoral student at the University of Hamburg in 2003. Prof. Gudrun Wolf Schmidt (University of Hamburg) and Prof. Falk Riess (University of Oldenburg) were his thesis supervisors. He was awarded D. Sc. by Hamburg university on his thesis exploring the lifetime achievements of Sir CV Raman. His investigations exploded some myths created by his countrymen around the persona of Raman. I find Rajinder has a sharp intellect and incisive approach to sift grain from the chaff during his analysis of historical events.

Rajinder has established himself as a specialist on CV Raman. No one else has written so many books covering all aspects of C.V. Raman's stay in Calcutta and Bangalore. The list of his books on history of science is approaching half a century with the following six on the legacy of CV Raman:

1. *Nobel Laureate C.V. Raman's Work on Light Scattering*, Logos Publisher, Berlin 2004.
2. *Nobel Laureate C.V. Raman's Science, Philosophy and Religion*, Dharmaram Publications, Bangalore 2005.
3. *C.V. Raman's Laboratory and Discovery of the Raman Effect*, Shaker Verlag, Aachen 2018.
4. *C.V. Raman and the Press: Science Reporting and Image Building– Part I: Kolkata Period*, Shaker Publisher, Dueren 2019.
5. *C.V. Raman and the Press: Science Reporting and Image Building-Part II: The Indian Institute of Science Period*, Shaker Publisher, Dueren 2020.

6. *C.V. Raman and the Press: Science Reporting and Image Building - Part III: The Raman Research Institute Period, Shaker Publisher, Dueren 2020.*

The biographies of prominent Indian scientists like JC Bose, CV Raman, HJ Bhabha, and PC Ray have been written and made part of Indian school curriculum but equally important men of science who excelled in their field of research have been neglected by the Indian print media. Rajinder took up cudgels to bring these scientists into limelight by writing their biographies after digging up archival resources in India and Europe. He is the first historian of science who has published biographies of three prominent Indian women scientists: Bibha Chowdhury and Purnima Sinha of Calcutta University, and Suman Beri of Panjab University Chandigarh. The other Indian scientists who have been brilliantly exposed to public view by Rajinder are DM Bose, SC Sirkar, NR Sen, K. Bannerjee, BB Ray, SR Khastgir, and SD Chatterjee. DM Bose and SD Chatterjee made some fundamental contributions to physics in India and abroad. Most of his biographies have been reviewed by me [5-10].

To the best of my knowledge, Rajinder Singh is the first historian who has written extensively on Indian Nobel Prize nominators and nominees. His research work on Nobel Prizes is based on the original documents obtained from the archives of Royal Swedish Academy of Sciences, Stockholm, and Nobel Peace Centre, Oslo, Norway. The following four books are listed under this classification:

1. *Chemistry and Physics Nobel Prizes – India's Contribution*, Shaker Publisher, Aachen 2016.
2. *Inside Story of Nobel Peace Prize Award – Indian Contestants*, Shaker Publisher, Aachen 2016.
3. *India's Nobel Prize Nominators and Nominees – The Praxis of Nomination and Geographical Distribution*, Shaker Publisher, Aachen 2016.
4. *Die Nobel Preise und die indische Elite*, Shaker Verlag, Aachen 2016.

Rajinder Singh is a prolific writer who has written extensively on Mahatma Gandhi's life and his failure to be awarded the Nobel Peace Prize despite being the most deserving Indian politician, whose legacy survives all over the globe, but remains relegated in his own country. I think he is the only author to have probed such intricacies of Indian politics. The following four books are ample proof of Rajinder's contribution to the legacy of Mahatma Gandhi:

1. *The Making of the Politician M. Gandhi by Muslims, Jews and Christians – Gandhi's Methods to Solve Immigration Problems*, Shaker Publisher, Aachen 2015.
2. *Mahatma Gandhi für Lehrkräfte und Eltern – "Mahatma" – ein normaler Menschen wie du und ich*, Shaker Verlag, Aachen 2016.
3. *Mahatma Gandhi – der verpasste Friedensnobelpreis*, Shaker Verlag, Aachen 2017.
4. *Gandhi and the Nobel Peace Prize*, Routledge Publisher, New York 2017.

A survey of Rajinder's books and articles amply elucidates that he had used the 'original' and authentic sources/documents for his research in documenting the Biographies of Indian Scientists. He is known to have collected material from various archives in the USA, Germany, Holland, Denmark, Hungary, Canada, and India. He has been a frequent visitor to India for collecting research material from archives in Delhi, Kolkata, and Bangalore.

His publications run into two centuries. Indian scientific community is well versed with his publications in *Indian J. History of Science, Current Science* and *Science and Culture*. Consequently, he has been often invited to deliver lectures by various Indian institutions. At the occasion of commemoration

of 75th year of independence of India (*Aazadi Ka Amrit Mahotsav*), he was invited by the Indian National Science Academy (INSA) to deliver the first talk on 'History of Science Series'.

In cooperation with Prof. A. Kundu and Prof. G. Gangopadhyay, both University of Calcutta, Rajinder has written on the history of its famous Physics Department [11], which served as the nucleus of Calcutta School of Physics nurtured by the stalwarts like CV Raman, SN Bose, and MN Saha. Rajinder has collaborated with some eminent Scientists for writing Biographies of Indian Scientists, the most prominent among them is Prof. S.C. Roy, formerly of Bose Institute, Kolkata and Editor-in-Chief, *Science and Culture*.

Rajinder Singh enjoys the status of a house-hold name in Kolkata. He has been honoured with academic awards and felicitated by many universities, academic institutions, and National Academies of India by inviting him to deliver special lectures on history of science in India. It is unfortunate that he has yet to get accolades and recognition from his own people in Punjab. Prof. Arun Kumar Grover, ex-VC of Punjab University, Chandigarh, deserves our gratitude for promoting his work in Punjab. I hope our Sikh youth must get inspiration from life and work of Rajinder Singh and pursue careers in science.

References

1. Singh R and Reis F. Seventy years ago – The discovery of the Raman effect as seen from German physicists. *Current Science* 1998; 74: 1112-1115.
2. Virk HS. Book Review: Inside Story of Nobel Peace Prize Award - Indian Contestants. *Science and Culture* 2016; 82(7-8): 267-268.
3. <https://rajiindersinghldr.hpage.com/publication-chronicallist.html>.
4. <https://rajiindersinghldr.hpage.com/projects.html>
5. Virk HS. Book Review: D.M. Bose - His Scientific Work in International Context. *Current Science* 2016; 111 (10): 1707-1708.
6. Virk HS. Book Review. A Jewel Unearthed: Bibha Chowdhury. The Story of an Indian Woman Scientist. *Current Science* 2019; 116(4): 672-673.
7. Virk HS. Book Review: C. V. Raman's Student Sukumar Chandra Sirkar: Life and Science. *Current Science* 2019; 107(1): 145-146.
8. Virk HS. Book Review: Clay, Craft, Music and Science: Purnima Sinha's Life. *Current Science* 2020; 118(6): 988-989.
9. Virk HS. Book Review: Suprakash C. Roy: A Multidimensional Physicist. *Current Science* 2022; 123(4): 606-607.
10. Virk HS. Book Review: SD Chatterjee – A Scientist's Journey from Tradition to Modernity. *Current Science* (to appear in Oct. 2023).
11. Virk HS. Book Review: The Dazzling Dawn: Physics Department of Calcutta University (1916-36). *Current Science* 2022; 122(12): 1459-60.

ਕੀ ਸੰਗਰਾਂਦ ਦਾ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵ ਹੈ?

ਹਿੰਦੂ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੁਜਾ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੂਰਜ ਦੇਵਤਾ ਮੁਖੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਵਾਹ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਗਰਾਂਦ ਦੀ ਮਹਤਤਾ ਸੂਰਜ ਦੀ ਪੁਜਾ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ। ਸੰਗਰਾਂਦ ਉਹ ਦਿਗ਼ਾੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਸੂਰਜ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਇਕ 'ਰਾਮਿ' ਨੂੰ ਲੰਘ ਕੇ ਦੂਜੀ 'ਰਾਮਿ' ਤੇ ਅੱਪੜਦਾ ਹੈ। ਰਾਮਿ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਨਛੱਤਰਾਂ ਦਾ ਝੂੰਡ (ਇਹ ਝੂੰਡ ਅਰਥਾਤ ਬੁਰਜ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ੧੨ ਹਨ - ਮੇਖ, ਬਿਖ, ਮਿਥਨ, ਕਰਕੇ, ਸਿੰਘ, ਕੰਨਿਆ, ਤੁਲਾ, ਬਿਸਚਰ, ਧਨ, ਮਕਰ, ਕੁੰਭ ਅਤੇ ਮੀਨ) ਹਿੰਦੂ ਸੱਜਣ ਸੂਰਜ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਗਰਾਂਦ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਦਾਨ-ਪੁੰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹੀ ਦਾਨ ਫਲਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

ਅਣਜਾਣਪੁਣੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਭੀ ਸੰਗਰਾਂਦ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਮੰਨ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਸ਼ਾਇਦ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਵਧਾਣ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਵਧੀਕ ਵਧੀਕ ਪਰਚਾਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਿਹਾ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਜੇ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਲੋਕ ਸੂਰਜ ਦੇ ਦਿਹਾੜੇ ਦਾ ਪਿਆਰ ਵਧਾਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਗੁਰਪੁਰਬਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ।

(ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਜੀਵਨ-ਬਿੜਾਂਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵਿਚੋਂ - ਪੰਨਾ ੧੨੧)

ਖੰਡ ਮੰਡਲ ਵਰਭੰਡ

ਕੀ ਹੈ ਕਰਣ? ਕੀ ਹੈ ਕਾਰਣ? ਕਿਥੇ ਨੇ ਸਿੱਖ?

ਮਨਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਨੇਡਾ

terahukum@gmail.com

ਸੁਣ ਕੇ ਅਣਸੁਣਿਆ ਕਰਨ ਦੀ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮਿਸਾਲ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਈ ਸਬਦਿ ਐਸੇ ਨੇ ਜੋ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਸੁਣਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਾਂ ਪਰ ਜਿੰਦਗੀ ਭਰ ਉਹੀ ਸਭ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਪੰਨਾ 855 ਉਪਰ ਦਰਜ ਖੁਬਸੂਰਤ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ ਤਾਂ ਕਿ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਜਦੋਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਕੰਨਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀਆਂ ਬਚੂਹਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਕੋਈ ਬੇਲੈ ਰਾਮ ਰਾਮ ਕੋਈ ਖੁਦਾਇ ॥ ਕੋਈ ਸੇਵੈ ਗੁਸਈਆ ਕੋਈ ਅਲਾਹਿ ॥੧॥ ਕਾਰਣ ਕਰਣ ਕਰੀਮ ॥ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਿ ਰਹੀਮ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥ ਕੋਈ ਨਾਵੈ ਤੀਰਖਿ ਕੋਈ ਹਜ ਜਾਇ ॥ ਕੋਈ ਕਰੈ ਪੂਜਾ ਕੋਈ ਸਿਰੁ ਨਿਵਾਇ ॥੨॥ ਕੋਈ ਪੜੈ ਬੇਦ ਕੋਈ ਕਤੇਬ ॥ ਕੋਈ ਓਚੈ ਨੀਲ ਕੋਈ ਸੁਪੇਦ ॥੩॥ ਕੋਈ ਕਰੈ ਤੁਰਕੁ ਕੋਈ ਕਰੈ ਹਿੰਦੂ ॥ ਕੋਈ ਬਾਛੈ ਭਿਸਤੁ ਕੋਈ ਸੁਰਗੰਦੂ ॥੪॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਜਿਨਿ ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਤਾ ॥ ਪ੍ਰਭੁ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਤਿਨਿ ਭੇਦੁ ਜਾਤਾ ॥੫॥੯॥ { ਪੰਨਾ 885 }

ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਬਣਤਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਾਈ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਰਹਾਉ ਦੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸੇ ਸਬੰਧੀ, ਸਿੱਖੀ ਵਲੋਂ ਖਾਰਜ ਪੁਗਾਣੀਆਂ ਰਵਾਇਤਿਆਂ ਪਹਿਲੇ 4 ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਫੈਸਲਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੰਜਵੇਂ ਤੇ ਆਖਰੀ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਫਰਮਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਆਪਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਹਾਉ ਦਾ ਸਲੋਕ ਵਿਚਾਰਾਂਗੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਕ-ਇਕ ਕਰਕੇ ਪੰਜੇ ਸਲੋਕ।

ਕਾਰਣ ਕਰਣ ਕਰੀਮ ॥ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਿ ਰਹੀਮ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥

ਕਾਰਣ= ਮੁਲ/ ਜੜ, ਤਰੀਕਾ/ ਵਿਧੀ; ਕਰਣ= Final Output ਉਤਪਤ, ਟੀਚਾ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਮੇਲ; ਕਰੀਮ= ਕਰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ); ਕਿਰਪਾ= ਬਖਸ਼ਿਸ਼, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋ ਜਾਣਾ; ਧਾਰਿ= ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਸਕਣ ਵਾਲਾ; ਰਹੀਮ= ਰਹਿਮ ਵਾਲਾ (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ)

ਅਰਥ: ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੀ ਮੰਜ਼ਿਲ (ਕਰਣ) ਹੈ, ਭਾਵ ਸਚਿਆਰ ਹੋ ਜਾਣਾ। ਤੇ ਉਹੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਜ਼ਰੀਆ (ਕਾਰਣ) ਭਾਵ ਹੁਕਮ। ਉਸਦੇ ਰਹਿਮ ਸਦਕਾ ਹੀ ਉਸਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਉਸ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ: ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਰ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਵਿਚ 'ਕਰਣ' ਤੋਂ ਭਾਵ 'ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ' ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਆਪਾਂ ਸਬਦਿ ਦੇ ਬਾਕੀ ਸਲੋਕ ਪੜਾਂਗੇ ਤਾਂ ਦੇਖਾਂਗੇ ਕਿ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਇਥੇ ਹੋ ਗੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਪੂਰੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਇਸ ਸਬਦਿ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਮੇਲ ਕਰਨ ਦਾ, ਸਚਿਆਰ ਬਣਨ ਦਾ ਅਤੇ ਗੱਲ ਹੋ ਰਹੀ ਉਹ ਮੇਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ। ਜਿਸਨੂੰ ਇਥੇ 'ਕਾਰਣ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਕਾਰਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਮੇਲ ਬਣ ਸਕੇ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਤੂੰ ਹੀ ਕਰਣ ਹੈ ਤੇ ਤੂੰ ਹੀ ਕਾਰਣ। ਕਰਣ ਆਪਾਂ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨਾਲ ਹੇਣ ਵਾਲੇ ਮੇਲ ਨੂੰ, ਕਰਣ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਉਹੀ ਇਸ ਮੇਲ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਕਿ ਤੇਰੇ ਬਣਾਏ ਹੁਕਮੁ ਉਪਰ ਚੱਲਕੇ ਹੀ ਕਰਣ (ਆਖਰੀ ਟੀਚਾ) ਤੱਕ ਮੈਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਤੇਰੇ ਹੁਕਮੁ ਤੇ ਚੱਲਣ ਬਗੈਰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਹੀ 'ਕਾਰਣ' ਹੋਇਆ। ਇਹ ਤੇਰੀ ਰਹਿਮਤ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਏਨੇ ਜੋਗ ਬਣਾਇਆ (ਏਨੀ Capacity ਸਮਰੱਥਾ ਦਿਤੀ) ਕਿ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਜੁੜ ਸਕਾਂ। ਕਰੋੜਾਂ ਹੋਰ ਜੀਵ, ਜਾਨਵਰ ਇਸ ਗ੍ਰੌਹਿ ਉਪਰ ਮੇਰੇ ਤੋਂ (ਇਨਸਾਨ ਤੋਂ) ਪੁਰਾਣੇ ਹਨ ਜੋ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਨਹੀਂ। ਤੂੰ ਚਾਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਵਾਂਗ ਇਸ ਕਾਬਲੀਅਤ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਹੁੰਦਾ।

ਰਹਾਉ ਦੇ ਸਲੋਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਕੀ ਦੇ 5 ਸਲੋਕਾਂ ਵੱਲ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਚਾਰ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੱਸਣਗੇ ਉਹ ਤਰੀਕੇ ਜੋ ਹੋਰ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ (ਤੇ ਅੱਜ ਕੱਲ ਸਿੱਖ ਵੀ) ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਮੇਲ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਆ ਰਹੇ ਨੇ। ਪਰ ਇਹ ਤਰੀਕੇ ਗੁਰੂ ਵੱਲੋਂ ਖਾਰਜ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਪੜ ਕੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਝਟਕਾ ਲਗੇਗਾ ਪਰ ਇਹੀ ਤਾਂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਇਨਕਲਾਬ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਕਈ ਪੀੜੀਆਂ ਨਾ-ਵਾਕਿਫ਼ ਹਨ। ਉਹ ਇਨਕਲਾਬ ਹੀ ਕਾਹਦਾ ਜਿਹੜਾ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਖੜਾਕਾ ਨਾ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਖੇਤ, ਆਪਾਂ ਇਕ-ਇਕ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਦੇਖਾਂਗੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦੀ ਇਸ ਕਸਵੱਟੀ ਉਪਰ ਅੱਜ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਸਿੱਖ ਕਿਥੇ ਖੜੇ ਹਨ।

ਕੋਈ ਬੋਲੈ ਰਾਮ ਰਾਮ ਕੋਈ ਖੁਦਾਇ ॥ ਕੋਈ ਸੇਵੈ ਗੁਸਈਆ ਕੋਈ ਅਲਾਹਿ ॥੧॥

ਅਰਥ: ਆਪਣੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਾਮ ਰਟਦੇ ਹਨ।

ਭਾਵ: ਕਈ ਪੁਰਾਣੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਮ ਵਾਰ ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਰਟਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਹ ਖਾਸ ਨਾਮ ਦੁਹਰਾਉਣ ਨਾਲ ਉਸ ਗੁਸਈਂ ਜਾਂ ਅਲਾਹ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਆਪ ਹੀ ਉਸ ਸਰਵ-ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾਮ ਰੱਖ ਲੈਣਾ ਅਤੇ ਫੇਰ ਉਸ ਨਾਮ ਦੇ ਰਟਨ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਵੱਸ ਵਿਚ ਕਰਨ ਦਾ ਰਿਵਾਜ਼, ਬਹੁਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਬਸ ਰਟਨ ਵਾਲੇ ਨਾਮ ਅਲਗ-ਅਲਗ ਹਨ। ਪਰ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਅੰਕ 555 ਉਪਰ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਸਬਦਿ ਇਸੇ ਨੁਕਤੇ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਹੈ: **ਰਾਮੁ ਰਾਮੁ ਕਰਤਾ ਸਭੁ ਜਗੁ ਫਿਰੈ ਰਾਮੁ ਨ ਪਾਇਆ ਜਾਇ ॥** (ਭਾਵ: ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਨਾਮ ਦੇ ਰਟਨ ਨਾਲ ਉਹ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ)

ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ: ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਕੀਰਤਨੀਏ, ਪਖੰਡੀ ਸਾਧਾਂ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਅਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਨਾਮ ਰਟਨ ਨੂੰ ਹੀ ਸਿੱਖੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਰਟਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੌਂਪ, ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਲਗਦੇ ਨੇ। ਢੰਗ ਭਾਵੋਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਹਨ, ਕੋਈ ਤੇਜ਼, ਕੋਈ ਹੌਲੀ, ਕੋਈ ਲਾਈਟਾਂ ਬੁਝਾ ਕੇ, ਕੋਈ ਜਗਾ ਕੇ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਰਟ ਕੇ ਹੀ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਵੱਸ ਵਿਚ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ 'ਚ ਲਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਕੇ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਵੀ ਪੁਰਾਣੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਸ ਫਰਕ ਇਹੀ ਰਹਿਗਿਆ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਰਾਮ-ਰਾਮ ਜਾਂ ਖੁਦਾ-ਖੁਦਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ।

ਕੋਈ ਨਾਵੈ ਤੀਰਥਿ ਕੋਈ ਰਜ ਜਾਇ ॥ ਕੋਈ ਕਰੈ ਪੂਜਾ ਕੋਈ ਸਿਰੁ ਨਿਵਾਇ ॥੨॥

ਅਰਥ: ਕੋਈ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਜਾਕੇ ਪੂਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਹੱਜ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਸਿਰ ਨਿਵਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ: ਬਹੁਤੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ, ਅੰਤਹੀਣ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਦੇ ਇਕ ਬੇਹੱਦ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨਾਮਕ ਗ੍ਰਾਹਿ ਉਪਰ, ਕੁਝ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਸਥਾਨ ਚਿਨਹਿਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਬਾਕੀ ਧਰਤੀ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਲਈ ਤੀਰਥ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਲਈ ਹੱਜ, ਕਿਸੇ ਲਈ ਕੋਈ ਪਰਬਤ ਤੇ ਕਿਸੇ ਲਈ ਕੋਈ ਦਰਿਆ ਜਾਂ ਸਰੋਵਰ ਐਸੀ ਜਗਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਿਰਫ਼ ਪਹੁੰਚਣ ਨਾਲ ਹੀ ਜਾਂ ਓਥੇ ਜਾਕੇ ਕੋਈ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਹ ਰੱਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਖਾਤੇ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਪਾਪ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਜਾ ਘਟ ਜਾਣਗੇ, ਮਨ ਦੀਆਂ ਇਛਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।

ਕੋਈ ਖਾਸ ਵਿਧੀ ਰਹੀਆਂ ਆਪੇ ਕਲਾਪੇ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਮੁਰਤੀਆਂ ਬਨਾਉਣਾ, ਦੁੱਧ/ਕੱਚੀ ਲੱਸੀ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਧੋਣਾ, ਮੁਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਖਾਸ ਸਾਜੇ ਸਮਾਨ ਨਾਲ ਸਜਾਉਣਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖਾਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਨਾਲ ਪੂਜਾ ਕਰਨਾ; ਸਿਰ ਨਿਵਾਉਣ ਵੇਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਦੇ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੰਗ ਦੇ, ਕਪੜੇ ਪੌਣੇ, ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਸਥਾਨ ਦੀ ਪਰਿਕਰਮਾ ਕਰਨਾ ਆਦਿ ਰੱਬ ਪਾਉਣ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਖਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਗੇ ਵੱਧਦੇ ਹਨ।

ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ: ਕੀ ਅਸੀਂ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 5 ਤਖਤ ਤੇ ਕਈ ਖਾਸ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਤੀਰਥ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਲਿਆ? ਓਥੇ ਜਾਕੇ ਸਰੋਵਰਾਂ ਵਿਚ ਨਹਾਉਣਾ, ਸਰੋਵਰਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਬੋਤਲਾਂ ਵਿਚ ਭਰਕੇ ਲਿਉਣਾ, ਸੁੱਖਾ ਸੁਖਣਾ ਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਛ। ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਮੱਥਾ, ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਿਰਫ਼ ਅੱਗੇ ਟੇਕਦੇ ਸੀ ਪਰ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੱਗੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ

ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪਿੱਛੇ ਵੀ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਇਹ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਨਹੀਂ? ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕਈ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਰਜੀ/ਪੁਜਾ ਵੀ ਹੋਣ ਲੱਗ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਬੇ-ਅਦਬੀ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਲਈ ਤੀਰਥ ਸਿਰਫ਼ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਮੈਲ ਧੋਣਾ ਅਤੇ ਰਬੀ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। **ਤੀਰਥ ਨਾਵਣ ਜਾਓ ਤੀਰਥ ਨਾਮੁ ਹੈ ॥ ਤੀਰਥ ਸਬਦ ਬੀਚਾਰੁ ਅੰਤਰਿ ਗਿਆਨੁ ਹੈ ॥** (ਭਾਵ: ਮੈਂ ਵੀ ਤੀਰਥ ਨਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਪਰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਤੀਰਥ, ਸਬਦਿ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਤੀਰਥ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ)

ਕੋਈ ਪੜ੍ਹੇ ਬੇਦ ਕੋਈ ਕਤੇਬ ॥ ਕੋਈ ਓਚੈ ਨੀਲ ਕੋਈ ਸੁਪੇਦ ॥੩॥

ਅਰਥ: ਕਿਸੇ ਲਈ ਖਾਸ ਪੁਸ਼ਟਾਕ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਪੜਾਈ ਹੀ ਰੱਬ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਹੈ।

ਭਾਵ: ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਹਰ ਧਰਮ ਦਾ ਇਕ ਖਾਸ ਪਹਿਗਾਵਾ ਹੈ। ਤੇ ਉਹ ਪਹਿਗਾਵਾ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਇੱਜਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਚਾਹੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗੁਣਾਂ ਪੱਖੋਂ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਕੋਰਾ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਹੀ ਹਾਲ ਧਾਰਮਿਕ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖੁਦ ਵੀ ਇਹ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਹਾਂ, ਬਿਹਤਰ ਹਾਂ, ਰੱਬ ਦੇ ਖਾਸ ਬੰਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇਹਨਾਂ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖਾਜ਼ ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਹੀ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੇਖ ਪੜ ਰਹੇ ਬਹੁਤ ਜਣੇ ਇਹ ਸੋਚ ਰਹੇ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ਧਾਰਮਿਕ ਕਿਤਾਬਾਂ ਜਾਂ ਗਰੰਥ ਪੜਨ ਵਿਚ ਕੀ ਬੁਗਾਈ ਹੈ। ਬੁਗਾਈ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਸਿੱਖੀ ਕਰਮ ਕਾਂਡਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ, ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਅਮਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪੜਨਾ, ਫਿਰ ਸਮਝਣਾ, ਫਿਰ ਉਸ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨਾ, ਉਸ ਉਪਰ ਚਲਣ ਲਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਬਣ ਜਾਣਾ ਹੀ ਸਿੱਖੀ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਇਹ ਸਲੋਕ ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪੁਖਤਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ:

ਸਲੋਕੁ ਮ: ੧ ॥ ਪੜਿ ਪੜਿ ਗਡੀ ਲਦੀਅਹਿ ਪੜਿ ਪੜਿ ਭਰੀਅਹਿ ਸਾਥ ॥ ਪੜਿ ਪੜਿ ਬੇੜੀ ਪਾਈਐ ਪੜਿ ਪੜਿ ਗਡੀਅਹਿ ਖਾਤ ॥ ਪੜੀਅਹਿ ਜੇਤੇ ਬਰਸ ਬਰਸ ਪੜੀਅਹਿ ਜੇਤੇ ਮਾਸ ॥ ਪੜੀਐ ਜੇਤੀ ਆਰਜਾ ਪੜੀਅਹਿ ਜੇਤੇ ਸਾਸ ॥ ਨਾਨਕ ਲੇਖੈ ਇਕ ਗਾਲ ਹੋਰੁ ਹਉਮੈ ਝਖਣਾ ਝਾਖ ॥੧॥ { ਪੰਨਾ 467}

(ਭਾਵ: ਸਿਰਫ਼ ਮਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਉਸ ਕਰਤਾਰ ਬਾਰੇ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਵਿਚਾਰ ਹੀ ਕੰਮ ਆਵੇਗੀ, ਬਾਕੀ ਚਾਹੇ ਤੂੰ ਗਰੰਥ ਪੜ ਪੜ ਕੇ ਗੱਡੇ ਲੱਧ ਦੇ, ਚਾਹੇ ਟੋਏ ਭਰ ਦੇ, ਇਸ ਨਾਲ ਸਿਰਫ਼ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਹਉਮੈਂ ਦੀ ਪੰਡ ਹੀ ਇਕੱਠੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।)

ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ: ਪਰ ਅੱਜ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸਿੱਚ ਨਾਮਾਤਰ ਹੈ। ਵੱਡੀ ਤਾਦਾਦ ਅਜੇ ਸਿਰਫ਼ ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਕੁਛ ਦੁਨਿਆਵੀ ਮੰਗਾਂ ਪੁਰੀਆਂ ਕਰਵਾਉਣ ਤੇ ਹੀ ਖੜੀ ਹੈ। ਪਰ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਤਾਂ ਪੈਸੇ ਦੇ ਕੇ ਹੀ ਪਾਠ ਕਰਵਾਉਣ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਤਾਂ ਹੀ ਅੱਜ ਘਰੇ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਕਰਵਾ ਲੈਣਾ ਸ਼ਾਇਦ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਧਾਰਮਿਕ ਕੰਮ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਜਾਰਾਂ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਸੋਸਾਇਟੀਆਂ, ਲੱਖਾਂ ਬਾਰ, ਇਕੋ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ, ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਪਹਿਗਾਵੇ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਵਿਚ ਜੇ ਇਕ ਬੰਦੇ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਲੰਬੀ ਦਾੜੀ ਹੈ, ਪੱਗ ਬੰਨਦਾ ਹੈ ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਇਕ ਸਲੋਕ ਤੱਕ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਵੀ ਉਸਦੀ ਬਤੌਰ ਸਿੱਖ ਲੱਖ ਗੁਣ ਵੱਧ ਇੱਜਤ ਹੈ ਮੁਕਾਬਲੇ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਜਿਸਦੀ ਦਾੜੀ ਜਾਂ ਬਾਲ ਕੱਟੇ ਹੋਏ ਹਨ ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ ਬਾਧੁਬੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕੋਈ ਕਰੈ ਤੁਰਕੁ ਕੋਈ ਕਰੈ ਹਿੰਦੂ ॥ ਕੋਈ ਬਾਛੈ ਭਿਸਤੁ ਕੋਈ ਸੁਰਗਿੰਦੂ ॥੪॥

ਅਰਥ: ਫਿਰਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਮਨੁੱਖਤਾ, ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਕਾਲਪਨਿਕ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਆਸ ਵਿਚ ਜ਼ਿਉਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ: ਬਹੁਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕੰਮ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਫਲ ਮੈਨੂੰ ਅਗਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਮਿਲੇਗਾ। ਗਰੀਬ ਨੂੰ ਜੇ ਕਦੇ ਰੋਟੀ ਦਿਤੀ, ਡਿੱਗੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਜੇ ਕਦੇ ਸਹਾਰਾ ਦਿਤਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤੀ ਬਾਰ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਖਾਸ ਜਗਾਹ ਉਪਰ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਉਸਨੂੰ ਬਹਿਸ਼ਤ, ਕੋਈ ਸਵਰਗ, ਕੋਈ ਪੈਰਾਡਾਈਸ, ਕੋਈ ਸੁਰਗਿੰਦੂ (ਇੰਦਰ ਦਾ ਸਵਰਗ) ਆਖਦਾ ਹੈ। ਹਰ

ਧਰਮ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਵਰਗਾਂ ਦਾ ਮਾਹੌਲ/ਨਜ਼ਾਰੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਮੁਤਾਬਿਕ ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਥੇ ਇਕ ਹੋਰ ਮਾਨਤਾ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਿੂਸ਼ਟੀ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਉਸੇ ਸਵਰਗ, ਬਹਿਸ਼ਤ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਮਿਲਣਾ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਸ ਸੋਚ ਨੂੰ ਵੀ ਇਥੇ ਰੱਦ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਇਸ ਲਈ ਪਾਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੱਖੀ ਸਿਰਫ਼ ਇਸੇ ਜਨਮ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਮਨ ਨੂੰ ਜਕੜਨ ਵਾਲੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਦਿਵਾਕੇ, ਇਸੇ ਜਨਮ ਨੂੰ ਸਵਰਗ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਦਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਲਾਲਸਾ ਨਹੀਂ। **ਕਵਨੁ ਨਰਕ ਕਿਆ ਸੁਰਗੁ ਬਿਚਾਰਾ ਸੰਤਨ ਦੇਉ ਰਾਦੇ ॥ ਹਮ ਕਾਹੂ ਕੀ ਕਣਿ ਨ ਕਢਤੇ ਅਪਨੇ ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੇ ॥੫॥** { ਪੰਨਾ 969}

(ਭਾਵ: ਨਾ ਮੈਂ ਨਰਕ ਬਾਰੇ ਸੋਚਾਂ ਤੇ ਨਾ ਸਵਰਗ ਬਾਰੇ, ਜੋ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੱਖ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਿਆ ਉਸਨੇ ਦੇਹੋਂ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਸਦਕਾ ਇਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਰਹੀ ਗੱਲ ਉਸ ਮਾਲਿਕ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਤਾਂ ਇਥੇ ਹੀ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਲਈ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਮਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਨਾਲ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਅ ਹੀ ਮਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਜੁੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਖੁਦ ਮਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਮਾਰਨਾ ਪਵੇਗਾ ਆਪਣੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ: ਭਾਵੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਖਾਸ ਤਰਾਂ ਦਾ ਕਾਲਪਨਿਕ ਸਵਰਗ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਪਰ ਬਹੁਤੇ, ਸਨਾਤਨ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਕਲਪੀਆਂ 84 ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ, ਅਗਲੇ ਜਨਮ ਨੂੰ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਸਮਤ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਦੀ ਥਾਂ ਹੁਕਮੁ ਮੰਨਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਹੁਕਮ ਤਾਂ ਸਮਝਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਹਰ ਅਣਚਾਹੀ ਸਥਿਤੀ ਲਈ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕਿਸਮਤ ਨੂੰ ਜਾਂ ਫਿਰ ਰੱਬ ਨੂੰ ਹੀ ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ।

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਜਿਨਿ ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਤਾ ॥ ਪ੍ਰਭੁ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਤਿਨਿ ਭੇਦੁ ਜਾਤਾ ॥੫॥

ਅਰਥ: ਨਾਨਕ ਦਾ ਫਲਸਫਾ ਫਰਮਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਉਸ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਬਣਾਏ ਅਟੱਲ ਹੁਕਮੁ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਮਾਲਿਕ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਦਾ ਭੇਦ ਵੀ ਜਾਣ ਲਵੇਂਗਾ।

ਭਾਵ: ਸਭ ਖਾਰਜ ਕੀਤੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੁਣ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਆਖਰੀ ਸਲੋਕ ਵਿਚ, ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਰਾਹ ਦੱਸਣ ਲੱਗੇ ਹਨ। ਇਸ ਆਖਰੀ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਐਸਾ ਨੁਕਤਾ ਹੈ ਜੋ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਹਰ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਹੈ 'ਹੁਕਮੁ'। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਨਣ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਭੇਦ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗਾੜੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਹਜ਼ਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਲ ਤਿੰਨ ਨੁਕਤੇ ਸਮਝਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ: ਹੁਕਮੁ, ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਣਨਾ ਅਤੇ ਭੇਦ ਜਾਨਣਾ।

ਭੇਦ ਜਾਨਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਉਹ ਤਰੀਕਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਹਸਤੀ ਬਾਰੇ ਇਕ ਸਮਝ ਬਣ ਸਕੇ, ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਇਕ ਹੋਇਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਰੋਸ/ਟਕਰਾਵ ਖਤਮ ਹੋ ਸਕੇ, ਸਦੀਵੀਂ ਖੇੜੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਐਸੇ ਰਾਹਾਂ ਉਪਰ ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ਜੋ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦੇ।

ਹੁਕਮੁ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਅਸਲੀ ਕੁੰਜੀ ਹੀ ਹੁਕਮੁ ਹੈ। ਹੁਕਮੁ ਨਾਲ ਹੀ ਸਚਿਆਰ (ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ) ਬਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਐਲਾਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜਪੁ ਬਾਣੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੌੜੀ ਵਿਚ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। **ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ ॥੧॥** ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੁਕਮੁ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਪੂਰੀ ਸਿੂਸ਼ਟੀ ਬਣੀ ਹੈ ਤੇ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਯਮ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਮੇਲ ਲਈ, ਸਚਿਆਰ ਹੋਣ ਲਈ ਵੀ, ਇਕ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਯਮ ਹੈ, ਹੁਕਮੁ ਹੈ, ਤਰੀਕਾ ਹੈ, ਜੁਗਤ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਜਪੁ ਬਾਣੀ ਉਸ ਹੁਕਮੁ ਦਾ ਨਕਸਾ ਹੈ ਤੇ ਪੂਰੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਉਸੇ ਹੁਕਮੁ ਦੀ ਤੁਫਸੀਲ।

ਸੇ ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਨਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸਿੂਸ਼ਟੀ ਵਿਚ, ਆਮ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿਚ, ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ, ਉਸ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਬਣਾਈ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਵਿਚ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ, ਹੁਕਮੁ ਵਰਤਦਾ ਦੇਖਣਾ, ਉਸ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਨਾ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਸਚਿਆਰ ਬਣਨ ਦੇ ਹੁਕਮੁ ਨੂੰ ਸਮਝਕੇ ਉਸ ਉਪਰ ਚਲਣਾ ਤੇ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਅ ਸਚਖੰਡ (ਸਚ ਖੰਡਿ ਵਸੈ ਨਿਰੰਕਾਰ ॥) ਪਹੁੰਚਣਾ ਹੀ ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਣਨਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ: ਹੁਕਮੁ'ਤੇ ਚੱਲਣਾ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਜੇ ਆਮ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਹੁਕਮੁ ਦਾ ਨੁਕਤਾ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ ਹੋਵੇ। ਸਾਰੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਆਮ ਸਿੱਖ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚਾਰੀ ਜੇ ਚੱਸਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਸਿੱਖ ਅੱਜ ਹੁਕਮੁ ਦੇ ਉਲਟ ਹੀ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ। ਹੁਕਮੁ ਨੂੰ ਛੱਡ ਹਰ ਸ਼ਹਿ ਅੱਜ ਦੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ। **ਹੁਕਮੁ ਨ ਜਾਣਹਿ ਬਧੁੜੇ ਭੂਲੇ ਫਿਰਹਿ ਗਵਾਰ ॥ ਮਨਹਿੰ ਕਰਮ ਕਮਾਵਦੇ ਨਿਤ ਨਿਤ**

ਗੋਹਿ ਖੁਆਰੁ ॥ { ਪੰਨਾ ੬੬} ਭਾਵ: ਮੂਰਖ ਇਨਸਾਨ ਹੁਕਮੁ ਨਾ ਸਮਝਣ ਕਾਰਨ ਗਲਤ ਰਸਤਿਆਂ 'ਤੇ ਭਟਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੁਕਮੁ ਨੂੰ ਛੱਡ ਮਨ ਪਿੱਛੇ ਲਗਿਆ ਹੋਇਆ, ਹਰ ਦਿਨ ਖੱਜਲ ਖੁਆਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਮੇਲ ਦੇ ਤਰੀਕੇ	ਗੁਰੂ ਵੱਲੋਂ ਖਾਰਜ ਜਾਂ ਮਨਜ਼ੂਰ	ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਖਾਰਜ ਜਾਂ ਮਨਜ਼ੂਰ
ਨਾਮ ਰਟਣੇ	ਖਾਰਜ	ਮਨਜ਼ੂਰ
ਤੀਰਥਾਂ 'ਤੇ ਜਾਣਾ, ਕਰਮਕਾਂਡ ਕਰਨੇ	ਖਾਰਜ	ਮਨਜ਼ੂਰ
ਧਾਰਮਿਕ ਗਰੰਥ ਪੜਨੇ	ਖਾਰਜ	ਮਨਜ਼ੂਰ
ਖਾਸ ਧਾਰਮਿਕ ਪਹਿਰਾਵਾ/ਭੇਸ	ਖਾਰਜ	ਮਨਜ਼ੂਰ
ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੁਰਗ, ਬਹਿਸਤ ਦੀ ਲਾਲਸਾ	ਖਾਰਜ	ਮਨਜ਼ੂਰ
ਹੁਕਮੁ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਣਾ	ਮਨਜ਼ੂਰ	ਖਾਰਜ

ਆਮ ਸਿੱਖ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਦੁੱਖ ਦਾ ਅਤੇ ਕੌਮ ਦੀ ਦੁਰਗਤ ਦਾ ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਸਾਨੂੰ 'ਕਰਣਾ' ਦਾ ਪਤਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ 'ਕਾਰਣਾ' ਦਾ।

ਨੋਟ: ਹੁਕਮੁ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਕ ਵੱਡਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਹੋਰ ਗਹਿਰਾਈ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਯੂ-ਟਿਊਬ ਉਪਰ ਡਾ। ਕਰਮੰਦਰ ਸਿੰਘ ਇੱਲੋਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਾਪੁ ਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸੁਣ ਸਕਦੇ ਹੋ।

https://www.youtube.com/watch?v=Bbf2OWkpMK4&list=PLLLNKP-xh_138nvoXA5LDzrjl4GtFG80D

ਜਾਂ ਮੇਰਾ ਲਿਖਿਆ ਲੇਖ 'ਜਿਨਿ ਪਛਾਤਾ ਹੁਕਮੁ ਵੀ ਪੜ ਸਕਦੇ ਹੋ : <https://1469-1708.blogspot.com/2023/07/%20%20.html>

What lies behind you and what lies in front of you, pales in comparison to what lies inside of you.

Ralph Waldo Emerson, American Philosopher 1803 - 1882

ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੋਂ ਆਤਮਵਿਸ਼ਵਾਸ

ਐਡਵੋਕੇਟ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੰਵਰ
E-mail- kanwar238@yahoo.com

ਜਦੋਂ ਹਾਲੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦਾ ਸਾਮੁਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਜ਼ਮੀਨੀ ਪਧਰ ਦੀਆਂ ਐਕੜਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਐਕੜਾਂ ਦਾ ਉਹ ਹਲ ਵੀ ਲਭ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਕੁਦਰਤ ਵਲੋਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਐਕੜਾਂ ਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੀ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਦਰਤ ਦੀਆਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਫਤਾਂ ਦਾ ਸਾਮੁਣਾ ਕਰਨਾ ਉਸ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਇਹ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕਿਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਗੁਫਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਹਾਂ-ਬਲੀ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਪੈਂਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਖਿਆਲੀ ਮਹਾਂ-ਬਲੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਐਸੀ ਸੋਚ ਕਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਖਿਆਲੀ ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਆਪਣੀ ਈਨ ਮੰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਉਸੇ ਖਿਆਲੀ ਰੱਬ ਦੀ ਪੁਜਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪੇ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸਮਝ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪੇ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤੇ ਖਿਆਲੀ ਰੱਬ ਪੈਂਦਾ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਵੀ ਰੱਖ ਲਏ। ਫਿਰ ਵੱਖੋਂ ਵੱਖਰੇ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਕਈ ਧਰਮ ਬਣ ਗਏ। ਕੁਝ ਤੀਖਣ ਬੁੱਧੀ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਬਣ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵੀ ਬਣਾਅ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਨਰਕ ਸਵਰਗ ਵੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਰਕ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸਵਰਗ ਵਿਚ ਜਗ੍ਹਾ ਪੱਕੀ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਮਕਾਂਡ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਹਿਮ, ਭਰਮ ਅਤੇ ਭੁਲੇਖੇ ਵੀ ਪੈਂਦਾ ਹੋ ਗਏ।

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਤਾਂ ਹਾਲਾਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਇਥੇ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਕ ਰੱਬ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਹਾਂ-ਬਲੀ ਰੱਬ ਪੈਂਦਾ ਕਰ ਲਈ ਜੋ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਨਾਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਖਰੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵੀ ਵੰਡ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਵੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਉਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਰਤੀਆਂ ਘੜ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਜਾ ਪਾਠ ਦਾ ਘੇਰਾ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤੀਰਥ ਅਸਥਾਨ ਵੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਲਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਮਾਈ ਦਾ ਇਕ ਨਵਾਂ ਸਾਧਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਖਿਆਲੀ ਰੱਬ ਦਾ ਪੈਂਦਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਹਾਂ-ਬਲੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਣਾ ਹੀ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਪੈਂਦਾ ਹੋਣ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਰੱਬ ਦੇ ਭਰੋਸੇ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਹਾਲਾਤ ਇਹ ਹਨ ਕਿ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਸੁਖ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਗੈਬੀ ਰੱਬ ਦੀ ਦੇਣ ਆਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿਆਵਾਰੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਤਾਂ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਹਨ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋ, ਹੁਕਮਰਾਨ, ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਵਾਸਤੇ ਜ਼ਿਆਵਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਰਜ਼ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਵਾਰੀ ਤੋਂ ਨਿਜ਼ਾਤ ਦਿਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਹੁਕਮਰਾਨਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਗੰਢ-ਤੱਧੂ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਮਦੱਦਗਾਰ ਵੀ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਲੋਕ ਅਗਿਆਨਤਾ ਵਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਚੁੰਗਲ ਵਿਚ ਇਸ ਕਦਰ ਫਸ ਗਏ ਕਿ ਹਰ ਕੰਮ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਮੁਖਜ਼ ਹੋ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੱਕਾ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਰ ਕਾਮਯਾਬੀ ਵਾਸਤੇ ਪਾਠ ਪੁਜਾ ਕਰਵਾਉਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪਾਠ ਪੁਜਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਖਿਆ ਮੰਤਰੀ ਰਾਫਾਲ ਜੰਗੀ ਜਹਾਜ਼ ਲਿਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਗਏ ਤਾਂ ਨਿੰਬੂ, ਮਿਰਚਾ ਰੱਖ ਕੇ ਪੁਜਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਭਾਵੇਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਫਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਐਸੀ ਕਿਸੇ ਪੁਜਾ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਭਾਸੀ। ਚੰਦਰਮਾ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਭਾਰਤ ਸਮੇਤ ਹੋਰ ਮੁਲਕ ਝੰਡੇ ਗੱਡੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸ ਦੀ ਪੁਜਾ ਕਰਦੇ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣਾ ਵਰਤ ਤੋੜਣ ਵਾਸਤੇ ਚੰਦਰਮਾ ਵਾਸਤੇ ਪਾਣੀ ਫੋਲਦੇ ਅਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਬਰ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਲਿਆਨ ਵਾਸਤੇ ਅਤੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰੱਬ ਪਾਸੋਂ ਕਲਿਆਨ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਪੁਜਾ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਆਮ ਲੋਕ ਕੰਮ ਕਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਹਿਮਾਂ ਭਰਮਾਂ ਅਤੇ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿਚ ਉਲੜ ਕੇ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਜ਼ਿੰਦਰੀ ਬਸਰ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਹਾਲੀ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕੇ।

ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕ ਇਹੀ ਸਮਝਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਈ ਮੰਤਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਰਾਸ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਾਰਨ ਜਦੋਂ ਮੁਗਲਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਸ ਵੱਕਤ ਦੇ ਪੂਜਾਰੀਆਂ ਪਾਸ ਮੁਗਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਯੁਗਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਮੰਤਰਾਂ ਵਿਚ ਪਾਠ ਪੂਜਾ ਵਿਚ ਰੁਝ ਗਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਠ ਪੂਜਾ ਅਤੇ ਮੰਤਰਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਚਾ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਪਾਠ ਪੂਜਾ ਅਤੇ ਮੰਤਰਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੁਝ ਨਾ ਸਵਾਰਿਆ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਲੋਕ ਗੁਲਾਮ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਸਭ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਬੇਸਮਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਵਾਲੇ ਇਕ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਾਲੀ ਕੁੜੀ ਦੀ ਦਿਵਾਰ ਖੜੀ ਕਰ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਅਫਸੋਸ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਜੇਕੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਵੀ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਅਤੇ ਕਟੜਪੰਥੀ ਲੋਕ, ਇਸ ਕੁੜੀ ਦੀ ਦਿਵਾਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਪੱਕੀ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਪ੍ਰਿਗੁ ਤਿਨਾ ਕਾ ਜੀਵਿਆ ਜਿ ਲਿਖਿ ਲਿਖਿ ਵੇਚਹਿ ਨਾਉ॥ ਖੇਤੀ ਜਿਨ ਕੀ ਉਜੜੈ ਖਲਵਾੜੇ ਕਿਆ ਥਾਉ॥
ਸਚੈ ਸਰਮੈ ਬਾਹਰੇ ਅਰੌ ਲਹਹਿ ਨ ਦਾਦਿ॥ ਅਕਲਿ ਏਹ ਨ ਆਖੀਐ ਅਕਲਿ ਗਵਾਈਐ ਬਾਦਿ॥
ਅਕਲੀ ਸਾਹਿਬੁ ਸੇਵੀਐ ਅਕਲੀ ਪਾਈਐ ਮਾਨੁ॥ ਅਕਲੀ ਪੜ੍ਹ ਕੈ ਬੁਝੀਐ ਅਕਲੀ ਕੀਚੈ ਦਾਨੁ॥
ਨਾਨਕੁ ਆਖੈ ਰਾਹੁ ਏਹੁ ਹੋਰਿ ਗਲਾਂ ਸੈਤਾਨੁ॥ (ਗ: ਗ: ਸ: ਪੰਨਾ-੧੨੪੫)

ਜਦੋਂ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਭਾਵ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡਰ, ਤੱਖਲੇ, ਵਹਿਮ, ਭਰਮ ਅਤੇ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਇਕ ਸੱਚਾ ਸੁਚਾ ਸੁਹਿਰਦ, ਉਸਾਰੂ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ। ਇਸੇ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਮਝਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਐਸੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਜੋ ਆਪਣੇ ਲਾਭ ਵਾਸਤੇ, ਪਾਠ ਪੂਜਾ, ਮੰਤਰਾਂ ਤਵੀਤਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਆਸਰੇ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਹਨ ਐਸਾ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣਾ ਲਾਹਨਤ (ਪ੍ਰਿਗੁ) ਹੈ। ਐਸਾ ਜੀਵਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਖੇਤੀ ਹੀ ਉਜੜੀ ਹੋਵੇ। ਜਿਸ ਦੀ ਖੇਤੀ ਉਜੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਖਲਵਾੜੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਐਸੇ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਆਸਰੇ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣਾ ਬੇਮਾਇਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਐਸਾ ਜੀਵਨ ਕੋਈ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ: ਸਚੈ ਸਰਮੈ ਬਾਹਰੇ ਅਰੌ ਲਹਹਿ ਨ ਦਾਦਿ॥ ਭਾਵ ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੱਚੀ ਕੜੀ ਅਤੇ ਅਰਥਭਰਪੂਰ ਲਗਣ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਮਿਹਨਤ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਆਤਮਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਆਸੇ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਕਿਹਾ ਹੈ: ਅਕਲੀ ਸਾਹਿਬੁ ਸੇਵੀਐ ਅਕਲੀ ਪਾਈਐ ਮਾਨੁ॥ ਅਕਲੀ ਪੜ੍ਹ ਕੈ ਬੁਝੀਐ ਅਕਲੀ ਕੀਚੈ ਦਾਨੁ॥ ਨਾਨਕੁ ਆਖੈ ਰਾਹੁ ਏਹੁ ਹੋਰਿ ਗਲਾਂ ਸੈਤਾਨੁ॥ ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਭਾਵ ਸੁਰਤ, ਮਤ, ਮਨ, ਬੁਧ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਚੰਗਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ: ਕਿ ਜਦੋਂ ਸਾਹਿਬੁ ਭਾਵ ਰੱਬ ਜੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਸੇ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ: ਅਕਲਿ ਏਹ ਨ ਆਖੀਐ ਅਕਲਿ ਗਵਾਈਐ ਬਾਦਿ॥ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਾਇਆ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਐਸਾ ਗਿਆਨ ਜੋ ਤਰਕਸੰਗਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਭਾਵ, ਰੀਜ਼ਨ ਅਤੇ ਲੱਜਿਕ ਤੇ ਪੁਰਾ ਨਾ ਉਤਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਐਸਾ ਗਿਆਨ ਜਿਸ ਤੇ ਕਿੰਤੂ ਪੰਤੂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਐਸੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸਮਝ ਜਾਂ ਅਕਲ ਠੀਕ ਰਸਤੇ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੀ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਰੱਬ ਜੀ ਬਾਰੇ ਜੋ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਉਹ ਤਰਕ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਪੁਰਾ ਠੀਕ ਉਤਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਹਿਮ ਨੁਕਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਝ ਇਹ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਐਸਾ ਗਿਆਨ ਜਿਸ ਤੇ ਕਿੰਤੂ ਪੰਤੂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ ਐਸਾ ਗਿਆਨ ਕਈ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿਚ ਉਲੜਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਪੁਰੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਨਾਲ ਅਧਿਐਣ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਕਿਤੇ ਕੁਗਹੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਾ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਹੀ ਹੈ “ਅਕਲੀ ਪੜ੍ਹ ਕੈ ਬੁਝੀਐ” ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕੇਵਲ ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਹੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਹੀ ਜੀਵਨ ਸੁਚੱਜਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੁਚੱਜਾ ਗਿਆਨ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੈਤਾਨ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਕਰਮ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤਾਂ ਧੇਖੇਬਾਜ਼ੀ ਹੈ।

ਇਹ ਪਰਤੁੱਖ ਹੈ ਕਿ ਅਜੇਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕ ਅਗਿਆਨਤਾ ਵਸ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਰਮ ਭੁਲੇਖਿਆਂ, ਜਾਂ ਵਹਿਮਾਂ ਭਰਮਾਂ ਅਤੇ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਵਾਲੇ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿਚ ਪੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਲੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਯੋਂਗ ਵਿਚ ਵੀ ਨਾ ਤਾਂ ਇਹ ਸੋਚ ਆਈ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਮਝ ਆਈ ਹੈ ਕਿ ਦੂਸਰੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਲੋਕ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਤੱਤੀਕ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਮਯਾਬ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਅਤੇ ਸੁਣਦੇ ਵੀ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਰਮ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕੇ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਰੰਗਿੰਦੇ ਖਿਆਲੀ ਰੱਬ ਦਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਹਾ-ਬਲੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਖ ਕੇ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਕਿ ਉਹ ਸਭ ਮੁਸ਼ਕਲਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਸਜਾਵਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਇਹ ਹੀ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦਾ ਮੁਲ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਰੱਬ ਦੇ ਭਰੋਸੇ ਹੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਦੁੱਖ ਸੁਖ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਦੇਣ ਸਮਝ ਲਈਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਰੱਬੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਨਿਕਾਰਿਆ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਪਰ ਰੱਬ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰਕੇ ਰੱਬ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸੇ ਰੱਬ ਦੇ ਆਸਰੇ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਦਾ ਰਾਹ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਇਸੇ ਲਈ ਜੇਕਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਰੱਬ ਦੀ ਸਮਝ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡਰ, ਭਰਮ ਭੁਲੇਖੇ ਅਤੇ ਤੌਖਲੇ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਅਫਸੋਸ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੁਜਾਰੀ ਵਰਗ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਸਮਾਨ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਗੁਫਾ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂ-ਬਲੀ ਡਰਾਉਣੇ ਰੱਬ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦਿੰਦੇ। ਇਹ ਪੁਜਾਰੀਵਾਦੀ ਲੋਕ ਰੱਬ ਦਾ ਡਰਾਵਾ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ 'ਤੇ ਲੁਟ ਦਾ ਪਰਬੰਧ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਅਤੇ ਮੰਦਰਾਂ, ਮਠਾਂ, ਦਰਗਾਹਾਂ, ਡੇਰਿਆਂ ਆਦਿ ਅਖੌਤੀ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਦੌੱਲਤ ਦੇ ਅੰਬਾਰ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਲਈ ਹੀਰੇ ਜਵਾਹਰਤ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੇਨੇ ਚਾਂਦੀ ਦੀਆਂ ਪਾਲਕੀਆਂ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਏ ਲਗਾ ਕੇ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਉਸਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਦੌੱਲ ਗਰੀਬ ਜੰਤਾ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਵਾਰਦੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਪੁਜਾਰੀ ਵਰਗ ਨੇ ਜੋ ਰੱਬ ਘੜਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਫਾਇਦੇ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਡਰਾਉਣਾ ਰੱਬ ਬਣਾ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਇਹ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਤਾਂ ਦਿਆਲੂ ਹੈ, ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਹੈ, ਉਹ ਤਾਂ ਸਭ ਦਾ ਮਦਦਗਾਰ ਹੈ, ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਰੱਬ ਤਾਂ ਹਰ ਸਮੇਂ ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਤਾਂ ਸਭ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫਰਮਾਨ ਹੈ:

**ਦੀਨ ਦਇਆਲ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਸਰਬ ਘਟਾ ਭਰਪੂਰੀ ਰੇ ॥
ਪੇਖਤ ਸੁਨਤ ਸਦਾ ਹੈ ਸੰਗੇ ਮੈ ਮੂਰਖ ਜਾਨਿਆ ਦੂਰੀ ਰੇ ॥** (ਗ: ਗ: ਸ: ਪੰਨਾ-੯੧੨)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਈਆਂ ਦਸੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਰੱਬ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਐਸੇ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਰੱਬ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਇਕ ਖੁਸ਼ਾਹਲ, ਸਾਰਥਕ, ਅਰਥਭਰਪੂਰ ਪਰਉਪਕਾਰੀ, ਉਸਾਰੂ ਅਤੇ ਰੁਹਾਨੀ ਜੀਵਨ ਜੀਵਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਰੱਬ ਸਬੰਧੀ ਇਕ ਭੁਲੇਖਾ ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵੱਖੋਵੱਖ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤੇ ਵਖਰਾ ਵਖਰਾ ਰੱਬ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਮਹਾਨ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਲੜੀ 'ਤੇ ਲੜਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰੱਬ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਰੱਬ ਤੋਂ ਖਤਰੇ ਵਿਚ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਗਲਤ-ਫ਼ਹਿਮੀ ਅਤੇ ਭੁਲੇਖੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਤਾਂ ਇਕ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੇਵਲ ਲੋਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਰੀ ਕਾਇਨਾਤ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਉਹੀ ਇਕੋ ਇਕ ਰੱਬ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੱਖਰਾ ਵੱਖਰਾ ਰੱਬ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫਰਮਾਨ ਹੈ:

ਸਾਹਿਬੁ ਮੇਰਾ ਏਕੇ ਹੈ ॥ ਏਕੇ ਹੈ ਭਾਈ ਏਕੇ ਹੈ ॥ (ਗ: ਗ: ਸ: ਪੰਨਾ-੩੫੦)

ਸਾਹਿਬੁ ਰੱਬ ਨੂੰ ਹੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੜੇ ਸਪਸ਼ਟ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਇਕ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਇਕ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸਭ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਹੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ

ਏਕੁ ਪਿਤਾ ਏਕਸ ਕੇ ਹਮ ਬਾਰਿਕ” (ਗ: ਗ: ਸ: ਪੰਨਾ-੯੧੧)

ਭਾਵ ਰੱਬ ਜੋ ਇਕ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੈ। ਇਹ ਇਕੋ ਇਕ ਰੱਬ ਸਭ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸਮਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਖੋਵੱਖ ਰੱਬ ਵਾਲੇ ਭੁਲੇਖੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਮੈਤਰੀ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲਾ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਨੋਹਾ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਰਥਿਅਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਤਾਂ ਹੀ ਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਲੜਾਈਆਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਫਿਰ ਰੱਬ ਸਬੰਧੀ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ:

**ਰੂਪ ਨ ਰੇਖ ਨ ਰੰਗ ਕਿਛੁ ਤਿਹੁ ਗੁਣ ਤੇ ਪ੍ਰਭ ਭਿੰਨ ॥
ਤਿਸਹਿ ਬੁਝਾਏ ਨਾਨਕਾ ਜਿਸੁ ਹੋਵੈ ਸੁਪ੍ਰਸੰਨ ॥** (ਗ: ਗ: ਸ: ਪੰਨਾ-੨੯੩)

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇਹ ਸਮਝ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਇਕੋ ਇਕ ਰੱਬ ਦਾ ਕੋਈ ਰੰਗ ਰੂਪ ਰੇਖ, ਅਕਾਰ ਆਦਿ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਐਸੇ ਅਦਿਖ ਰੱਬ ਦੀ ਸਮਝ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਹੀ ਸੁਝਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਵਹਿਮਾਂ ਭਰਮਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹਿ ਕੇ ਜੀਅ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਰੱਬੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਇਕ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਡਮੁਲਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨੁਕਤਾ ਇਹ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰੱਬ ਕਿਤੇ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਜਾਂ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਰੱਬ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਵਸਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫਰਮਾਨ ਹੈ:

ਕਾਹੇ ਰੇ ਬਨ ਖੇਜਨ ਜਾਈ॥ ਸਰਬ ਨਿਵਾਸੀ ਸਦਾ ਅਲੇਪਾ ਤੇਹੀ ਸੰਗਿ ਸਮਾਈ॥ ਰਹਾਉ॥ (ਗ: ਗ: ਸ: ਪੰਨਾ-੯੮)

ਭਾਵ: ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਜੋ ਸਰਬ ਨਿਵਾਸੀ, ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਵਿਚ ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਹ ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਵਸਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਲਭਣ ਵਾਸਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਨੁਕਤੇ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਫਰਮਾਇਆ ਹੈ:

ਵਸੀ ਰਬੁ ਹਿਆਲੀਐ ਜੰਗਲੁ ਕਿਆ ਛੂਚੇਹਿ॥ (ਗ: ਗ: ਸ: ਪੰਨਾ-੧੩੭)

ਭਾਵ ਰੱਬ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਵਸਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਵਾਸਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਜ਼ਰੂਰਤ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਸਦੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ। ਅੰਦਰ ਵਾਲੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਜਦ ਤਕ ਅੰਦਰ ਵਾਲੇ ਰੱਬ ਦੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਉਤਨੀ ਦੇਰ ਬਾਹਰ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਅਖੋਤੀ ਰੱਬ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ।

ਹੁਣ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਅੰਦਰ ਵਸਦੇ ਰੱਬ ਪ੍ਰਤੀ ਜੋ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ; ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਬ ਨੂੰ ਇਕ ਸ਼ਕਤੀ ਭਾਵ ਜੋਤ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰੱਬੀ ਜੋਤ ਜੋ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਵਸਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫਰਮਾਨ ਹੈ:

ਮਨ ਤੂੰ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪੁ ਹੈ ਆਪਣਾ ਮੂਲੁ ਪਛਾਣੁ॥ (ਗ: ਗ: ਸ: ਪੰਨਾ-੪੮੧)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਮਨੁੱਖ ਰੱਬ ਦੀ ਹੀ ਅੰਸ਼ ਹੈ ਭਾਵ ਰੱਬ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਭਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਬੀ ਜੋਤ ਜਾਂ ਰੱਬੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਪਛਾਣ। ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਰੱਬੀ ਸ਼ਕਤੀ ਭਾਵ ਰੱਬੀ ਜੋਤ ਦੀ ਸਮਝ ਆ ਜਾਵੇਗੀ ਤਾਂ ਉਸ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਭਰੋਸੇ ਆਪਣੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਹੀ ਆਤਮਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਨੋਹਾ ਹੈ।

ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਰੱਬੀ ਜੋਤ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਹਨ ਇਸੇ ਨੂੰ ਰੱਬੀ ਨਿਯਮ {ਡਿਵਾਈਨ ਲਾਅਜ਼ (Laws of Nature or Divine Laws)} ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ:

ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਕੇ ਬਾਹਰਿ ਹੁਕਮ ਨ ਕੋਇ॥ (ਗ: ਗ: ਸ: ਪੰਨਾ-੧)

ਭਾਵ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਯਿਮਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਇਕ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਟਲ ਸਚਾਈ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦਿਲ, ਦਿਮਾਗ, ਸਭ ਅੰਗ ਇੰਦਰੀਆਂ ਆਦਿ ਕੁਦਰਤ ਭਾਵ ਰੱਬ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਉਸ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕੋਈ ਤਰੱਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ। ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਨਿਯਮ ਹੀ ਰੱਬੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਮਲ ਮੁਤਰ ਦਾ ਨਿਕਲਨਾ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਨਿਯਮ ਹੀ ਹੈ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਅਪ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਬਾਂ ਹੀ ਸੈਲ ਹਨ ਜੋ ਜੰਮਦੇ ਅਤੇ ਮਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਸਭ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਵ ਰੱਬ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰੀਰ ਦਾ ਹਰ ਅੰਗ, ਨਸਾਂ, ਨਾੜੀਆਂ ਕੁਦਰਤ ਭਾਵ ਰੱਬ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਰੀਰ ਦਾ ਰੋਮ ਰੋਮ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ ਭਾਵ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰ ਦੇ ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਭਾਵ ਰੱਬ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਜੋ ਇਮਯੁਨਾਈ (Immunity) ਸਿਸਟਮ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਰੱਬੀ ਜੋਤ ਭਾਵ ਰੱਬੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਰੱਬ ਦਾ ਇਕ ਰੂਪ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਸਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣਾ ਹੀ ਸੁਚੱਜਾ ਜੀਵਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਿਰ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਜਾਂ ਜੋਤ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਕਾਇਨਾਤ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੱਬੀ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫਰਮਾਨ ਹੈ:

ਭੈ ਵਿਚਿ ਪਵਣੁ ਵਹੈ ਸਦਵਾਉ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਚਲਹਿ ਲਖ ਦਰੀਆਉ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਅਗਨਿ ਕਢੈ ਵੇਗਾਰਿ॥

ਭੈ ਵਿਚਿ ਧਰਤੀ ਦਬੀ ਭਾਰਿ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਇੰਦੂ ਫਿਰੈ ਸਿਰ ਭਾਰਿ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਰਾਜਾ ਧਰਮ ਦੁਆਰੁ॥

ਭੈ ਵਿਚਿ ਸੂਰਜੁ ਭੈ ਵਿਚਿ ਚੰਦੁ॥ ਕੋਹ ਕਰੋੜੀ ਚਲਤ ਨ ਅੰਤੁ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਸਿਧ ਬੁਧ ਸੁਰ ਨਾਥ॥

ਤੈ ਵਿਚਿ ਆਡਾਣੇ ਆਕਾਸ ॥ ਤੈ ਵਿਚਿ ਜੋਧ ਮਹਾਬਲ ਸੂਰ ॥ ਤੈ ਵਿਚਿ ਆਵਹਿ ਜਾਵਹਿ ਪੂਰ ॥ (ਗ: ਗ: ਸ: ਪੰਨਾ-੪੬੪)

“ਤੈ” ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਾਇਨਾਤ ਦੀ ਹਰ ਰਚਨਾ ਜਿਵੇਂ ਚੰਦ, ਸੂਰਜ, ਧਰਤੀ ਆਦਿ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਇੰਦਰ ਭਾਵ ਧਰਮਗਾਜ ਵਰਗੇ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਭਾਵ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਜਾਂ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਰੱਬੀ ਨਿਯਮ (Divine Lawas or Laws of Nature) ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਕਾਇਨਾਤ, ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਉੱਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਰੱਬੀ ਨਿਯਮ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਵੀ ਰੱਬੀ ਨਿਯਮਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫਰਮਾਨ ਹੈ:

ਜੇ ਬ੍ਰਹਮੰਡੇ ਸੋਈ ਪਿੰਡੇ ਜੋ ਖੋਜੈ ਸੋ ਪਾਵੈ ॥ (ਗ: ਗ: ਸ: ਪੰਨਾ-੪੬੫)

ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਉੱਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਹੁਕਮ’ ਭਾਵ ਰੱਬੀ ਨਿਯਮ ਮਨੁੱਖਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸ ਰਮਜ਼ ਜਾਂ ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਖੋਜ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਵਸਦੇ ਰੱਬ ਜੀ ਦੀ ਸਮਝ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਹ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜਿਤਨੀ ਵੀ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤਰੱਕੀ ਹੋਈ ਹੈ ਉਹ ਸਭ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਖੋਜ ਕੇ ਭਾਵ ਸਮਝ ਕੇ ਹੀ ਹੋ ਸਕੀ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਹੀ ਖੋਜ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਹੀ ਸਾਇੰਸ (ਵਿਗਿਆਨ) ਹੈ। ਡਾਕਟਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜੋ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਹੀ ਇਲਾਜ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਸਮਝ ਕੇ ਹੀ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਖਾਣਾ ਚੰਗਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ ਖਾਣਾ ਮਾੜਾ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਬਾਝੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਪਜ ਕਿਵੇਂ ਚੰਗੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਇਹ ਸਭ ਰੱਬੀ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਸ਼ੀਨੀ ਯੁੱਗ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਹੀ ਇਥੇ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਸਕਿਆ ਹੈ।

ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਅੰਦਰ ਵਸਦੇ ਰੱਬ ਸਬੰਧੀ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ, ਰੱਬੀ ਨਿਯਮਾਂ (Divine Laws) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅੰਦਰ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅੰਦਰ ਵਾਲਾ ਰੱਬ ਗੁਣੀ ਨਿਧਾਨ ਵੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਅੰਦਰ ਵਸਦਾ ਰੱਬ, ਸੁਹਿਰਦ, ਸੁਚੱਜੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਅੰਦਰ ਹੀ ਵਸਦਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਸੁਚੱਜੇ ਗੁਣ ਹੀ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਡਿਵਾਈਨ ਵਰਜੂਅਜ਼ (Divine Virtues) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫਰਮਾਨ ਹੈ:

ਗੋਵਿਦੁ ਗੁਣੀ ਨਿਧਾਨੁ ਹੈ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਇਆ ਜਾਇ ॥ (ਗ: ਗ: ਸ: ਪੰਨਾ-੩੨)

ਭਾਵ ਜੋ ਅੰਦਰ ਵਸਦਾ ਰੱਬ ਹੈ ਉਹ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸੇ ਲਈ ਸੁਚੱਜੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਹੈ:

ਨਾਨਕ ਗਾਵੀਐ ਗੁਣੀ ਨਿਧਾਨੁ ॥ (ਗ: ਗ: ਸ: ਪੰਨਾ-੧)

ਭਾਵ ਰੱਬੀ ਸੁਚੱਜੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਸਮੇਂ ਯਾਦ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਵਿਚਰਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਹਿਰਦ ਗੁਣ ਅਪਨਾਉਣ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਸੁਚੱਜਾ ਰੱਬ ਪੈਦਾ ਜੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਹ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਰੱਬ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਕੇਵਲ ਸੁਚੱਜੇ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਕੁਚੱਜੇ ਗੁਣ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸੈਤਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ।

ਅੰਦਰ ਵਸਦੇ ਰੱਬ ਜੀ ਬਾਰੇ ਜਦੋਂ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਅੰਦਰ ਵਾਲਾ ਰੱਬ, ਰੱਬੀ ਨਿਯਮਾਂ (Divine Laws), ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਸੁਚੱਜੇ ਗੁਣਾਂ (Divine Virtues) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅੰਦਰ ਵਸਦਾ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਅੰਦਰ ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਉਪਜੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ, ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ, ਸੁਚੱਜੀ ਮਤ (Divine Wisdom) ਵੀ ਰੱਬ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫਰਮਾਨ ਹੈ:

ਨਾਨਕ ਸੇਧੇ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਬੇਦ ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਨਾਹੀ ਭੇਦ ॥ (ਗ: ਗ: ਸ: ਪੰਨਾ-੧੧੪੨)

“ਗੁਰ” ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਵਾਨ ਗਿਆਨ, ਸੂਝ-ਬੂਝ, ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ, ਸੁਚੱਜੀ ਮਤ (Divine Wisdom) ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਧੋਖ ਕੇ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ ਕਿ “ਗੁਰ” ਭਾਵ ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਵਾਲੀ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਵਿਚ ਅਤੇ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜਾਂ ਰੱਬ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਸੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਫਰਮਾਇਆ ਹੈ: **ਗੁਰੁ ਪਰਮੇਸਰੁ ਏਕੈ ਜਾਣੁ ॥** (ਗ: ਗ: ਸ: ਪੰਨਾ-੪੬੪)। ਗੁਰੁ ਭਾਵ ਗਿਆਨ, ਸੂਝ-ਬੂਝ, ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ, ਸੁਚੱਜੀ ਮਤ (Divine Wisdom) ਅਤੇ “ਪਰਮੇਸਰੁ” ਇਕ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਇਸੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ: ਗੁਰ ਕੀ ਟੇਕ ਰਹਿ ਦਿਨ ਰਾਤਿ॥ ਭਾਵ ਜਿਵੇਂ ਵਿਅਕਤੀ ਰੱਬ ਦੀ ਟੇਕ ਰਖਦੇ ਹਨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦਿਨ ਰਾਤ ਹਰ ਸਮੇਂ

“ਗੁਰ” ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ, ਆਪਣੀ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ, ਸੁਚੱਜੀ ਮਤ ਦੇ ਆਸਰੇ ਰਹੇ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰ ਭਾਵ ਗਿਆਨ, ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ, ਸੁਚੱਜੀ ਮਤ ਹੀ ਰੱਬ ਹੈ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ‘ਗੁਰ’ ਦਾ ਭਾਵ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਆਦਿ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੋਇਆ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧ ਉੱਤੇ ਟੇਕ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ ਜੀਵਨ ਜੀਵਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿਆਲੀ ਰੱਬ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਕ ਸਾਰਥਕ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵੀ (practical and meaningful) ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਣੀ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਲਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ।

ਇਸੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਮੈ ਸੋ ਗੁਰ ਪਾਇਆ ਜਾ ਕਾ ਨਾਉ ਬਿਬੇਕੈ॥ (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-੧੯੩)

ਭਾਵ ਕਬੀਰ ਜੀ ਇਹ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਐਸਾ “ਗੁਰ” ਭਾਵ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਿਬੇਕ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਬਿਬੇਕ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਹੀ ਚੰਗੇ ਅਤੇ ਭੈੜੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਕੇ, ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ, ਕੇਵਲ ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਹੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਬੁਰੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਨਿਕਾਰਨ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੋਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਤਾਂ ਹੈ: “ਅਕਲੀ ਸਾਹਿਬੁ ਸੇਵੀਐ”। ਜੇਕਰ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਨਾਲ ਸੁਚੱਜੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ ਕਿ ਬੁਰੇ ਗੁਣ ਅਪਣਾ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਸੈਤਾਨ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫਰਮਾਨ ਹੈ

ਸੋ ਸਤਿਗੁਰ ਧਨੁ ਧੰਨੁ ਜਿਨਿ ਭਰਮ ਗੜੁ ਤੋੜਿਆ॥ ਸੋ ਸਤਿਗੁਰ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਜਿਨਿ ਹਰਿ ਸਿਉ ਜੋੜਿਆ॥

ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨੁ ਅਖੁਟੁ ਗੁਰੁ ਦੇਇ ਦਾਰੂਓ॥ ਮਹਾ ਰੇਗੁ ਬਿਕਰਾਲ ਤਿਨੈ ਬਿਦਾਰੂਓ॥

ਪਾਇਆ ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨੁ ਬਹੁਤੁ ਖਜਾਨਿਆ॥ ਜਿਤਾ ਜਨਮੁ ਅਪਾਰੁ ਆਪੁ ਪਛਾਨਿਆ॥

ਮਹਿਮਾ ਕਹੀ ਨ ਜਾਇ ਗੁਰ ਸਮਰਥ ਦੇਵ॥ ਗੁਰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਅਪਰੰਪਰ ਅਲਖ ਅਭੇਵ॥

ਸਤਿਗੁਰ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਸਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਵਾਨ, ਸੁਚੱਜਾ ਗਿਆਨ। ਐਸਾ ਗਿਆਨ ਜੋ ਸੱਚ ਦੇ ਅਦਾਰ ਤੇ ਪੁਰਾ ਉਤਰੇ, ਜੋ ਤਰਕਸੰਗਤ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਤੇ ਕੋਈ ਕਿੰਤੂ ਪੰਤੂ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਐਸਾ ਸੱਚਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਵਾਨ ਗਿਆਨ ਧੰਨ ਹੈ, ਐਸਾ ਗਿਆਨ ਹੀ ਲਾ-ਜੁਆਬਾਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ, ਖਿਆਲੀ ਡਰਾਉਣੇ ਰੱਬ ਦੀ ਹੋਂਦ ਕਾਰਨ ਜੋ ਡਰ, ਭਰਮ, ਭੁਲੇਖੇ ਅਤੇ ਕਰਮਕਾਂਡ ਆਦਿ ਵਾਲਾ ਕਿਲਾ ਉਸਤਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਹ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਰ ਭੁਲੇਖੇ ਆਦਿ ਦੂਰ ਹੋਣ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤੀ ਸੁਰਖਤੁ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੈ ਜਿਤਾ ਜਨਮੁ ਅਪਾਰੁ ਭਾਵ ਇਹ ਜੋ ਅਮੇਲਕ ਜੀਵਨ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਜਿਉਣ ਦੀ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਹ ਸੱਚਾ ਸੁਚੱਜਾ ਗਿਆਨ ਧੰਨ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਐਸਾ ਸੁਚੱਜਾ ਗਿਆਨ ਬਾ-ਕਮਾਲ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਐਸੇ ਗਿਆਨ ਨੇ ਹਰਿ ਸਿਉ ਜੋੜਿਆ। ਭਾਵ ਉਸ ਰੱਬ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਗਿਆਨ ਨੇ ਰੱਬ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਬ ਨਾਲ ਜੁੜਣ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਮੈਨੂੰ ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨੁ ਅਖੁਟੁ ਗੁਰੁ ਭਾਵ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ ਭਰਪੂਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਵਾਨ ਗਿਆਨਮਈ ਖਜਾਨੇ ਦੀ ਦਵਾ ਦਾਰੁ ਭਾਵ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਮਿਲ ਗਈ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਖਜਾਨਾ ਮਿਲਣ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਵਹਿਮਾਂ ਭਰਮਾਂ ਕਾਰਨ ਜੋ ਮਨ ਵਿਚ ਕਲਾ ਕਲੇਸ਼ ਅਤੇ ਡਰ ਵਰਗੇ ਰੋਗ ਸਨ ਉਹ ਸਭ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਭਾਵ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਨਮ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਕੀ ਹੈ। ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਵਾਨ ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਕਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰ ਭਾਵ ਸਤਿ ਦਾ ਗਿਆਨ, ਸੁਚੱਜਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਵਾਨ ਗਿਆਨ, {ਡਿਵਾਇਨ ਵਿਜ਼ਡਮ (Divine Wisdom)} ਹੀ ਅੰਦਰ ਵਸਦੇ ਰੱਬ ਦਾ ਇਕ ਰੂਪ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਅੰਦਰ ਵਸਦੇ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਜੋ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਦੱਸੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਹਨ: ਰੱਬ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਹੀ ਹੋ ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਰੰਗ ਰੂਪ ਜਾਂ ਅਕਾਰ ਆਦਿ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਐਸਾ ਰੱਬ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਵਸਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਪਛਾਣ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ: (੧) (Laws of Nature Divine Laws) ਰੱਬੀ ਨਿਯਮ, (੨) (Divine Virtues) ਰੱਬੀ ਸੁਚੱਜੇ ਗੁਣ (੩) (Divine Wisdom) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਵਾਨ ਗਿਆਨ, ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਐਸੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਰੱਬ 'ਤੇ ਟੇਕ ਰੱਖਣੀ ਹੈ, ਰੱਬ ਦੇ ਆਸਰੇ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿਨਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਵਾਲੇ ਰੱਬ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਕੇ ਉਸੇ ਦੇ ਆਸਰੇ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣਾ ਹੀ ਸਫਲਾ ਜੀਵਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸਭ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣਾ ਰੱਬ ਆਪ ਹੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸੇ ਲਈ ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ੩੬ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਗਿਆਨ ਖੰਡ ਦਾ ਜਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਖੰਡ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਵਾਨ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਆਪਣੀ “ਸੁਰਤਿ ਮਤਿ ਮਨਿ ਬੁਧਿ” ਘੜਣੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫਰਮਾਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ: “ਤਿਥੇ ਘੜੀਐ

ਸੁਰਤਿ ਮਤਿ ਮਨਿ ਬੁਧਿ॥” ਇਹ “ਸੁਰਤਿ ਮਤਿ ਮਨਿ ਬੁਧਿ” ਹੀ ਅੰਦਰ ਵਾਲਾ ਰੱਬ ਘੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਹ ਹੀ ਆਤਮਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਰੱਬੀ ਜੋਤ ਹੈ। ਇਸੇ ਆਪਣੀ ਸੁਰਤਿ ਮਤਿ ਮਨਿ ਬੁਧਿ ਉੱਤੇ ਹੀ ਭਰੋਸਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਰਤਿ ਮਤਿ ਮਨਿ ਬੁਧਿ ਹੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਅੰਦਰ ਵਾਲਾ ਰੱਬ ਹੈ।

ਇਸ ਅੰਦਰ ਵਸਦੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਹੀ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਵਿਲ ਪਾਵਰ (Willpower) ਭਾਵ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ:

ਸਚਾ ਸਾਹਿਬੁ ਮਨਿ ਵਸੈ ਤਾਂ ਮਨਿ ਚਿੰਦਿਆ ਫਲੁ ਪਾਇ॥ (ਗ: ਗ: ਸ: ਪੰਨਾ-੧੨੮੧)

ਸਚਾ ਸਾਹਿਬੁ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਐਸਾ ਗਿਆਨ ਜੋ ਸੱਚ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਪੂਰਾ ਉਤਰਦਾ ਹੈ, ਐਸਾ ਸੁਚੱਜਾ ਗਿਆਨ ਜੋ ਤਰਕਸੰਗਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਐਸਾ ਗਿਆਨ, ਜੋ ਰੀਜ਼ਨ ਅਤੇ ਲੋਜਿਕ ਤੇ ਪੂਰਾ ਉਤਰਦਾ ਹੈ, ਮਨ ਵਿਚ ਵਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਹਰ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸੇ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਕਾਰਨ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਬੇਅੰਤ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਆਤਮਾ ਜਾਂ ਜ਼ਮੀਰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਹੀਦ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਤਾਂ ਵਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਰ, ਆਪਣਾ ਆਦਰਸ਼ ਜਾਂ ਆਤਮਾ ਨਹੀਂ ਮਰਨ ਦਿੰਦੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਵਾਨ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਰੱਬ ਘੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਜਾਂ ਜ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਜਾਗਰਤ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੀਅਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਬਾਬੁਲ ਮੇਰਾ ਵਡ ਸਮਰਥਾ ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਪੜ੍ਹ ਹਾਰਾ॥
ਜਿਸੁ ਸਿਮਰਤ ਦੁਖ ਕੋਈ ਨ ਲਾਗੈ ਭਉਜਲੁ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰਾ॥ (ਗ: ਗ: ਸ: ਪੰਨਾ-੧੧੮)

ਬਾਬੁਲ ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਮੇਰਾ ਪੜ੍ਹ, ਮੇਰਾ ਅੰਦਰ ਵਾਲਾ ਰੱਬ, ਮੇਰੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ, ਮੇਰੀ ਬਿਖੇਕ ਬੁੱਧ ਵਾਲੀ ਸੁਚੱਜਾ ਮਤ ਬੜੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਐਸਾ ਅੰਦਰ ਵਾਲਾ ਰੱਬ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। “ਜਿਸੁ ਸਿਮਰਤ” ਭਾਵ ਜਿਸ ਦੇ ਭਰੋਸੇ ਚਲਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਸਹਿਣ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਉਜਲੁ, ਦੁੱਖ ਦਰਦ, ਵਹਿਮ, ਭਰਮ, ਡਰ, ਤੇਖਲੇ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਤਮਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਸੁਚੱਜਾ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਕੁਚੱਜਾ ਗਿਆਨ। ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਰੱਬ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਹੈ, ਰੱਬ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਦਿਆਲੂ, ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਤੇ ਹਮਦਰਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਦਿਆਲੂ ਰੱਬ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਕੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰੱਬ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਸੈਤਾਨ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਐਸੇ ਸੈਤਾਨ ਕਾਰਨ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਕੁਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰ ਵਾਲੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਮੱਕਾਰ ਹਾਕਮ ਅਤੇ ਭੇਖੀ ਬੇਈਮਾਨ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿਮਾਵਾਰੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਗਿਆਨ ਉਪਲਬਦ ਹੈ, ਜਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨ ਜੋ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਬਿਖੇਕ ਬੁੱਧ ਰਾਹੀਂ ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਚਲਾਕ ਤੇ ਮੱਕਾਰ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਵਾਲੀ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਜਾਂ ਹੁਕਮਗਾਨ, ਕੁਚੱਜੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾਲ, ਅਨਭੇਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਰੋਨਵਾਸ਼ਿੰਗ (Brain washing) ਕਰਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਪਾਰਾ ਬਦਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਸੈਤਾਨ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਫਾਇਦੇ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਐਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰੱਬ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਸੈਤਾਨ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹੀ ਅਤਿਵਾਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਉਪਰ ਵਾਲੇ ਰੱਬ ਤੇ ਮੜ ਕੇ ਇਹ ਮੱਕਾਰ ਹਾਕਮ ਜਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿਮਾਵਾਰੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਨਾਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੁਚੱਜੇ ਗੁਣਾਂ (ਪਵਿਨਿਏ ਝਈਰਟੁਏਸ) ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਵਾਨ ਗਿਆਨ (Divine Wisdom) ਰਾਹੀਂ ਰੱਬੀ ਨਿਯਮਾਂ (Divine Laws) ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਅਨਕੁਲ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣਾ ਹੀ ਸੁਚੱਜਾ ਅਤੇ ਸਾਰਥਕ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਹੈ:

ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ॥ (ਗ: ਗ: ਸ: ਪੰਨਾ-੧)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰ ਵਾਲੇ ਰੱਬ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਆਤਮ ਨਿਰਭਰ, ਆਤਮਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣਾ ਹੀ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਇਸੇ ਆਪਾਰ ਤੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਲਸਫ਼ਾ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੋਂ ਆਤਮਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਸਫਰ ਹੈ।

ਅੰਤਰਿ ਵਸਤੁ ਮੁੜਾ ਬਾਹਰੁ ਭਾਲੇ ॥ ਮਨਮੁਖ ਅੰਧੇ ਫਿਰਹਿ ਬੇਤਾਲੇ ॥
(ਮਾਝ ਮਹਲਾ ੩, 117)

ਸਿਰੀ ਗੁਰ ਸੇਭਾ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਰਚੈਤਾ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਕੌਣ ਸਨ

ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜਿਉਣਵਾਲਾ
brar_jiwanwala@hotmail.com

1. ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ, ਚੰਦ੍ਰ ਸੈਨ ਮਾਨ, ਵਜੀਰਾਬਾਦੀ, ਜਿਲਾ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਤਿੰਨ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਚਾਣਕਯਾ ਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ (ਅਨੁਵਾਦ), ਸੁਖਸੈਨ ਰਾਮ ਬਿਨੋਦ (ਵੈਦਯਕ) ਅਤੇ ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ ਸੇਭਾ ਗ੍ਰੰਥ (ਸਿਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀਵਨ)। ਇਕ ਹੋਰ ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਬੁਲੰਦ ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ।

2. ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕੀ ਸਭਾ ਮੈਂ ਲੇਖਕ ਪਰਮ ਸੁਜਾਨ। ਚਾਣਕਯਾ ਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਸਤਰਾਂ ਲਿਖੀਆ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਖਸੈਨ ਰਾਮ ਬਿਨੋਦ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹੀ ਇਸ਼ਾਰਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸੰਭੁ ਜਟਾਂ ਤੇ ਕਹਿਤ ਹੈ ਜਾਟ ਬੰਸ ਅਵਤਾਰ। ਮਾਨ ਗੋਤ੍ਰ ਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ, ਜਾਨਤ ਸਬ ਸੰਸਾਰ ॥6॥... ਚੰਦ੍ਰ ਸੈਨ ਤਾਕੇ ਤਨਜ, ਕਵਿ ਮਤਿ ਮੰਦ ਗਵਾਰ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਕੀ ਸਭਾ ਮਹਿ, ਜਿਹ ਪਾਯੋ ਅਧਿਕਾਰ ॥9॥ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਮਾਨ ਗੋਤ੍ਰ ਦਾ ਵਜੀਰਾਬਾਦੀ, ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ।

3. ਇਸ ਦਾ ਵਿਦਿਆ ਗੁਰੂ ਕੋਈ ਦੇਵੀਦਾਸ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਰਗਾ ਹੀ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਇਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

4. ਇਹ ਅਨੁਮਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਾਇ, ਅਣੀ ਰਾਇ ਆਦਿ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ 1735 ਤੋਂ 1742 ਸੰਮਤ (1678-1685 ਈ.) ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਆਇਆ। 1695 ਵਿਚ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਸੁਧਾਈ ਦਾ ਹਾਲ ਇਸ ਨੇ ਇੰਨ-ਬਿੰਦੁ ਲਿਖਿਆ ਹੈ (ਅਧਿਆਇ ਪੰਜਵਾਂ ਅਤੇ ਛੇਵਾਂ)। ਕਿਸੇ ਖੁਨਾਮੀ ਕਾਰਣ ਇਹ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਹਿਦੀਏ ਲੈਣ ਗਏ ਪਰ ਉਹ ਨਾ ਮੰਨਿਆ। ਜਥੁਂ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਤੇ ਬੀਛੇ, ਠਠਯੋ ਕ੍ਰਿਖੀ ਕੇ ਬਾਟ ॥ ਬਿਖਭਨ ਕੀ ਸੰਗਤਿ ਕਰੀ, ਭਏ ਜਾਟ ਕੇ ਜਾਟ ॥

5. ਛੇਵੇਂ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਟਿੱਲੀ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਲੜਾਈ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਮੁਲ ਕਾਰਨ ਹੈ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ। ਕੇਸ ਕਚਿਹਰੀ ਵਿਚ, ਮਸਾਂ-ਮਸਾਂ ਸੁਲਾਹ-ਸਫ਼ਾਈ ਹੋਈ, ਸਰਕਾਰੀ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਰਕੇ।

6. ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖਾਂ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵੀ: ਦੇ ਖਾਂਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਤੇਜ਼ ਬਢਾਇਆ। ਜੇਗਾਵਰਿ ਕਰਿ ਸਿੰਘ ਹੁਕਮ ਵਰਤਾਇਆ ॥ ਅਧਿ: 5॥

7. ਪ੍ਰਗਟ ਭਏ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ। ਸਗਲ ਸਿ੍ਰਸਟ ਪੈ ਜਾਕੀ ਚਾਦਰ। ਕਰਮ ਧਰਮ ਕੀ ਜਿਨ ਪਤਿ ਰਾਖੀ। ਅਟਲ ਕਰੀ ਕਲਿਜੁਗ ਮੈ ਸਾਖੀ ॥14॥ ਸਗਲ ਸਿ੍ਰਸਟ ਜਾ ਕਾ ਜਸ ਭਯੋ। ਜਿਹ ਤੇ ਸਰਬ ਧਰਮ ਬੰਚਯੋ॥ਪੰਨਾ 10॥

8. ਦੂਸਰਾ ਅਧਿਆਇ: ਪੰਨਾ 15; ਨਾਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਹੈਵੈ ਤੈ ਕਲਿ ਹੀ ਮੈਂ ਕਲਾ ਰਾਖੀ, ਤੇਗ ਹੀ ਬਹਾਦਰ ਜਗ ਚਾਦਰ ਸਭ ਤੁਹੀਂ ਹੈਂ। ਗੁਰ ਸੇਭਾ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਦੇ ਵਾਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ: ਜਗ ਚਾਦਰ ਤੇ ਸਗਲ ਸਿ੍ਰਸਟ ਕੀ ਚਾਦਰ ਦਾ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਤਰੋੜ ਮਰੋੜ ਕੇ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਅਨਾਰਥ ਕਰਕੇ, ਸਿੱਖ ਲਹਿਰ ਲਈ ਦਿੱਤੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨੂੰ, ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ।

9. 18 ਅੱਸੂ 1754 ਸੰਮਤ, ਭੰਗਾਣੀ ਦਾ ਯੁੱਧ, ਬੀਬੀ ਵੀਰੇ ਦੇ ਚਾਰਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜਨ ਦੀ ਤਾਰੀਫ, ਭਾਈ ਦਇਆ ਰਾਮ ਪ੍ਰੇਹਤ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੀ ਤਾਰੀਫ ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਹਰੀ ਚੰਦ ਦੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ਜੋ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ, ਜੀਤ ਮੱਲ, ਗੁਲਾਬ ਚੰਦ, ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਭੁਆ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨ।

10. ਜਿਵੇਂ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਵਾਲੇ ਨੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਭੰਗਾਣੀ ਦਾ ਯੁੱਧ ਜਿਤਣ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਂਵਟੇ ਸਿਪਾਹੀ ਭੇਜ ਕੇ ਕਪਾਲ ਮੇਚਨ ਤੀਰਥ, ਜੋ ਸਰਸਵਤੀ ਨਦੀ ਕੰਡੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਣ ਤੀਰਥ ਸਥਾਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੋ ਲੋਕ ਖੜ ਕੇ ਪਿਸ਼ਾਬ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਦੀਆਂ ਪੱਗਾਂ ਆਪਣੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਕੇਲੋਂ ਲੁਹਾ ਕੇ, ਸਾਫ਼ ਕਰਾਕੇ, ਆਪਣੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਵੇਚ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਜੋ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੰਨਾ 901 ਤੇ ਦਰਜ ਚਰਿਤ੍ਰ ਨੰਬਰ 71 ਵਿਚ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ।

11. ਨਦੋਣ ਦਾ ਯੁੱਧ: ਇਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੁਗੀਆ ਸਹਾਇਤਾ ਮੰਗਦਾ ਹੈਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੱਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਾਪਸੀ ਤੇ ਆਲਸੂਨ ਦੇ ਰੰਘੜਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣਾ ਚਾਹਿਆ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੁਗਤ ਸਵਾਰ ਦਿਓ ਤੇ ਆਲਸੂਨ ਪਿੰਡ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

12. ਚੌਥੇ ਅਧਿਆਇ: ਵਿਚ ਹਸੈਨੀ ਵਾਲੇ ਯੁੱਧ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

13. ਪੰਜਵਾਂ ਅਧਿਆਇ: ਵਿਚ ਖਾਲਸਾ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇਹ ਪੜ੍ਹਨ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਵੈਸਾਖੀ 1699 ਨਹੀਂ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਮੁਨਾਈ ਗਈ। ਪਰ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਮੁਤਾਬਕ ਇਹ ਸੁਣੀ ਸੁਣਾਈ ਗੱਲ ਹੈ ਯਾਂ ਫਿਰ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਹੋਈ ਗਲਤੀ ਯਾਂ ਛਾਪਣ ਵੇਲੇ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਗਲਤੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਦੂਸਰੇ ਅਧਿਆਇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਚੌਪਈ: ਅਗਮ ਪੁਰਖ ਕੀ ਅਗਮ ਕਹਾਨੀ। ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੇ ਕਛੁਕ ਜਾਨੀ। ਤਿਹ ਪ੍ਰਤਾਪ ਕਥਾ ਤਿਨ ਕਹੋਂ। ਸਤਿਗੁਰ ਪਰਸ ਪਦਾਰਥ ਲਹੋਂ॥3॥44॥ ਅਤੇ ਅੱਠਵੇਂ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਇਹੋ ਗੱਲ ਫਿਰ ਦੁਹਰਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ: ਕਛੁਕ ਸੁਨੀ ਕਛੁ ਉਕਤਿ ਕਰਿ, ਬਰਨਤ ਹੋ ਅਬ ਸੋਇ। ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾ ਧਨੀ, ਜੇ ਕਢ ਕਰੇ ਸੁ ਹੋਇ॥7॥303॥ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਏਹ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਖਾਂਡੇ ਕੀ ਪਾਹੁਲ ਤਿਆਰ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸੀਸ ਕੱਟੇ ਜਾਂ ਬੱਕਰੇ ਝਟਕਾਏ ਗਏ, ਕਿਹੜੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹੀ ਗਈ ਜਾਂ ਕਿਤਨੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਗਈਆਂ ਆਇ। ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਤਾਂ ਇਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਦੱਸੀ: ਸੰਗਤਿ ਭੱਦਰ ਮਤਿ ਕਰੋ, ਖੁਰ ਨਾ ਲਾਵਉ ਸੀਸ। ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਕੋਈ ਮਰੈ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਰੀ ਹਦੀਸ॥24॥140॥ ਬਚਨ ਕੀਉ ਕਰਤਾਰ, ਖੁਰ ਨਹੀਂ ਲਾਈਐ। ਮਨ ਅੰਤਰਿ ਕਰਿ ਪ੍ਰੀਤ ਬਚਨਿ ਕਮਾਈਐ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਉਹ ਖਾਲਸੇ ਬਣ ਗਏ: ਏਕ ਪ੍ਰਗਟ ਖਾਲਸ ਭਏ, ਏਕਨ ਕੀ ਯਹ ਰੀਤਿ। ਅੰਧ ਕੁਪ ਮਹਿ ਪਚਿ ਰਹੇ, ਨਾਹਿ ਤਾਹਿ ਸੋ ਪ੍ਰੀਤੀ॥47॥163॥ ਅਤੇ ਅੰਤ ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇਸਾਧਾਰੀ ਸਨ। ਅਨੰਦ ਰੂਪ। ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ। ਐਸੇ ਨਿਹਾਰ। ਗੁਰੂ ਕੇਸ ਧਾਰ। ਪੰਨਾ 41॥

14. ਅਧਿਆਇ ਸੱਤਵਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਆਂਕੜਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਵਾਹ ਗੁਰੂ ਕਾ ਖਾਲਸਾ, ਕਹਤ ਸਕਲ ਮਿਲਿ ਸੋਇ।

15. ਅੱਠਵੇਂ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਯੁੱਧ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਮੁੰਹ ਦੀ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਭੱਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਯੁੱਧ 1700 ਈ: ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਹਿਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਪੰਜ ਸੱਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ: ਚਲਤ ਤੀਰ ਬੰਦੂਕ ਤਹ, ਨੇਜਾ ਸਰਸ ਅਪਾਰ। ਬਗਤਿ ਬਹੁਤ ਤਰਵਾਰ ਜਹਿ, ਚਮਕਤ ਹੈ ਜਮਧਾਰ॥29॥325॥

16. ਨੌਵਾਂ ਅਧਿਆਇ: ਕਹਿਲੂਰੀਆ ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਖਾਲਸਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਰਾਜਾ ਤੁਰਕ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਮੰਗਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਹੀ ਤੁਰਾਂ ਬਿਸਾਲੀ ਅਤੇ ਕਲਮੇਟ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਜਿੱਤ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸਾਹਿਬ ਦੰਦ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਸੂਰਮਾ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਦਾ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

17. ਗਿਆਰਵੇਂ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਦੂਜੇ ਯੁੱਧ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਪਾਸ ਫਰਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤੁਰਕ ਫੌਜਾਂ ਲਹੌਰ ਅਤੇ ਜ਼ਮੁਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਵੀ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੰਨ-ਪਾਣੀ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਰੁਪਿਆ ਸੇਰ ਵੀ ਖਰੀਦਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਸਿੰਘ ਅਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਰੁਕਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਸਿੰਘ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚ ਖਜ਼ਾਨਾ ਵੰਡ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਬਦਾਵੇ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਗਉਂ ਦੀ ਕਸਮ ਜਾਂ ਕੁਰਾਨ ਸ਼ਰੀਫ ਉੱਤੇ ਲਿਖੀ ਕਸਮ ਦਾ ਕੋਈ ਵੇਰਵਾ ਹੈ।

18. ਬਾਰਵੇਂ ਅਧਿਆਇ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਹੀ ਟਿੱਬੀ ਦੇ ਯੁੱਧ ਤੇ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਯੁੱਧ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ। ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਤੇ ਪ੍ਰੀਵਾਰ ਵਿਛੇਕੇ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਅਤੇ ਦੇਵੇਂ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂਦੇ ਚਮਕੌਰ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦੁੱਨਾ ਸਿੰਘ ਹੰਡੂਰੀਏ ਦੀ ਕਵਿਤਾ, ਜੋ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਚਾਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾਇਆਂ ਬਾਰੇ ਸੰਧਾਦਤ ਕੀਤੀ ਕਿਤਾਬ, 'ਚ ਅੱਲਾ ਯਾਰ ਖਾਂ ਜੇਗੀ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਾਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਤੋਂ ਵੀ ਤਸਦੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਕ ਉੰਗਲ ਦਾ ਪੇਟਾ ਕੱਟਿਆ ਜਾਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਹ ਕਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਸਦੀਕ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਕਿਹੜੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸੁਣੀ-ਸੁਣਾਈ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪ ਮੈਦਾਨੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਲੜਾਈ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ।

19. ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਚਮਕੌਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਮਾਲਵੇ ਵੱਲ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਖਦਰਾਣੇ ਦੀ ਢਾਬ/ਮੁਕਤਸਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੇ ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ, ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੁਰਜ ਗੰਬਥ ਵਿਚ ਦੀਨੇ ਕਾਂਗੜ ਵਿਚ ਜ਼ਫਰਨਾਮੇ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਜਾਣਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਵੀ ਮਾਝੇ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਭਾਗ ਕੌਰ ਦਾ ਮੁਕਤਸਰ ਨੇੜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਬੇਦਾਵੇ ਦੇ ਪਾੜਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

20. ਚੌਧਵਾਂ ਅਧਿਆਇ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਨੂੰ ਕੁਚ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਉਦੇਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਬਘੋਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਥਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਅੰਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਜਾਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਫਿਰ ਅਗਰੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਅਗਲੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਉਹ ਜਾਜੇ ਦੇ ਲੜਾਈ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕਰਕੇ ਤਾਜ-ਪੋਸ਼ੀ ਦੀ ਹਨ।

21. ਟੇਰਿ ਕਰੀ ਤਾਹੀ ਦਮੈ, ਜਾਗੇ ਸਿੰਘ ਅਪਾਰੁ। ਵਾਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫੜੈ, ਕਰੈ ਅੰਤ ਕੀ ਬਾਰੁ॥34॥799॥

ਇਹ ਲਿਖਤ “ਸਿਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਗ੍ਰੰਥ ਕਵਿ ਸੈਨਾ ਪਤਿ” ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਨਾ ਕੁੱਝ ਘਟਾ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵਧਾ ਕੇ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਬਾਅਦ 1711 ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਸੈਣਾ ਪਤੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਆਪ ਸ਼ਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਹਨ ਪਰ ਕਵੀ ਸੈਣਾ ਪਤੀ ਨੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਿਸੇ ਲਿਖਤ, ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਯਾ ਕੋਈ ਹੇਰ ਬਾਣੀ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੁਚਨਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ।

ਇਕ ਬੜੇ ਹੀ ਸੂਝਵਾਨ ਸਿੱਖ ਕੁੱਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ, “ਸਿਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਗ੍ਰੰਥ ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਰਚਿਤ” ਮੇਰੀ ਉਪਰੋਕਤ ਲਿਖਤ ਬਾਰੇ, ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਸਵਾਲ ਆਇਆ ਤੇ ਪੁੱਛ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਪ੍ਰੇ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸੰਪਾਦਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਗ੍ਰੰਥ ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਰਚਿਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਪੰਨਾ 170 ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਗੀ ਦੇਣ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੀ ਖਿਆਲ ਹੈ?

ਮੇਰਾ ਜਵਾਬ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦੇਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਵੀ ਸੈਣਾ ਪਤੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਜ਼ਹੁਰ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਕਵੀ ਸੈਣਾਪਤੀ ਨੇ ਸਿਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੰਨਾ 130-131 ਤੋਂ ਕੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਆਪਾਂ ਇਹ ਲਿਖ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ:

ਭੂਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ:

ਦਿਯੋ ਦਰਸ ਐਸੇ ਕਹਾ ਕੈ ਉਚਾਰੋ। ਬਿਦਾ ਹੋਇ ਲੀਨਾ ਸਬੀ ਤੇ ਨਿਹਾਰੋ।

ਕਿਤੇ ਦਿਵਸ ਬੀਤੇ ਸਮੈਂ ਅੰਤ ਆਯੋ। “ਕਰੋ ਬੇਗ ਪ੍ਰਸਾਦਿ” ਐਸੇ ਬਤਾਯੋ॥32॥797॥

ਕਛੁ ਭੇਜਨੰ ਖਾਇ ਕੈ ਨੀਰ ਪੀਨਾ। ਭਰੋਸਾ ਸਬੇ ਕੇ ਭਲੀ ਭਾਂਤਿ ਦੀਨਾ।

ਗਈ ਅਰਧ ਰਾਤੰ ਘਰੀ ਚਾਰ ਅਉਰੇ। ਭਏ ਸਬਦ ਰੂਪੀ ਕਰੀ ਬਾਤ ਅਉਰੇ॥33॥798॥

ਦੇਹਰਾ:

ਟੇਰਿ ਕਰੀ ਤਾਹੀ ਸਮੈ, ਜਾਗੇ ਸਿੰਘ ਅਪਾਰੁ। ਵਾਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫੱਤੈ, ਕਹੈ ਅੰਤ ਕੀ ਬਾਰੁ॥34॥799॥ ਪੰਨਾ 131॥

ਸੁਨਿ ਸੰਦੇਸ ਬਿਸਮੈ ਭਏ, ਅਤਿ ਭਯਾਨ ਮਨ ਹੋਇ। ਮਨ ਕੀ ਮਨ ਹੀ ਮੈਂ ਰਹੀ, ਪੁੱਛੀ ਬਾਤ ਨਾ ਕੋਈ॥35॥800॥

ਸਵੈਯਾ

ਬਿਸਮੈ ਸਬ ਹੋਇ ਰਹੇ ਮਨ ਮੈਂ, ਕਛੁ ਕੀ ਕਛੁ ਹੋਇ ਗਈ ਅਬ ਹੀ।

ਮਿਲ ਕੈ ਸਬ ਸਿੰਘਨ ਤਾਹਿ ਸਮੈ, ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਬਿਚਾਰ ਕਿਯੋ ਤਬ ਹੀ।

“ਸਸਕਾਰ ਕਰੋ ਨਿਸ ਹੀ ਕੈ ਸਮੈ, ਨਿਕਸੈ ਨਾਹੀ ਭਾਨੁ” ਕਹਯੋ ਜਬ ਹੀ।

ਇਮ ਕਾਰਨ ਕਾਰਜ ਕੇ ਕਰ ਹੀ, ਮਿਲ ਜੋਤਿ ਸੋ ਜੋਤਿ ਗਈ ਤਬ ਹੀ॥ 36॥801॥

ਦੇਹਰਾ

ਸੰਮਤ ਸੜ੍ਹੂ ਸੈ ਭਏ, ਪੈਸਠ ਬਰਖ ਪ੍ਰਮਾਨ। ਕਾਤਕ ਸੁਦਿ ਭਾਈ ਪੰਚਮੀ, ਨਿਸ ਕਾਰਨ ਕਰਿ ਜਾਨ॥37॥802॥

ਉੱਪਰਲੀ ਲਿਖਤ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਜਾਂ ਵਜੀਰ ਖਾਨ ਵਲੋਂ ਭੇਜੇ ਦੂਤਾਂ ਦੇ ਖੰਜ਼ਰ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਵਾਰ ਤੋਂ ਕਈ ਰੋਜ਼ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੀ ਰਹਾਇਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੁਣ ਸਾਡਾ ਅੰਤ ਸਮਾ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਬਿਦਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਕੁੱਝ ਭੇਜਨ ਖਾਦਾ, ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਤੇ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦਾ ਸਮਾ ਸੀ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਬਾਤ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਟੇਰਿ ਕਰੀ-ਅਵਾਜ਼ਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਜਾਗ ਉਪਰੰਤ ਆ ਗਏ। “ਵਾਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫੱਤੈ, ਕਹੈ ਅੰਤ ਕੀ ਬਾਰੁ”। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਕੁੱਝ ਪੱਤਰਿਆਂ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹਾਲ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਉਸਤੱਤ ਵਿਚ ਦੇ ਅਧਿਆਇ ਲਿਖੇ ਹਨ ਪਰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੇਣ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ 155 ਪੰਨੇ ਅਤੇ 935 ਬੰਦ ਹਨ। ਪ੍ਰੇ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਇਕ ਇਮਾਨਦਾਰ ਮੰਨਿਆ ਪ੍ਰਮੰਨਿਆ ਇਤਹਾਸਕਾਰ ਹੈ ਉਸ ਉੱਪਰ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸੱਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ 170 ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਪੰਨੇ ਕਿਉਂ ਹਨ, ਉਸ ਵਿਚ ਕਿਸ ਨੇ ਵਾਧ-ਘਾਟ ਕੀਤੀ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਤੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਇਸਦਾ ਜਵਾਬ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਪ੍ਰੇ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਵਾਲਾ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਗ੍ਰੰਥ ਹਾਲੇ ਤਕ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਪਹਿਲੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਹੈ ਜੇ ਗਿਆਨੀ ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਸਕੱਤਰ, ਸ੍ਰੌਗ. ਪ੍ਰ. ਕਮੇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ 1967 ਵਿਚ ਛਾਪੀ ਸੀ, ਹੈ। ਹੁਸ ਆਪਾਂ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਵੀਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਸੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ਐਸੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਹੀ ਚਲਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਬੇਸਮੜੀ ਕਾਰਨ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰੀ ਬੈਠੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਗੱਲ ਅਸੀਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਕਥਾ ਵਾਚਕ, ਜੋ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦੀ ਸਟੇਜ਼ ਤੋਂ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸੁਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦਾ ਤਿਲਕ ਲਾਇਆ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਸੰਪੂਰਨ ਦਾ, ਨਾਗੀਏਲ ਤੇ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਰੱਖ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ,

ਦੇ ਕ੍ਰਿਪਾਨਾਂ, ਇਕ ਮੀਰੀ ਦੀ ਇਕ ਪੀਰੀ ਦੀ, ਪਵਾਈਆਂ ਤੇ ਬਗੈਰ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਦੇਹ ਜੈਕਾਰੇ ਤੇ ਜੈਕਾਰਾ। ਸੰਧੂਰ ਦਾ ਤੇ ਤਿਲਕ ਦਾ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਦੂਰ ਦਾ ਵੀ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸਾਧਾਂ ਵਰਗਾ ਇਕ ਸਾਧ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਹ ਕੰਮ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਕੋਲੋਂ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ਿਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕੱਲ ਨੂੰ ਹਰ ਇਕ ਸਾਧ ਨੇ ਬੇਗਾਨੀਆਂ ਜਨਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁੱਤਰ ਜੋ ਦੇਣੇ ਹੋਏ।

ਤਿਲਕ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਕਿਸ ਦਾ ਲਾਉਂਦੇ ਸਨ ਆਓ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੋਂ ਹੀ ਪੁੱਛ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ:

ਰਾਮਦਾਸ ਸੋਵੀ ਤਿਲਕੁ ਦੀਆ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਸਚੁ ਨੀਸਾਣੁ ਜੀਉ ॥੫॥ {ਪੰਨਾ 923, ਗੁ. ਗ੍ਰੰਥ}

ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਗੁਰ ਸਬਦ ਦਾ ਤਿਲਕ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਨਾ ਕਿ ਸੰਧੂਰ ਦਾ।

**ਕੁਦਰਤਿ ਅਹਿ ਵੇਖਾਲੀਅਨੁ ਜਿਣਿ ਐਵਡ ਪਿਡ ਠਿਣਕਿਓਨੁ ॥
ਲਹਣੇ ਧਰਿਓਨੁ ਛੜ੍ਹ ਸਿਰਿ ਅਸਮਾਨਿ ਕਿਆੜਾ ਛਿਕਿਓਨੁ ॥
ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੀ ਜੋਤਿ ਮਾਹਿ ਆਪੁ ਆਪੈ ਸੇਤੀ ਮਿਕਿਓਨੁ ॥
ਸਿਖਾਂ ਪੁੜ੍ਹਾਂ ਪੋਖਿ ਕੈ ਸਭ ਉਮਤਿ ਵੇਖਹੁ ਜਿ ਕਿਓਨੁ ॥
ਜਾਂ ਸੁਧੋਸੁ ਤਾਂ ਲਹਣਾ ਟਿਕਿਓਨੁ ॥੮॥** {ਪੰਨਾ 967}

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਅ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੋਖ ਕਰਕੇ, ਗੁਰ ਗੱਦੀ ਦਾ ਛੱਤਰ ਬਾਬੇ ਲਹਿਣੇ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਰੱਖਿਆ। ਕਦੇ? ਜਦੋਂ ਬਾਬੇ ਲਹਿਣੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਧ ਲਿਆ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ। ਏਥੇ ਵੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਤਿਲਕ ਲਾਉਣ ਦਾ। ਮੈਂ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਘਟਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸਗੋਂ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਚ ਪਾਏ ਗਏ ਰਲੇ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣ ਲਈ, ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਣ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਸੋਧ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸਾਂਝ ਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਪ ਹੀ ਦੇ ਕੇ ਗਏ ਹਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਗੋਸਟ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੇਰਾ ਗੁਰੂ ਸਬਦ ਹੈ:

**ਪਵਨ ਅਰੰਭੁ ਸਤਿਗੁਰ ਮਤਿ ਵੇਲਾ ॥ ਸਬਦੁ ਗੁਰੂ ਸੁਰਤਿ ਧੁਨਿ ਚੇਲਾ ॥
ਅਕਥ ਕਥਾ ਲੇ ਰਹਉ ਨਿਰਾਲਾ ॥ ਨਾਨਕ ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ ਗੁਰ ਗੋਪਾਲਾ ॥ ਏ
ਕੁ ਸਬਦੁ ਜਿਤੁ ਕਥਾ ਵੀਚਾਰੀ ॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹਉਮੈ ਅਗਨਿ ਨਿਵਾਰੀ॥** {ਪੰਨਾ 943}

ਏਹੋ ਫੁਰਮਾਣ ਚੌਥੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੁਹਰਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਹੈ ਸਰੀਰ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਗੱਲ ਅਜੋਕੇ ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭਾਉਂਦੀ:

**ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਹੈ ਬਾਣੀ ਵਿਚਿ ਬਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸਾਰੇ ॥
ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਕਹੈ ਸੇਵਕੁ ਜਨੁ ਮਾਨੈ ਪਰਤਖਿ ਗੁਰੂ ਨਿਸਤਾਰੇ ॥੫॥** {ਪੰਨਾ 982}

ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਵੀ ਦੇਂਦੇ ਹਨ:

**ਸਾਰਗ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਪੇਖੀ ਪਰਮੇਸਰ ਕਾ ਥਾਨੁ ॥
ਸਾਧਸੰਗਿ ਗਾਵਹਿ ਗੁਣ ਗੋਬਿੰਦ ਪੁਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੁ ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥** {ਪੰਨਾ 1226}

ਜਿਹੜੇ ਵੱਡੇ ਕਥਾ ਵਾਚਕ ਤੇ ਸਟੇਜ ਦੇ ਧਨੀ ਗਿਆਨੀ ਪਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਗੁਰਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਮਾਤਾ ਕੋਲਾਂ ਟਰੱਸਟ ਵਾਲਿਆਂ ਵਰਗੇ ਕਿੱਕਰਾਂ ਤੋਂ ਮਠੀਆਈਆਂ ਝੜਵਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਬੁੱਢੀ ਮਾਈ ਨੂੰ ਘੋੜੇ ਦੀ ਬਦੰਲਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲੋਂ ਸੱਤ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ ਦਾਤ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਵਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਉਧਰ ਨਹੀਂ ਐਧਰ ਪੁਵਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਚੌਪਹਿਰਾ ਸਿੱਖਾਂ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕਿ ਆਮ ਸਿੱਖ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰੇ ਤੇ ਆਪਣਾ ਸਰਮਾਇਆ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰੱਖ ਸਕੇ। ਜੇਕਰ ਇਉਂ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨੀਆਂ ਧਿਆਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜੇਬਾਂ ਕੌਣ ਭਰੂ?

Man is not logical and his intellectual history is a record of mental reserves and compromises. He hangs on to what he can in his old beliefs even when he is compelled to surrender their logical basis.

John Dewey American - Philosopher 1859 – 1952

ਭਾਰਤੀ ਲੋਕ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਿੱਖੀਕਰਨ!

ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਹਾਰ

ਲੋਹੜੀ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣਾ ਸਾਂਝਾ ਤਿਉਹਾਰ ਹੈ। ਲੋਹੜੀ ਨੂੰ ਮੁਕਤਸਰ ਦੀ ਮਾਘੀ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਉਸੇ ਚਾਲ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਾਂਝ ਤੋੜੀ ਜਾਵੇ। ਜਦਕਿ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੱਥ ਗਵਾਹ ਹਨ ਕਿ ਮੁਕਤਸਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਜਨਵਰੀ ਨਹੀਂ, ਚੂਨ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਸੀ। ਅੱਜ ਵੀ ਇਸਨੂੰ ਮਾਘੀ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝੇ ਲੋਕ ਤਿਉਹਾਰ ਲੋਹੜੀ ਤੋਂ ਤੋੜਨ ਦੇ ਯਤਨ ਜਾਰੀ ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸਨੂੰ ਹਿੰਦੂਤਿਉਹਾਰ ਜਾਂ ਅਗਨੀ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਤਿਉਹਾਰ ਕਹਿ ਕੇ ਭੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਮਾਘੀ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਉਣ ਤੇ ਜੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੇਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਬਾਰੇ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪਰਿਮਾਣ ਨਹੀਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹੋਲੀ ਛੱਡ ਕੇ ਵੱਖਰਾ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਚਲਾਇਆ ਸੀ। ਜੇ ਕੋਈ ਤੁਹਾਡੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਲਿਖਤ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਾਂਝੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ ਵੀ ਹੋਲੀ ਵਰਗੇ ਲੋਕ ਤਿਉਹਾਰ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਦੇ ਯਤਨ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਹੋਲੀ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਤਿਉਹਾਰ ਹੈ। ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ ਬਣਾ ਕੇ ਸਿੱਖ ਤਿਉਹਾਰ ਬਣਾ ਲਿਆ।

ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਦੀਵਾਲੀ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਤੇ ਸੇਸ਼ਨ ਮੀਡੀਆ ਰਾਹੀਂ ਹਿੰਦੂ ਤਿਉਹਾਰ ਤੇ ਉਸੇ ਦਿਨ ਨੂੰ ਬੰਦੀ ਛੋੜ ਕਿਹਾ ਜਾ ਰਿਹਾ। ਜਦਕਿ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਦੀਵਾਲੀ ਮਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਸਾਲ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਹਵਾਲਾ ਦਿਖਾਉ, ਜਿੱਥੇ ਬੰਦੀ ਛੋੜ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ। ਵੈਸੇ ਅਜੇ ਤੱਕ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਦੋਂ ਫੜਿਆ ਸੀ ਤੇ ਕਦੋਂ ਛੱਡਿਆ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਇਹ ਸੁਣਦੇ ਸੀ ਕਿ ਦਾਲ ਰੋਟੀ ਘਰ ਦੀ ਦੀਵਾਲੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਸਾਖੀ ਨੂੰ ਹੁਣ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਨਾ ਤੇ ਜਲੂਸ ਨੂੰ ਨਗਰ ਕੀਰਤਨ ਕਹਿਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਪੱਕੇ ਨਾਲ ਤੋਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਨਾ ਦਿਵਸ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ। ਵੈਸੇ 1699 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੁਝ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜੀਆਂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਆਤਮ ਰੱਖਿਆ ਵਜੋਂ ਲੜੀਆਂ ਸਨ। 1699 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਜੇ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਕਿਹੜੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜੀਆਂ? ਜੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਚੁਲਮ ਜਬਰ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਨ ਲਈ ਬਣਾਈ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਆਤਮ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਸੀ। ਅੱਜ ਉਸਨੂੰ ਗੁਰੂ ਵਾਲੇ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਨਵੀਂ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕਵਾਇਦ ਸੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਸਭ ਲੋਕ ਹਨ, ਜੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਕਿਹੜੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਿਗਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ 1699 ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਵਾਲੇ ਬਣਾਇਆ ਸੀ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁਣ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜੋੜ ਮੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬਦਲ ਕੇ ਸੇਗ ਦਿਨ ਮਨਾਉਣ ਅਤੇ ਮਿੱਠਾ ਬਣਾਉਣ ਤੇ ਖਾਣ ਦੀਆਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਦੁਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਜੋਰਾਂ ਤੇ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਵੱਸਦੇ ਸਿੱਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਿਸ, ਨਵੇਂ ਸਾਲ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨਾ ਕਰਨ। ਉਹ ਦਿਨ ਦੂਰ ਨਹੀਂ, ਜਦੋਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਜੋੜ ਮੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬਦਲ ਕੇ ਰਾਗੀ ਢਾਡੀ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਥਾਂ ਵੈਣ ਪਾਇਆ ਕਰਨਗੇ। ਜਿਵੇਂ ਸ਼ੀਆ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁਹੱਰੰਮ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਮੌਕੇ ਸੰਗਲਾਂ ਤੇ ਤੇਜ਼ ਲੇਹੇ ਦੀਆਂ ਪੱਤੀਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸਗੋਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਲਹੂ ਲੁਹਾਣ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਸਭ ਝੂਠ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਿੰਸਕ ਤੇ ਨਫਰਤ ਦੇ ਬਣਜਾਰਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਫੈਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੋ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਮਾਹੌਲ ਖਰਾਬ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੇਰਾ ਇਹ ਆਪਣੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੇਤ ਅਧਾਰਿਤ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਹਿੰਦੂਆਂ, ਸਿੱਖਾਂ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਫਿਰਕੁ ਫੁੱਟ ਦੇ ਬੀਜ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਬੀਜੇ ਸਨ, ਉਸਦੇ ਨਤੀਜੇ ਹੁਣ ਸਪੱਸ਼ਟ ਦਿਸਣ ਲੱਗੇ ਹਨ। ਕੀ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਵੰਡੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਾਂ ਧੋਹੁ ਕਮਾ ਰਹੇ ਹਨ? ਜੇ ਸਾਡੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਨੇ ਹਿੰਸਾ ਤੇ ਨਫਰਤ ਵਾਲੀ ਫਿਰਕੁ ਗਜਨੀਤੀ ਹੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਦੇ ਨਾਹਰੇ ਦਾ ਕੀ ਮਹੱਤਵ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ?

ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚੋਂ ਸੰਤਾਂ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ ਕਰਕੇ, ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਚੱਲਣ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਪਿੱਛਲੇ 100 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਮੂਹਵੈਂਟ ਰਾਹੀਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਰਾਹੀਂ ਮਾਡਰਨ ਸਿੱਖੀ ਲਾਂਚ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਜੋੜਿਆ, ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਫਿਰਕਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕਿਤਨੇ ਛੋਟੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਜਾਂ ਗਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਦਾ ਰਸਤਾ ਦਿਖਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਗਜਨੀਤੀ ਬਾਕੀ ਸਭ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਸਵਾਰਥੀ ਧਿੜਿਆਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਦੀ ਹੈ। ਵੇਟਾਂ ਤੇ ਨੋਟਾਂ ਲਈ ਤਾਂ ਸਭ ਸਿੱਖ ਹਨ, ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਸਿੱਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੇਟ ਤੇ ਨੋਟ ਦੀ ਗਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਫਸੇ ਰਹਿਣਗੇ, ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕਿਤੇ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖੀ ਤੇ ਸਿੱਖ ਬਚਾਉਣੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਟ ਤੇ ਨੋਟ ਦੇਣੇ ਛੱਡ ਦਿਓ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ

ਕਬਜ਼ੇ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਵਰਤੋ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਗਾਬਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸਥਾਨ ਬਣਾਉ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੁੰਗਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ।

ਕਾਲੇ ਪਰਦੇ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦੇ ਕੁਝ ਪਹਿਲੂ

ਜਗਸੀਰ ਸਿੰਘ
ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਵਾਲਾ (ਬਰਨਾਲਾ)

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਵਿੱਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰੇਲ ਇਸਲਾਮਿਕ ਕੱਟੜਪੰਥੀਆਂ ਦਾ ਸੀ, ਬਿਲਕੁਲ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵਰਗ ਕੱਟੜਪੰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅਦਾ ਕੀਤੇ ਰੇਲ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਬਹੁਤ ਜਾਲਬਾਜ਼ ਨਿਕਲਿਆ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਤਿਰ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਚਾਲ ਨਾਲ ਇੱਕ ਤੀਰ ਨਾਲ ਕਈ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਲਗਾ ਗਿਆ।

- 1) ਤਿਲਕ ਜੰਝੂ ਦੇ ਰਾਖੇ ਕਹਿ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਜ਼ਲੂਮ ਸਾਬਿਤ ਕਰ ਗਿਆ।
- 2) ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਹਿੰਦ ਦੀ ਚਾਦਰ ਬਣਾ ਕੇ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਸਾਹਮਣੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਸਿਰਫ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਰਾਖੇ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਗਿਆ।
- 3) ਸ਼ਾਤਿਰ ਬਿਪਰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਡਾਕੁਆਂ ਦਾ ਫਤਵਾ ਜਾਰੀ ਕਰ ਗਿਆ।
- 4) ਬਿਪਰਵਾਦ ਆਪਣੀ ਕੋਝੀ ਸਾਜਿਸ਼ ਨੀਤੀ ਤਹਿਤ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਖੁਦ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਇਸ ਸਾਜਿਸ਼ ਕਰਤਾ ਨੇ ਖੁਦ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖਵਾਕੇ ਕਿ "ਤਿਲਕ ਜੰਝੂ ਰਖਾ ਪ੍ਰਭੂ ਤਾਕਾ। ਕੀਨੇ ਬਡੇ ਕਲੁ ਮਹਿ ਸਾਕਾ। ਸਾਧਨ ਹੇਤਿ ਇਤੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰੀ। ਸੀਸ ਦੀਆ ਪਰ ਸੀ ਨਾ ਉਚਗੀ।" ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਰਖਵਾਲੇ ਸਾਬਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਕਮਾਲ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਬਿਪਰਵਾਦ ਦੀਆਂ ਦੇਹਰੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਲੜ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ, ਕਿ ਕੀ ਮੰਨੀਏ ਤੇ ਕੀ ਨਾ ਮੰਨੀਏ? ਪਰ ਅਸਲ ਕਾਰਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਜਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਉਪਰ ਕੀਤੇ ਤਸ਼ੇਦਦ ਕਿਸੇ ਵੱਖਰੇ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸਿੱਖੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸਨ। ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ, ਕਬੀਰ ਜੀ, ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ, ਫਰੀਦ ਜੀ, ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਆਦਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਸੋਚ ਬਿਪਰ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਚੁਭਦੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਸੱਚ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ। ਕੋਈ ਦੇ ਰਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ ਕਿ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਜਿੰਨੇ ਵਿਰੋਧੀ ਇਸਲਾਮਿਕ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਸਨ ਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਬਗਾਬਰ ਦਾ ਭਾਈਵਾਲ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵਰਗ ਵੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਅੱਖੋਂ ਪਰੋਖੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਸੋ ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਮਸਫੂਰ ਸਾਬਿਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵੱਖਰੇ ਵਰਗ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਿੱਖੀ ਸੋਚ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਜਾਂ ਸੱਚ ਕਹਿਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਦੇ ਜਿੰਦਰੇ ਤੋੜ ਕੇ ਸੱਚ ਕਹਿਣ ਦੀ ਜੁਰਾਅਤ ਪਾਲੋ।

ਪੌਲਿਸੀ

ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ

ਇਕ ਇੱਲੜ ਤੇ ਕਾਂ ਨੇ ਰਲਕੇ ਪਾਈ ਭਾਈ-ਵਾਲੀ।
ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਜੇ ਰਲ ਤੁਗੀਏ ਤਾਂ ਬੀਤੇ ਉਮਰ ਸੁਖਾਲੀ।
ਕੀਤਾ ਏਹ ਸਮਝੌਤਾ 'ਜੋ ਕੁਝ ਲੱਭੇ ਖਾਣਾ ਦਾਣਾ।
ਅੱਧੇ ਅੱਧੇ ਦੇਹਾਂ ਨੇ ਕਰਕੇ ਨਾਲ ਸੁਆਦਾਂ ਖਾਣਾ।'
ਕੁਝ ਦਿਨ ਨਿਭਦੀ ਰਹੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਨਿਸਫਾ ਨਿਸਫ਼ ਵੰਡਾਂਦੇ।
ਚੈਨ ਨਾਲ ਫਿਡ ਭਰਦੇ ਖਾਂਦੇ, ਦਿਨ ਦਿਨ ਪ੍ਰੇਮ ਵਧਾਂਦੇ।
ਇਕ ਦਿਨ ਜਖਮੀ ਲੁੰਬੜ ਡਿੱਠਾ, ਬਿਸਮਿਲ, ਭੁੱਖਾ-ਭਾਣਾ।
ਦੇਵੇਂ ਲਗੇ ਸਵਾਰਨ ਚੁੰਝਾਂ, ਰਜਵਾਂ ਮਿਲਿਆ ਖਾਣਾ।
ਕੀਤੀ ਵੰਡ ਸੀਸ ਤੋਂ ਲੱਕ ਤਕ, ਕਉਆ ਸਾਹਿਬ ਖਾਸਣ।
ਪੈਰੋਂ ਲਕ ਤਕ ਬਾਬੀ ਅੱਧਾ, ਇੱਲੜ ਹੁਗੀ ਉਡਾਸਣ।

ਲੁੰਬੜ ਮਰਦੇ ਮਰਦੇ ਨੇ ਭੀ ਸੋਚੀ ਅਜਬ ਚਲਾਕੀ।

ਕਹਿਣ ਲਗਾ 'ਓ ਸਜਣੋ, ਮੈਨੂੰ ਜੀਵਨ-ਹਵਸ ਨਾ ਬਾਕੀ।

ਐਪਰ ਸਦਾ ਸਮਝਦਾ ਮੈਂ ਸਾਂ, ਕੈਮ ਇੱਲ ਦੀ ਉੱਚੀ।

ਸਿਰ ਦਾ ਪਾਸਾ ਇੱਲ ਨੂੰ ਚਾਹੀਏ, ਏਹ ਖੁਗਾਕ ਏ ਸੁੱਚੀ।

ਇੱਲ ਬਲਵਾਨ, ਕੈਮ ਭੀ ਤਕੜੀ, ਨਾਲੇ ਉਮਰ ਵਡੇਰੀ।

ਓ ਕਉਏ, ਤੂੰ ਸਿਰ ਵਲ ਝਾਕੇ, ਕੀ ਹਸਤੀ ਹੈ ਤੇਰੀ?'

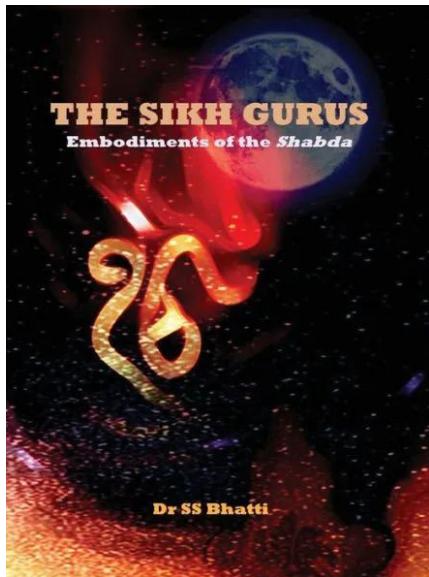
ਸੁਣ ਵਡਿਆਈ, ਇੱਲ ਭਰੜਕਿਆ, ਕਾਂ ਭੀ ਜੋਸ਼ 'ਚ ਆਯਾ।

ਲੜ ਮੋਏ, ਲੁੰਬੜ ਨੇ ਦੇਵੇਂ, ਖਾ ਕੇ ਜ਼ੋਰ ਵਧਾਯਾ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਇੱਲ-ਕਉਏ ਸਮ, ਭਾਰਤਵਾਸੀ ਲੜਦੇ।

ਬੇਮਤਲਬ ਵਡਿਆਈ ਅਗ ਵਿਚ 'ਸੁਖਰੇ' ਐਵੇਂ ਸੜਦੇ।

(ਬਿਸਮਿਲ=ਘਾਇਲ)

BOOK REVIEW.

Title: THE SIKH GURUS: Embodiments of the Shabda

Author: Dr Surendra Singh Bhatti, Chandigarh

Publisher: White Falcon Publishing, Chandigarh, 2023, Pages: 344; Price: Rs. 2760)

Reviewer: Prof. Hardev Singh Virk, #14017, 30 Ave, Surrey, BC, Canada

DR SURINDER SINGH BHATTI is a versatile genius, whom I called a “Holistic Scholar” and “Creativity Incarnate” in my earlier reviews. Chandigarh Newsline of Indian Express has nicknamed him “Chandigarh’s Mr Versatility” based on his professional competence in 55 disciplines, including Art, Music, Poetry, Painting, Aesthetics, Comparative Religion, Mysticism, Musicology, Philosophy, Sociology, Geography, Planning, Creative Writing, and so forth. By training, Dr Bhatti is a professional architect, who retired as Principal of

Chandigarh College of Architecture. How he got expertise and recognition in other disciplines is a trade secret of Dr Bhatti. The Sikh Gurus: Embodiments of the Shabda is a magnum opus of the author which includes, in abstract form, all information available about Sikh Gurus in Janam Sakhis (hagiographical accounts), Sikh history, Theology, and Gurbani.

This volume consists of three Sections: Section I covers “Biographical Notes on Sikh Gurus”; Section II consists of miscellaneous essays as “Support Material” to Section I; and Section III is “Poetic Rendering” of Gurbani. Dr Bhatti justifies the sub-title of his book as follows: “The Sikh Faith has Ten Masters, not human Gurus, because Shabda is the only Guru in this distinguished religion. Just the same these rare humans by the Grace of God are the most authentic exemplars as Embodiments of the Shabda. I must say that Shabda is not an ordinary word coined during the torpor of dailiness. It is a priceless word received in Revelation directly from God sanctified by divinity. Guru Nanak has used the epithet ‘NAAM’ to encompass the inviolable sovereignty of the Laws of the Universe as well as the pious power of the Holy Name (of Lord God)”.

The author goes on to elaborate the power and beauty of Shabda: “A vast majority of peoples of the world would look askance at the Sikh Faith’s claim that Shabda embodies incredible powers that no scientific instrument or philosophy can ever decipher much less measure. Interestingly, the knowledge necessary to use Shabda cannot be acquired in schools, colleges, and universities where they only teach you many skills of an amazing diversity beginning with the simplest to the most sophisticated. Knowledge of Shabda that comes from inner awakening is out of bounds for the worldly wise and the formally educated smart guys!”

Section I opens with the longest and most comprehensive write up: “Guru Nanak Dev: World’s Greatest Prophet”. The author devotes 65 pages to cover all the events of Guru Nanak’s life, his teachings, odysseys called Udasis, his philosophy of Oneness and his Revelations. In my view, no other Sikh writer has interpreted the message of Guru Nanak so brilliantly as Dr. Bhatti. In his own words, he describes, “I have put my poetic rendering in English of a selection of Gurbani done at different times over a few years as a result of afflatus that had dawned upon me by God’s grace”.

The beauty of Dr Bhatti’s narrative is its simplicity, originality, and precision. He sums up Guru Nanak’s teachings: “There is only one God without a second—omnipotent, omnipresent, omniscient—and that all human beings can have direct access to Him with no need of getting into the rigmarole of rituals, and without the intervention of priests. His most radical social exhortations denounced the caste system and taught that everyone is equal, regardless of caste, creed, gender, nationality, cultural prejudices, nationality, and ethnic eccentricities. Some of the significant values that Guru Nanak instilled in his followers veered round his triune formula of “Kirat Karo; Vand Chhako; and Naam Japo”.

The author further elaborates the implications of Guru's revolutionary message: "Guru Nanak is the first prophet who presented and propagated a cosmic view of life—piecing together the political, social, and metaphysical imperatives of workaday existence into what I call Pragmatic Spirituality that encompasses the terrestrial and the celestial, the mundane and the exalted, serving it on a platter to the low and weak. He transformed his Revelation into a comprehensible mantra in the common folks' language for ideal living through "Earn thy living through honest means; share it with the less privileged; and meditate on God's Holy Name". Dr Bhatti is dead sure that Guru Nanak received the Message of God by His grace through Revelation. His Bani is thus soul-resurrecting and consciousness-exalting utterance sprung from artesian wells of direct knowledge within his being that comes only from actual seeing, never by speculation and ratiocinative cerebration".

Dr Bhatti is a proud connoisseur of Sikh Spirituality calling it Pragmatic Spirituality: "Guru Nanak ushered an all-inclusive higher order of civilisation containing a complete set of moral and spiritual guidelines for shouldering religious, social and political responsibilities so that even the masses could lead a holistic life. His was a bloodless Revolution that sought to demolish the hegemony as much of the Brahmanical priest craft as of the tyranny of the feudal lords. He sought to create an equal and just society for the downtrodden, humble, and the weak. Throughout his life Guru Nanak taught the virtues of equality and dignity to all humankind irrespective of their perverted practices, caste structures, gender biases, social maladies, and geo-political affiliations and unending conflicts. In sharp contrast to the centuries-old customs and practices he accorded women equal status in society. Pragmatic Spirituality as the directive principle of workaday existence is Guru Nanak's priceless gift to all Humanity".

Pragmatic Spirituality of Guru Nanak proved to be an elixir of life and panacea for curing ills of Indian society: "Guru Nanak, the greatest Prophet of the World, was painfully aware of how men in power exploited the meek and the hapless to turn them into eternal slaves to stay as their beneficent rulers. They used everything—muscle power, mental power, power of caste, creed, social status, learning, political clout and what have you—to achieve the one-point agendum of making people their slaves en masse. Guru Nanak's genius lay in that he could present the most abstruse and abstract ideas in simple and concrete terms in the language of the masses so that they take full charge of their lives as God's greatest gift".

The author further brings out the unique character of Sikh religion: "I can vouch that the Sikh Faith is the only religion so far based on Revelation of its founder [Guru Nanak] who himself has recorded this fact in his own hand unlike the Holy Books of other religions that were written by the followers after the death of their founders. Anyone in doubt of the verity of my averment must examine firsthand the mind-boggling description that Guru Nanak has given of what we call cosmology and cosmogony". In my view, no other religious scripture has compatible scientific ideas on Cosmology as in the Sikh scripture, Guru Granth Sahib, enunciated by Guru Nanak in Raaga Maru Sohle.

The author has eulogised the contribution of Guru Angad Dev to carry on the mission of Guru Nanak: "Guru Angad was at once a spiritual teacher and a man of action. To him, religion was not only a spiritual experience but a way of life in which every action must have ingredients of spirituality, humility, and love. This can be achieved only when one is always conscious of the presence of God. He thus insisted that there should be harmony between thought, word, and deed at once subsumed in the purity of life".

The author has described the social and religious reforms brought out by 3rd Master, Guru Amar Das during his ministry. Guru Jee established 22 preaching centres, called Manjis, in India to preach Sikh religion in Punjab and other far-flung areas. Institution of Sangat, Pangat and Langar (free kitchen) was given primacy. No visitor, howsoever high his status, was allowed to meet the Guru unless he partook langar sitting with the common folk in a pangat (sitting in a row on flour). The Hindu custom of Sati and Purdah was abolished by the Guru. Widow marriage was encouraged and allowed against the Hindu tradition.

Guru Ram Das, the 4th Master of Sikh faith, was a great town planner who laid the foundation of Ramdas Pur (the present-day Amritsar). He began the exercise with the digging up of the water pool by enlarging an existing waterbody. The Guru invited and helped settle traders and craftsmen from fifty-two different professions, leading to its rapid growth, so much so that in due course of time the town became the largest commercial centre in the north- western region of the Indian sub-continent. Guru Ram Das also introduced a new and distinct code and ceremony for solemnising Sikh marriages by the reading and singing of Laavaan [Sikh marriage ceremony with four circumambulations round Sri Guru Granth Sahib]. To make a distinction between tenets of Sikh faith and Hindu faith, Guru Jee prescribed that the person who calls himself a Sikh of the True Guru must observe the following daily routine of life: One who calls himself, A Sikh of the True Guru, Shall get up early morning and Meditate on God's Holy Name. Bathe daily in the ambrosial pool, Obey the Guru's instructions, Chant Lord God's Name, thus all sins and misdeed, Shall be erased from his life.

Dr. Bhatti has called Guru Arjan Dev, a Spiritual Symbiosis of Thought, Word, and Deed. His spiritual resplendence glowed forth from his Naam-illuminated humility. Guru Arjan collected Bani of all his predecessor Gurus and compiled it into a sacred Scripture of the Sikh faith, called Sri Guru Granth Sahib (SGGS), in present times. Its message has universal appeal as it is meant for whole humanity without any distinction of caste, creed, gender, and religion. The author pays his glowing tributes to 5th Guru: "I experience a strange delight in contemplating the spiritual symbiosis between Guru Arjan Dev's inspired Bani and his inspiring Life. Both are palpably charged with the incredible power of humility which can melt even the most obdurate of human beings". Guru Arjan Dev laid the foundation of Sikh faith as a distinct religion by completing two grand projects: construction of the holy Sikh Temple and compilation of holy Sikh scripture, SGGS.

The author has done full justice to accounts of life and achievements of all Sikh Gurus who imbibed the spirit (Jot) of Guru Nanak. The creation of Khalsa by Guru Gobind Singh on Baisakhi of 1699 has been described by the author as a climax in the history of Sikh faith. According to Dr Bhatti, "Guru Gobind Singh sought to establish (and succeeded in doing so) two basic principles: (1) universal brotherhood without any distinction, and (2) the spirit of self-sacrifice for others without demur. It was crystal clear to him that "The feeling of brotherhood can only dawn after the annihilation of all (man-made) artificial barriers between man and man. The baneful caste-system introduced by Manu and followed with a vengeance by the Brahmin had to be nullified."

Section II has two dozen essays of historical importance, including Zafar Nama, Golden Temple, Sri Guru Granth Sahib, Religion, Science, and the Universe. Some essays are devoted to prominent Sikh personalities of Guru era, for example, Bhai Gurdas, Bhai Buddha, Baba Sri Chand, Bhai Nand Lal Goya, and Bhai Ghanaiya. I have read most of these essays to savour the beauty of Dr Bhatti's narrative but confine myself to 3-4 essays only.

"Golden Temple: The Marvel of Sikh Architecture" is a brilliant essay based on author's 3rd Ph.D. Thesis. Dr Bhatti's description of Golden Temple architecture is based on sublime ideas of divinity and humility of Sikh Faith: "In the Building Design of Sri Harmandar Sahib, the Spirit of Architecture has been caught in a billowing breath of devotion, in total surrender to God, Who in His own sweet Will, joyously filled the architect's heart, completely cleansed of egotism, as a worthy receptacle of His Grace. This architecture is thus a Religion of Feeling concretised in the elements of Space, Structure, and Form—at once Universal and Timeless, like God's Own Immanent Divine Creativity: An Architecture in which Religion dwells as a Living Force to reunite souls, wandering on the wasteland of Maya (illusion), with the Logos or God's Word (Shabda)".

In "Religion, Science and the Universe", the author laments: "It is ironical that Scientists accept the hypothesis of Big Bang Singularity but shy away from Guru Nanak's mystical 'Singularity' that he proclaims by attaching the Numeral '1' to God's name by which he begins to share his Revelation: Ik Oankar." I agree with his cryptic remark: "Both the Religionist and the Scientist suffer from Blind Faith. The former believes in the omniscience of Religion to show the way to our ultimate destination through the dark corridors of Time that run

through uncharted terrains of Space. The latter believes in the omnipotence of Science to solve all imaginable problems to the benefit of all and sundry. However, nothing of this kind has so far happened in either case".

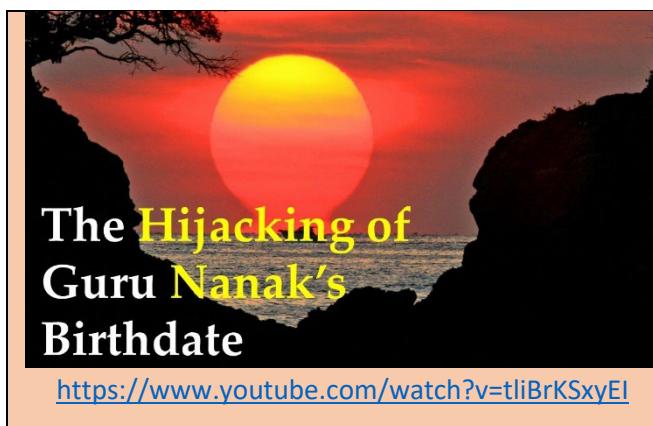
Dr Bhatti is well versed with the domains of Science and Religion: "Religion and Science are two major tools of apprehending the Universe which in India was classified centuries ago into two categories: the Inner World of Mind, and the Outer World of Matter. These two are respectively referred to as the Subjective World and the Objective World. By its very nature and scope, Religion based on faith is associated with the Inner World whose worth can be validated only by Experience that narrowly belongs to an individual human person. In sharp contradistinction, Science deals with the Outer World by observation, hypothesis, measurements, and lab Experiment whose success makes it universal and accessible to all human beings".

The author wants to project the intrinsic nature of Gurbani as a unique phenomenon in "God in Sri Guru Granth Sahib": "Gurbani is none of these things: philosophy, poetry, mythology, and mysticism as commonly understood".

Section III "Poetic Rendering" has some random selection of miscellaneous shabds from Gurbani of SGGS and Dasam Granth. As a preface to poetic rendering of Japuji, author writes: "Interestingly, translation prods me on to explore the languages concerned and delve beneath their obvious differences down to their cultural and artistic nuances steeped in cosmic correspondences. Such a self-assigned task has been deepening my understanding of the Sacred Word when the subject happens to be Religion, Spirituality, and Mysticism". A special feature of this section is addition of his paintings by the author to communicate the message of the holy shabd.

As a reviewer, I consider it my duty to point out some minor discrepancies in the book under review. On page 77, under Piri heading, the author wrongly ascribes the Gurbani quote to Guru Amar Das. It is Guru Ram Das who prescribes the daily routine for Sikhs in his Bani, not Guru Amar Das. On page 24, author refers to an inscription on Guru Nanak's memorial in Istanbul, Turkey. This fake news was spread by Dr D.S. Chahal of Montreal, a renowned Sikh Scientist and Scholar, as his discovery but later he revised his views in 2007. It happened due to misinterpretation of the text of the inscription on the monument. In the essay, "Quintessence of Sikh Gurus' Contributions", there is a lot of repetition of text from Section I, "Biographical Notes". The author needs to adopt a standard system of reference to quote Gurbani shabds and other citations in the text.

I must congratulate the author for bringing out this encyclopaedic work on Sikh Gurus. It will be a useful REFERENCE source for scholars of Sikh Studies worldwide. It has a matchless beauty of narrative written in flawless English. It will cater to the needs of all age groups. The hagiographic stories of Gurus' life translated from Janam Sakhi genre (tradition) in Punjabi language have mesmerising effect. They touch the core of heart of the seeker for truth. The message of ONENESS of Sikh Gurus, assimilated in Guru Nanak's IKONKAR, needs to be propagated all over the globe.

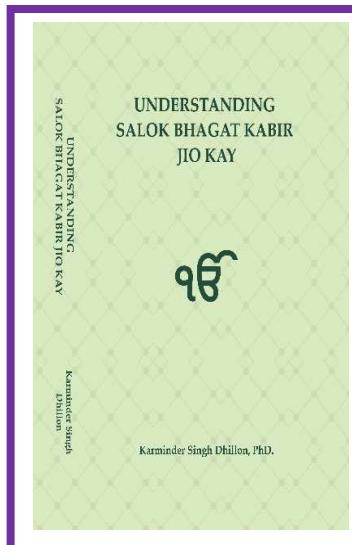
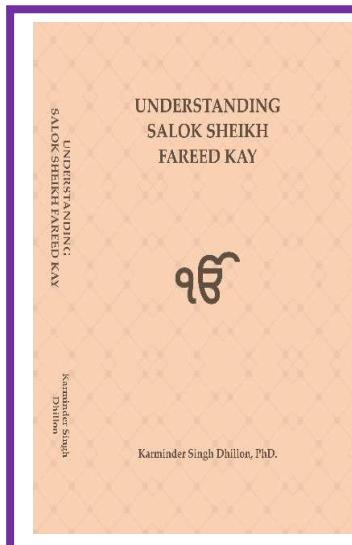
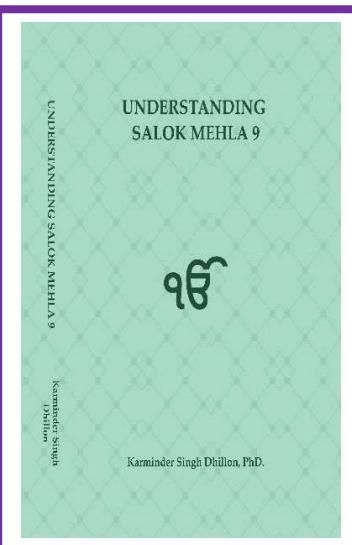
YouTube Videos on Sikhi Vichar Forum

Note: These are links to playlists.

Clicking on the link will take you to all the videos that are within the topic.

- 1) Hijacking of Sikhi (12 ideoos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOXR9zz_iEOFKOKYe4bQCdII
- 2) Sikhi Concepts (12 Videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOVCUDb_yKLAhrMZMHEHW_rh
- 3) Concepts Revisited (3 Videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOUVQ5AsbBzP33wzRIFUD6_5
- 4) Sikhs and Sikhi in the 21st C (3 Videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOW-J5emobAymZ6Xz0wFNHv1
- 5) Understanding Guru Nanak (6 Videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOVh6a8KAVs6hM4LWxOctFVN
- 6) Guru Nanak's Concept of God (1 Video)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOXedQqagCs1IOCf-aOwivLt
- 7) Preamble of the SGGS (Ek Oangkar, Opening Verse, First Salok) 3 Videos.
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOWeGh0avv6fDJQU3jrCqkfx
- 8) Leadership of the SGGS (10 videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOVvEaiGFSUwtbt8MPfPMKtf
- 9) Gurbani and Women (4 Videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOXId6rFgBCwdubJAlas1zkl
- 10) Sikh History (Parkash Diharra, Gurgaddi Diharra & Vesakhi) 5 Videos
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOVtBCsVCnaXORUtB-IJ4T0
- 11) Ragmaala (1 Video)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOVVEadJ7f_9oZWLCGd2Com6
- 12) Jap Bani (32 Videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOUUh4Ghj3nSXHGNvrOaumt
- 13) Sidh Goshat (33 Videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOVIGkAXw-tvJ Ct0fLrrcoFY
- 14) Sohila (5 Videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOXMJDs1nZVjs3KylscnnHb8
- 15) Editorials (2 Videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOWszAS1wzSgMAJfNms6Lk8w
- 16) Errors in the SGGS (4 Videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOXJCLnPMmWvDxitK7gSa0B
- 17) Global Sikh Council Special Messages (4 Videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOWJxegDWl3kNo1dPL-wh5CS
- 18) New Books on Sikh (2 Videos) https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOWvOBhxNrmFBu8qxOtBx9nQ

N
E
W
B
O
O
K
SN
E
W
B
O
O
K
S

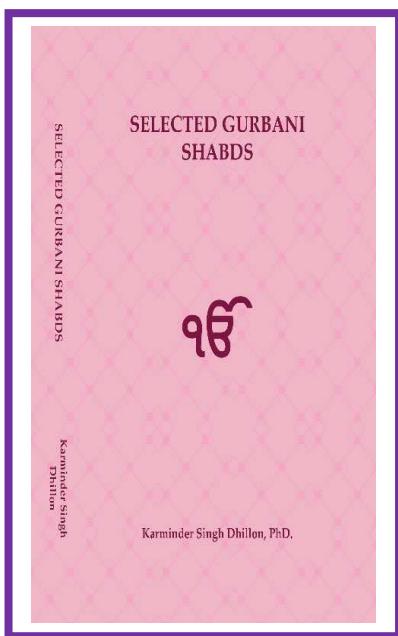
Must Have in Every Sikh Home

Order Online From

<https://sikhivicharforum.org/store/>

Enquiry: dhillon99@gmail.com

*Each Book Contains Essays on:
The Methodology Used.
Historical Background of the
Banis
The Composition of the Bani
And More*

*Understanding Salok Mehla 9.
Hardcover. 112 pages.*

*Understanding Salok Sheikh
Fareed Kay. Hardcover. 164
pages.*

*Understanding Salok Bhagat
Kabir Jio Kay. Hardcover. 272
pages.*

*Selected Gurbani Shabds.
Hardcover. 522 pages.*

*Selected Sikhi Concepts.
Hardcover. 315 pages.*

Note to Contributors

The Sikh Bulletin invites articles on matters relating to *Sikhi*. Essays that adopt CRITICAL approaches towards Sikh matters and issues are given priority for publication. Articles devoted towards exploring the messages of Gurbani as contained within the Aad Guru Granth Sahib (AGGS) are particularly welcome.

Manuscripts must be in English or Gurmukhi and must begin with a title page that includes the names, e-mail addresses, and affiliations of all authors. References must be properly cited.

Manuscripts need to be submitted online to editor@sikhbulletin.com or dhillon99@gmail.com and must be in Microsoft Word (.doc). The preferred font for English characters is Calibri font size 11. Gurbani and Gurmukhi characters must be in Unicode (Nirmala UI).

The maximum length for each article in a regular issue is 5,000 words.

Note on Use of Gurbani Verses and Translations by Authors

When quoting Gurbani in their articles, authors are required to provide the Gurmukhi version of the full verse and a romanised version. Mention must be made of the page where it is to be found in the AGGS. In line with the aspirations of *The Sikh Bulletin*, authors must provide translations of Gurbani verses that break from the mould of vedantic, yogic and literal slants prevalent in orthodox translations. Articles relying solely on Gurbani translations as provided by Sant Singh Khalsa MD's English Translation will NOT be published.

Note to Readers

The Sikh Bulletin is published in electronic format and is being sent to readers whose e-mail addresses are in our distribution list. Please feel free to forward this issue to your contacts. Alternatively, you may provide us the e-mail addresses of friends and family who would like to receive The Sikh Bulletin regularly.

The Sikh Bulletin (including past issues) may be accessed at www.sikhbulletin.com. More recent issues can also be accessed at www.sikhivicharforum.org. Archived copies of the Sikh Bulletin can be retrieved here: <https://archive.org/details/sikh-bulletin>.

The views expressed by authors are their own. Please send feedback at editor@sikhbulletin.com

Thank you for your continued support of The Sikh Bulletin. Editor.

You have three choices in life. You can watch things happen, make things happen or wonder what the hell happened.

Dale Carnegie, American Writer (1811 – 1955)